

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KİĞI'DA ALEVİLİK ve PİRÎ HANIKAN TÜRBEŞİ

Yunus ÇİFTÇİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İlhan BARAN

BİNGÖL-2022

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

KİĞI'DA ALEVİLİK ve PİRÎ HANIKAN TÜRRESİ

Yunus ÇİFTÇİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İlhan BARAN

BİNGÖL-2022

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	III
TEZ KABUL VE ONAY	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	5
II. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM	
KİĞİ ALEVİLİĞİ	
1.1. KİĞİ’NİN COĞRAFİ KONUMU ve TARİHİ.....	8
1.2. KİĞİ ALEVİLİĞİNDE İNANÇLAR.....	11
1.2.1. Hakk-Muhammed-Ali İnanıcı	12
1.2.2. Peygamberlere İman.....	16
1.2.3. Kitaplara İman Ve Kur’an Anlayışı	18
1.2.4. Meleklerle İman	20
1.2.5. Ahirete İman.....	22
1.2.6. Kaza Ve Kadere İman	23
1.3. KİĞİ ALEVİLİĞİNDE İBADET	25
1.3.1 Abdest ve Gusül	27
1.3.2. Namaz	29
1.3.3. Oruç.....	34
1.3.4. Hac	38
1.3.5. Zekât.....	41
1.3.6. Kurban.....	43
1.3.7. Cem ve Semah.....	47
1.4. KİĞİ ALEVİLİĞİNDE AHLÂKİ KÂİDELER.....	55
1.4.1. Dört Kapı Kırk Makam	57
1.4.2. Üç Sünnet Yedi Farz	61
1.4.3. Eline, Diline, Beline Sahip Olmak.....	62

1.5. KİĞİ ALEVÎLİĞİNDE BAZI ÖRF VE ADETLER	65
1.5.1. Aile.....	65
1.5.2. Sünnet ve Kirvelik.....	67
1.5.3. Müzik ve Bağlama	68
1.5.4. Ölüm Sonrası Uygulamalar.....	69
1.5.5. Yenilebilen Hayvanlar ve Tavşan Eti	72

İKİNCİ BÖLÜM
İRÎ HANİKAN TÜRBESİ VE KİĞİİRÎ HANİKAN – SEYİT
KASIM CEMEVI

2.1.İRÎ HANİKAN VE TÜRBESİ.....	74
2.1.1.İRÎ Hanıkan'ın Şahsiyeti	74
2.1.2.İRÎ Hanıkan'ın Kerametleri	77
2.1.3.İRÎ Hanıkan Türbesi	80
2.2. KİĞİİRÎ HANİKAN – SEYİT KASIM CEMEVI.....	84
2.2.1.İRÎ Hanıkan ve Seyit Kasım Cemevi	85
2.2.2.İRÎ Hanıkan-Seyit Kasım Cemevi Kütüphanesi.....	88
SONUÇ.....	90
EKLER.....	93
Ekler-1:İRÎ Hanıkan-Seyit Kasım Cemevi Kütüphanesinin Başlıca Eserleri...93	
Ekler-2: Yöreden Çekilmiş Fotoğraflar	96
KAYNAKÇA	100
ÖZGEÇMİŞ.....	108

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Kiğı'da Alevîlik ve Pirî Hanıkan Türbesi* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

20.06.2022

Yunus ÇİFTÇİ

TEZ KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yunus ÇİFTÇİ tarafından hazırlanan *Kiği'da Alevilik ve Pirî Hanıkan Türbesi* başlıklı bu çalışma, [01.07.2022] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliğiyle] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Başkan : Prof. Dr. Metin BOZAN İmza:

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi İlhan BARAN İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KORKUT İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2022 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Alevîlik ÷lkemizde hakkında en fazla çalışmanın yapıldığı alanlardan biridir. Ülkenin sosyokültürel unsurlarının ayrılmaz parçalarından biri olan Alevîliğin anlamlandırılması ve açığa çıkarılması son derece önemlidir. Günümüzün sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olması her alanda olduğu gibi dini ve ahlaki yaşamımızı da etkilemektedir. Özellikle kentleşme ve modernleşmeyle beraber kendi öz ve kültürel değerlerimize karşı oluşan yabancılaşma etkisi geçmişin mirasını sahiplenmeye karşı bir silah görevi üstlenmektedir. Bu değişim ve yabancılaşma toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi Alevî toplumunda da kendini hissettirmektedir. Söz konusu durum bölgeler arasında farklılıkların da ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Farklılıkların çoğalması Alevîlik hakkında genel bir tanımın yapılmasını da zorlaştırmaktadır. Bu zorluğun aşılmasında en önemli görevlerden birini de alan ve saha çalışmaları almaktadır. Bu düşünce çerçevesinde biz de Bingöl'ün kadim ilçelerinden biri olan "Kiğı Alevîliğı" konusunu çalışmayı kayda değer bulduk.

Bu çalışmamızla Kiğı'da yaşayan Alevîlerin inanç, ibadet, örf ve adetlerini incelemeye çalışacağız. Özellikle bölgede Alevî ve Sünni vatandaşların yıllar boyunca süre gelen iç içe yaşaması çalışmamızın önemli parçalarından birini teşkil etmektedir. Bununla birlikte Kiğı ve Kiğı'ya komşu olan bölgelerde yaşayan Alevîler için çok önemli bir şahsiyet olan ve hakkında akademik anlamda çalışma yapılmayan Pirî Hanikan'ı tanıtmaya çalışacağız. Kiğı ilçesinde yıllarca cemevinin bulunmayışı ve daha sonrasında inşa edilmesi de çalışmamızın konularından birini oluşturmaktadır.

Araştırma giriş ve iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Alevîlik ve Kiğı Alevîliğı hakkında genel bilgi, çalışmanın amacı, konusu, yöntemi ve tekniğı ortaya konulmuştur. Birinci bölümde Kiğı Alevîlerinin inanç, ibadet, ahlak, örf ve adetleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Pirî Hanikan ve cemevi hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çalışmayı ortaya koyarken, büyük bir anlayış ve sabır göstererek yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İlhan Baran'a,

saha çalışmasında şahsıma eşlik eden Enes Karınçu'ya, yardımlarından dolayı Mübarek Ölmez ve Recep Kaylı'ya teşekkür etmeyi borç bilirim. Ayrıca çalışmamı tamamlama konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan eşime şükranlarımı sunarım.

20.06.2022
Yunus ÇİFTÇİ

ÖZET

Tezin Başlığı : KİĞİ'DA ALEVİLİK ve PİRÎ HANİKAN TÜRRESİ
Tezin Yazarı : Yunus ÇİFTÇİ
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi İlhan BARAN
Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Bilim Dalı : İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı : IX (ön kısım) +111 (tez)
<p>Asırlar boyunca Alevîliğin, birçok tanımı yapılmış ve hangi alanın konusu olduğuna dair fikir birliği sağlanamamıştır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan Alevî vatandaşlar hakkında akademik düzeyde birçok çalışma yapılmıştır. Zira Alevîliğin yöreden yöreye farklılık gösteren ve birbiriyle uyuşmayan ibadet şekillerini, inanç unsurlarını ve geleneksel uygulamaları bünyesinde barındırması, tasviri ve bilimsel alan çalışmalarının yapılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda Kiğı Alevîliği inanç, ibadet, örf ve âdet boyutlarıyla ele alınıp objektif bir şekilde betimlenmiş ve değerlendirilmiştir.</p>
Anahtar Kelimeler: Alevîlik, Kiğı, Bingöl, İslam Mezhepleri Tarihi, Pirî Hanikan

ABSTRACT

Title of the Thesis: ALEVİSM IN KİĞİ AND PİRÎ HANİKAN TOMB	
Author	: Yunus ÇİFTÇİ
Supervisor	: Dr. Öğr. Üyesi İlhan BARAN
Department	: Basic Islamic Sciences Department
Sub-field	:
Date	:
<p>Over the centuries, many definitions of Alevism have been made and no consensus has been reached on which field it is. Many academic studies have been carried out locally on Alevi citizens living in different regions of Turkey. The fact that Alevism includes forms of worship, belief elements and traditional practices that differ from region to region and do not match with each other requires descriptive and scientific field studies. Kiğı Alevism, which is the main subject of our study, has been dealt with in terms of belief, worship, customs and traditions, and has been described and evaluated in an objective way.</p>	
Key Words: Alevism, Kiğı, Bingöl, History of Islamic Sects, Pirî Hanikan	

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
Böl.	Bölüm
C.	Cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hız.	Hazreti
M.	Miladi
Mad.	Madde
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	Ve diğeri
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı

GİRİŞ

Anadolu Alevîliği, doğuşundan günümüze kadar, varlığını sürdürdüğü bölgelerde her daim üzerinde bahsedilen, araştırmalar yapılan ve tartışmalara malzeme edilen konulardan birisi olmuştur. Tarihte bulunduğu bölgelere ve dönemlere göre birçok farklı isimle anılmış olmakla birlikte, günümüzde daha çok Alevîlik diye anılan sosyokültürel yapı, uzun bir tarihi geçmişe sahiptir.¹ Türkiye’de Sünni kesimden sonra en fazla müntesibe sahip olan kesim Alevîler olmuştur. Günümüzde değişik bölgelerde yaşayan farklı Alevî kesimlerin Alevî tanımlaması farklılık gösterebilmektedir. Alevîlik hakkında birçok tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlamalarda Alevîliğin hangi kavramın çatısı altına alınacağı tartışmalı bir konudur. Alevîliğin dini statüsü yani Alevîliğin din mi, mezhep mi, tarikat mı yoksa heterodoks bir yapılanma mı olduğu halen tartışılan bir problemdir.² Tarihi süreç içerisinde Bektâşi, Kızılbaş,³ Rafizî, Zındık, Bâtınî vb. şekilde tanımlanan bu sosyal kesimler, bugün yaygın olarak Alevî veya Alevî-Bektaşî şeklinde tanımlanmaktadır.⁴ Çalışmamızdaki bilgilerle Alevîliğe Anadolu Alevîleri açısından yaklaşılmaktadır.

Köken itibariyle Arapçaya dayanan Alevî sözcüğü, Hz. Ali’nin⁵ yolunu benimseyen ve ondan yana tavır aldığını iddia edenler için kullanılmaktadır. İslam

¹ İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2013, s. 15.

² Geniş bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, “*Alevîliğin Dini Statüsü*”, İslam Mezhepleri Tarihi, Grafiker Yayınları, Ankara 2013 s. 577-602.

³ Kızılbaş adı, X. yüzyıldan itibaren İslâmiyet’i kabul etmeye başlayan ve bu yeni dini önceki birtakım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran konargöçer Türkmen oymakları için değişik coğrafya ve dönemlerde kullanılan çok sayıdaki isimlerden biridir. Bu adın eski Türkler’de bir baş giysisi olan kızıl börkle ilgili olduğu, siyah başlık giyen bir Türk zümresinin Karapapak veya Karakalpak, Kıpçaklar’dan bir bölümün Karabörklü, Buhara mektebine mensup bir sûfi geleneğin Yeşilbaş adıyla anıldığı bilinmektedir. Önceleri bütün Türkmen oymakları kızıl börk giydiği halde yaygın İslâmî anlayışa mensup kesimlerin zamanla kızıl börkü terk etmesi üzerine sonraları Alevî adıyla anılacak zümrelere kızılbaş denilmeye başlandığı ifade edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. İlyas Üzüm, “Kızılbaş”, *DİA*, 2002, C. 25, s. 546-557.

⁴ Ramazan Uçar, *Alevîlik-Bektaşîlik*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 55.

⁵ Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke’de doğduğu rivayet edilir. Babası Hz. Peygamberin amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim’dir. Hz. Muhammed’in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muâhât sırasında Hz. Peygamber Ali’yi kendisine kardeş

siyasi tarihinde ise bu terim ilk defa hilafetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlanmıştır.⁶ Alevîlik, İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalında; “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır.”⁷ Alevî kökenli olan araştırmacı yazar Rıza Zelyut Alevîliği şöyle tanımlamaktadır: “Basit anlamıyla Alevîlik; birinci İmam Hz. Ali’nin tarafını tutan insanların dünya görüşü olarak tanımlanabilir. Buna, yalın biçimiyle, Ali Partisi denilmesi de mümkündür. Daha dar anlamıyla, Alevîliği “Ali evilik” “Ali evinden olanlar”, “Ali evinin yanında olanlar” olarak tanımlayanlar da vardır.”⁸

Genel anlamıyla Alevîliği tanımlayacak olursak Hz. Ali ve onun ailesini seven, onlara bağlı olan ve Alevîliğin şartlarını yerine getiren kimseye Alevî denir.⁹ Alevî olmak için gerekli olan ön koşullardan bazıları şunlardır; Hz. Ali, Hz. Ali soyundan gelen 12 İmam ve Ehl-i Beyt’e¹⁰ sevgi ve saygı göstermek, Hakk-Muhammed-Ali yolundan gitmek, Hz. Ali ve 12 imamın imametinin nas ve tayin ile olduğuna inanmak ve imametnin Ehl-i Beyt’in hakkı olduğunu kabul etmektir.¹¹ Zikredilen ön şartlar bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilmektedir. Bunun sebebi ise farklı bölgelerde yaşayan Alevî kesimlerinin farklı kültür ve medeniyetlerle etkileşime girmesi ve asimile olmasıdır. Alevî kültürün yazılı kaynaklardan ziyade sözle

seçmiş, hicretin 2. yılının son ayında kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Resûl-i Ekrem’in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevî bir üslûpla rivayet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Tebûk Gazvesi’nde ise Hz. Peygamber’in vekili olarak Medine’de kalmıştır. Hz. Ali, Hz. Peygamber’e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması’nı da o yazmıştır. Hz. Osman’ın şehid edilmesinden sonra Hulefâ-yi Râşidîn’in dördüncüsü olmuştur. Harici Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli bir hançerle sabah namazında yaralanmış, aldığı yaranın tesiriyle 19 veya 21 Ramazan 40’ta(26 veya 28 Ocak 661) vefat etmiş ve Kufe’ye (bugünkü Necef) defnedilmişti. Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali” DİA, 1989, C. 2, s. 371-374.

⁶ Hz. Peygamber’in vefatını müteakip ortaya çıkan ve üçüncü halifenin öldürülmesinde sonra da şiddetlenen hilafet münakaşalarında Ali tarafını tutanlara el-Aleviyye veya şîatü Ali (Ali’ye bağlı olanlar, Ali taraftarları) bunların karşısındaki gruplara da el-Ömeriyye, el-Osmâniyye(Ömer ve Osman’a bağlı olanlar, dolayısıyla Ebû Bekir’e bağlı olanlar) denilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî” DİA, 1989, C. 2, s. 368-369.

⁷Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 22-23.

⁸ Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Anadolu Kültürü Yayınları, İstanbul 1990, s. 19.

⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2006, s. 443.

¹⁰"Ev halkı" anlamına gelir. Ehl-i beyt; Hz. Peygamber’in bütün çocuklarını, kadın erkek bütün torunlarını, amcalarını ve onların çocuklarıyla torunlarını, hatta bütün akrabalarını yani Benî Hâşim’i kapsamına alacak şekilde geniş bir muhtevaya sahip bulunduğu ileri sürülmüştür. Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir. Dar mânâda özellikle Şîâ; Hz. Fâtıma üzerinden Hz. Ali ve onun soyundan gelen on bir imamı kapsar. Geniş bilgi için bkz. İlhan Baran, *İmâmet Nazariyesi Bağlamında Şîâ’nın Sünnî Kaynaklardaki Referansları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011, s. 32.

¹¹ Rençber, a.g.e., s. 29.

aktarılması da bu durumun oluşmasında önemli bir etkidir.¹² Yine Alevîlerin geçmişte karşılaştıkları bazı olaylar da bu durumun oluşmasında etkili olmuştur. Nitekim kimi zaman inançlarını saklamak zorunda kalan Alevî kesim ibadetlerini icra etmede zorluklar yaşamıştır. Kimi zaman da gündelik hayatta ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Zira Alevî inancına sahip insanlara karşı bakış açısı değişkenlik göstermiştir. Bazı kesimler onlara ılımlı yaklaşılırken bazıları ise onlara karşı sert bir tavır sergilenmiştir. Öte yandan Alevî toplumunu kimi zaman bir takım siyasi ve ideolojik amaçlara alet etmek ve bu amaçlar doğrultusunda yönlendirmek isteyenler de olmuştur.

Kiğı ilçesinde Alevî dedesi ve Alevî vatandaşlarla gerçekleştirdiğimiz yüz yüze mülakatlarda genel bir Alevîlik bakışı ortaya koymakla beraber herkesin kendine ait bir Alevîlik tanımı da bulunmaktadır. Bu tanımlamaların merkezinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi yer almakla beraber Alevîlik anlayışının odak noktasında ise insan sevgisi bulunmaktadır. Kiğı ilçesinde Sünni ve Alevî kesiminin iç içe yaşamasının bu tanımlamalara etki ettiği söylenebilir. Nitekim ilçede gözlemlediğimiz kadarıyla Sünni ve Alevî kesim arasında çok üst düzeyde dostane ilişkilerin olduğu gözlemlenmiştir.

Kiğı Alevî dedesi Hüseyin Sözer, Alevîliği tanımlarken şunları söylemektedir:

“Alevî inancında sen Sünnisin sen Çerkezsın sen Lazsın diye bir ayırım söz konusu değildir. Mezhebin, ırkın ne olursa olsun herkes candır. Alevîlik yaşanılır. Alevî olmak için yapılması gereken herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Bizler kalben bağlı durumdayız. Bizler yetmiş iki insana bir gözle bakmaktayız. Bizim için her şahıs bir candır. Mevkisi ne olursa olsun can diye hitap ederiz. Alevîlik yaşamaktır. Ehl-i Beyt sevgisini Allah sevgisiyle beraber yaşamaktır. Bizim için şöyle derler, Peygamber efendimizi saymazlar da Hz. Ali’ye taparlar. Allah ve Kur’an sevgisi en yüce olandır. Alevîlik duygularla iç içedir. Cemlerde ağlanır, sızlanılır. Kendimizden geçip Hâkka gideriz. İbadetlerimiz bu şekildedir. Alevî olman için bir şey yapmana gerek yok. Biz Alevî olarak doğduk Alevî olarak inancımızı yaşıyoruz. Ben Alevî dedesiyim, eşim ise Sünni’dir. İkimiz de

¹² Doğan Kaplan, “Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruklar ve Buyrukların Kökeni”, ed. Halil İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversite Yayınları, 2010), 339.

bulduğumuz hal üzere ibadetlerimizi inancımızı yaşıyoruz. Birbirimizin dinsel hayatına müdahalede bulunmuyoruz.”¹³

Kiğı ilçesinde Aleviliğe dair bilgisi ile tanınan, ilçe esnafından Ali Toluay’ın ise Alevîliği şu şekilde tanımlar:

“İnsana saygı göstermek, onu sevmek ve ona sarılmaktır. İnsana, insan olarak ne olursa olsun değer vermektir. Fikri ne olursa olsun. Bizim diğer özelliğimiz insanları birbirinden ayırmadan, kayırmadan sevmektir. Alevî olmak için insan olmak yeterlidir. Buna biz müdahale edemeyiz. Niyetin neyin üzerine olursa sen de o hal üzerine olursun. Alevî olmak için bir şart gerekmiyor. Sonuçta inandığımız Allah ve Peygamber birdir. Kısaca Alevîliğin özü sevgidir, insandır. Hepimizin Allah’ı da Peygamber’i de birdir. Mezhep ayrımı diye bir farklılaşmanın olmaması gerekiyor. Farklılaşma olacaksa da bunun yorum şeklinde olması gerekir. Mezhepçiliğe ben karşıyım. Kişinin elhamdülillah Müslümanım demesi yeterlidir.”¹⁴

Yukarıda yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere Kiğı Alevîliğinin merkezinde insan sevgisi, Ehl-i Beyt sevgisi ve hoşgörü yer almaktadır. Tanımların anlamları bir olup lafızlar değişiklik göstermektedir. İnsanlar arasında herhangi bir ayrıma ya da gruplaşmaya gidilmemektedir. Ötekileştirmekten ziyade bütünleşmenin altı çizilmektedir. Yörede Sünni ve Alevî halkın yıllarca beraber iç içe yaşaması bunda son derece etkilidir. Öyle ki Sünni-Alevî evlilikleri sık rastlanılan bir durumdur. Kiğı Alevî dedesinin¹⁵ eşinin Sünni olması bunun en iyi örneklerindedir. Bölgede yaşayan Alevî vatandaşlardan biri olan Gültekin Abay bu konu hakkında şöyle demektedir:

“Kiğı’yı bu yönden çok seviyorum. Hiçbir şekilde bir ayrım söz konusu değil. Kız alırsız kız veririz. Adam, Ramazan ayında gelir oturur kahveye, Alevî vatandaşa çay dahi ısmarlar. Muharrem ayında da Alevî vatandaşa Sünni vatandaşa çay ısmarlar. Esnaf, mallarını dışarıda bırakır hırsızlık olayı yaşanmaz. İnsanlar bu konuda birbirlerine güveniyorlar. Asr-ı Saâdet¹⁶ gibi bir ortam var.”¹⁷

¹³Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁴ Ali Toluay, Kiğı (Aslen Tunceli/Mazgirt), 1965, Lise, Berber.

¹⁵Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁶Muhtemelen Hz. Peygamber’in, “İnsanların en hayırlıları benim asrında yaşayanlardır” meâlindeki hadîs-i şerifinden ilham alınarak kullanılan asr-ı saâdet tabiri, insanlık için hidayet kaynağı olan Kur’an-ı Kerîm’in nâzil olduğu, bütün insanlığa rahmet ve örnek olarak gönderilen Hz. Peygamber’in

Genel izlenime göre yöre halkının Alevîlik ile ilgili bilgisi önceki nesilden aktarılanlarla sınırlıdır. Kitabi bilgi emarelerine pek rastlanılamamaktadır. Bölge yöresinde Alevîliğin mihenk taşlarından olan erkânlar ve Dört Kapı Kırk Makam tanımlara dâhil edilmemiştir. Hâlbuki Buyruk'ta,¹⁸ pirlerin¹⁹ “Dört Kapı Kırk Makam”ı bilmeleri ve tâliplere²⁰ öğretmeleri gerektiği, ayrıca yola giren her canın bu kapı ve makamları bilmesinin zorunlu olduğu belirtilmektedir.²¹

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Alevîlik, üzerinde yaşadığımız coğrafyada dini, siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda önemli yer tutan, öteden beri tartışma konusu olan, günümüzde de güncelliğini korumaya devam eden üzerinde durulması gereken önemli konulardan biridir.

Alevîliğin doğru bir şekilde anlaşılması için Alevî vatandaşlarla birlikte hareket edilmesi gerekmektedir. Bu anlayıştan yoksun bir şekilde yapılan araştırmalar tarafsızlıktan uzaktır. Biz de bu noktadan hareketle Bingöl yöresi içinde mühim bir yeri olan Kiğı ilçesini merkeze alarak araştırma konumuzu belirledik. Kiğı Alevîliğini; bilimsel yöntemlere uygun, objektif bir şekilde ve olguların olduğu gibi doğrudan aktarmaya gayret gösterdik. Böyle bir tutumun İslam Mezhepleri Tarihi'nin yöntemi için zaruret arz ettiği ortadır.

Çalışmamızın konusu olan Kiğı Alevîliği, inanç, ibadet ve bazı örf ve âdet boyutlarıyla ele alınıp objektif bir şekilde betimlenmiş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca Kiğı'da yaşayan Alevîlerin bölgeye nasıl yerleştikleri, inanç ve ibadetlerini nasıl

yaşadığı, ashabını terbiye edip yetiştirdiği, İslâmiyet'in tebliğ edildiği ve tam anlamıyla uygulandığı zaman dilimini ifade etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özyaydın, “Asr-ı Saâdet” DİA, 1991, C. 3, s. 501.

¹⁷ Gültekin Abay, Kiğı Merkez, 1976, Ortaokul Mezunu.

¹⁸ Buyruk, Alevîlikle ilgili olarak bu yola intisap eden yol salıklarına nelere inanıp nasıl davranmalarını, hangi kural ve prensiplerine bağlı kalmaları gerektiğini anlatan kitap veya kitaplara verilen genel bir isimdir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Ekinci, “Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk'un İman ve İslam Esasları Açısından Değerlendirilmesi”, *Hatta Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl. 10, Sayı. 13, Şanlıurfa 2004, s. 12.

¹⁹Sözlükte “ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse” anlamındaki Farsça pîr kelimesi tasavvufta mürşid, velî ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Tarikatların teşekkülünden sonra pîr kavramı kurumsal bir anlam kazanmış, tarikat kurucusuna pîr ya da pîr-i tarikat adı verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Sâfi Arpağuş, “Pîr” DİA, 2007, C. 34, s. 272-273.

²⁰Bu kelimenin sözlük anlamı “talep eden kişi” demektir. Terim olarak sırat-ı müstakimi talep eden kişi, yola, edebe, erkâna istekli olan anlamına gelir. Süleyman Uludağ, “Sülûk” DİA, 2010, C. 38, s. 127-128.

²¹ Üzümlü, a.g.e., s. 161.

yaşadıkları, şu anki mevcut durumları, bölgede bulunan farklı inanıştaki insanlarla etkileşimleri ve onlara karşı bakışları da çalışmamızın kapsamına alınmıştır.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, Kiğı Alevîliğinin tanınmasını sağlamak, bölge Alevîliğinin inanç ve ibadetlerini İslam Mezhepleri Tarihi perspektifinden değerlendirerek ülkemizin kadim kültür tarihine bir katkı sunmaktır.

II. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Sosyal bilimlerde sağlıklı bilgi edinme yollarından en güvenilir olanları gözlemleyerek, konuşarak ve mülakat yoluyla gerçekleştirilenlerdir. Alevîlik yazılı gelenekten ziyade sözlü kültüre dayanmaktadır. Bundan ötürü araştırmamızın merkezini oluşturan Kiğı'da, Alevî vatandaşlarla birebir yüz yüze görüşmeler gerçekleştirdik.

Araştırmamızı hazırlarken öncelikle Klasik İslam Mezhepleri eserlerine ve günümüzde alanında otorite kabul edilen araştırmacıların kaleme aldığı eserlere başvurduk. Bunun yanında konumuzla alakalı yazılmış kitaplar, ansiklopedi maddeleri, makaleler, dergiler, yayınlanmış tezler vb. kaynaklardan da istifade ettik.

Bölge Alevîlerini daha iyi tanıyabilmek amacıyla gerek Kiğı hakkında gerekse Bingöl hakkında kaleme alınan eserlere de göz gezdirdik. Yine Alevîler tarafından ana kaynak olarak kabul edilen bazı eserleri de yeri geldiğinde kullanmaya özen gösterdik. Bu eserleri Makalat, Buyruklar, Menâkıbnâmeler, Velâyetnâmeler ve Erkânâmelerden sıralamak mümkündür.

Çalışma sürecinde bizzat bölgeye gidilerek genel bir izlenim elde edildikten sonra düzenli ziyaretlerle bölgede yaşayan Alevî dedeler ve Alevî vatandaşlarla yüz yüze röportaj ve mülakatlar gerçekleştirildi. Önceden hazırlanan sorular muhataplarına sorularak, verilen cevaplar, katılımcıların izni dahilinde kayıt altına alındı. Kayıt altına alma aşamasında hem ses kaydı tutuldu hem de notlar alındı. Ayrıca mülakat yapılan kişiler ve gözlemlenen mekanlar fotoğraflanarak kayıt altına alındı. Çalışmamızın ana bünyesini saha araştırması oluşturmakla beraber, günümüzde yapılan çalışmalar, yöre hakkında kaleme alınan eserler ve mevcut istatikselsel verilerden de yararlandı.

Bölgede birçok Alevî vatandaşla görüşme gerçekleştirildi, bunlardan 9 kişi ile gerçekleştirilen mülakatlar kaynak olarak gösterildi. Kaynak kişiler, yöre halkı

tarafından tanınan ve Alevîlik bilgisiyle ön plana çıkanlar arasından seçmeye özen gösterildi. Ayrıca Kiğı ilçe merkezi dışında kalan Alevî köylerinde bu konuda öne çıkan vatandaşlarla da mülakatlar gerçekleştirildi.

BİRİNCİ BÖLÜM KIĞI ALEVİLİĞİ

1.1. KIĞI'NIN COĞRAFI KONUMU ve TARİHİ

Bingöl İli, Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat bölümünde yer alır. Doğusu Muş, Kuzeyi Erzurum ve Erzincan, Batısı Tunceli ve Elazığ, Güneyi ise Diyarbakır illeri ile çevrilidir. İlin Merkez dışında Adaklı, Genç, Karlıova, Kiğı, Solhan, Yayladere ve Yedisu olmak üzere 7 İlçesi bulunmaktadır. İl Merkezi Çapakçur ovasının kuzeybatı köşesinde Murat suyuna Genç İlçesi civarında kavuşan Göynük suyunun bir koluna hâkim düzlük üzerinde kurulmuştur. Elâzığ, Tatvan yolu üzerindeki Bingöl, daha önceleri burada vadi içinde kurulu iken şehrin 1950'lerden sonra hızla gelişmesi sonucunda hâkim olan düzlüğe taşınmıştır.²²

Kiğı ilçesi Bingöl'ün kuzeybatısında yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin ortalarında yer alan ilçenin rakımı 1430 metredir. Doğuda Adaklı, kuzeydoğuda Yedisu, kuzeyde Tunceli ilinin Pülümür ilçesi, batıda Yayladere, güneyde Elâzığ ilinin Karakoçan İlçesi ile komşudur. İlçenin İl merkezine uzaklığı sancak üzerinden 76 km ve Karakocan üzerinden İl merkezine olan uzaklığı ise 145 km'dir. Bölge tamamıyla engebeli, bir bölümü meşe ve çam ormanlarıyla kaplı bir arazi yapısına sahiptir. Bu yüzden Bingöl Merkez ve komşu il ve ilçelerden Kiğı'ya ulaşım çok zor sağlanmaktadır. Yolların dar, engebeli ve dönemeçli olması bunda son derece etkilidir. Kış aylarında ise aşırı yağışlardan dolayı yollar çoğu zaman ulaşımına kapanmaktadır.

Kiğı'nın en önemli akarsuyu Peri Suyu'dur. Bu su üzerinde 2016 yılında açılan Kiğı HES Barajı ile 2000 yılında elektrik üretimine başlayan Özlüce Barajı bulunmaktadır. Yöre Halkının bir kısmı bu barajlardan geçimini sağlamaktadır. Yörenin yazları serin, kışları ise uzun ve serttir. Kasım ve Nisan ayları arası Kiğı'da

²² Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Bingöl İlinin Coğrafi Konumu*, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2020, <https://bingol.csb.gov.tr/cograf-i-durumu-i-1393>

kış mevsimidir. Bu aylarda aşırı yağın karlar ilçe merkez ve köyleri etkisi altına alır. İlçe kar örtüsüyle kaplanır. Ulaşım kar yağışının etkisiyle çoğunlukla sekteye uğrar.²³

1990 nüfus sayımına göre İlçe nüfusu 11.438; Kasaba nüfusu, 4.544 tür. Köy, 6894. Nüfus yoğunluğu kilometre kareye düşen 23 kişidir. 1997 nüfus sayımına göre İlçenin toplam nüfusu 6797 kişidir. 2007 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayımına göre İlçenin toplam nüfusu 5159'dur. Bunun 3470'si İlçe merkezi, 1689'i köylerde bulunmaktadır. 2010 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayımına göre İlçenin toplam nüfusu 5051'dir. Bunun 3.328'si İlçe merkezi, 1723'i köylerde bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğu Kilometre kareye 15 kişidir. 2011 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayımına göre İlçenin toplam nüfusu 5803'dir. Bunun 4021'i İlçe merkezi, 1782'i köylerde bulunmaktadır.²⁴

İlçe Nüfusu geçmişten günümüze kadar devamlı olarak düşüş yaşamaktadır. Terör, ekilen biçilen arazinin azalması, kış aylarının çok uzun sürmesi ve ilçenin yatırım alamaması bölge nüfusunun azalmasında etkin olan sebeplerdir. İlçe nüfusunun azalmasındaki en büyük sebeplerden bir tanesi de vatandaşların iş bulmak için büyük şehirlere göç etmesidir.

İlçe merkezinde Alevî-Sünni vatandaşlar bir arada yaşamaktadır. Yapılan mülakatlardan gözlemediğimiz kadarıyla bu iki kesimin nüfus oranları birbirine yakın konumdadır. İlçeye bağlı mezralarda ve köylerde de beraber yaşayan Alevî ve Sünni vatandaşlar bulunmaktadır. Alevî köyleri ile Sünni köyleri sayı olarak birbirine yakındır.

Kiğı'ya bağlı Alevî köyleri şunlardır: Arnek, Bilece, Zımtık, Eşme, Zermek, Osmanoşığı, Arek, Pertek, İnak, Elbek, Haküstün, Arnes, Köşmir, Çıbık, Avenk, Azbut, Selenk, Saror, Ogaz, Ağdaş, Karel, Dinik, Dızvaz, Pülür, Dırmek, Karmulur, Dizmörü, Heçilyas, Sefkiyar, Karalya, Suvarış, Olmez, İlbeyi, Nacaklı, Hönek, Çanakçı, Külyen, Kadı, Anbak, Kömler, Bolucuyan, Alagöz, Sırmaçek, Karapınar, Açıkgüney, Bilice, Demirdöş, Eskikavak, Sabırtaş, Tekbaş, Topraklı ve Yüzgünü.²⁵

²³ Bingöl İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Kiğı İlçesinin Coğrafi Yapısı ve Özellikleri*, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2020, <https://bingol.ktb.gov.tr/TR-57011/kigi-ilcesinin-cografik-konumu.html>

²⁴ T.C. Kiğı Kaymakamlığı, *Nüfus Durumu*, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2020, <http://kigi.gov.tr/nfus-durumu>

²⁵ , Yılmaz, "Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşünlük ve Cem", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 8, Sayı. 15, Bingöl 2018, s. 215.

Kiğı Kaymakamlığı sitesinden ulaştığımız bilgiler doğrultusunda Kiğı tarihini kısaca açıklamaya çalışacağız. Mevcut bilgilere göre, İlçenin tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Sırasıyla Hititler, Urartular ve Persler bölgeye yerleşmişlerdir. Bölge daha sonra Mekadonya, Roma, Sasani ve Bizanslıların egemenlikleri altına girmiştir. Halit Bin Velid²⁶ tarafından ilk defa İslam topraklarına kazandırılan Kiğı 1071 tarihinden sonra Selçuklu Türklerinin eline geçmiştir. İlçenin adını Bizanslılar zamanında bölge komutanının Kiğan ismindeki kızından veya Kiğa ismindeki Komutandan aldığı söylenmektedir. Erzincan tarihinde Kiğı, dağlar memleketi anlamına geldiği ifade edilmektedir. Geçmişte Erzurum-Harpüt (Elâzığ) kervan yolu üzerinde bulunduğundan oldukça gelişme göstermiş ve belgelere göre yüzlerce yıl Sancaklık statüsü içerisinde çeşitli yerlere bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. İlçe 1071 tarihinden sonra Selçuklular, Akkoyunlular ve Safevi hâkimiyeti altında kalmış, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Çaldıran zaferi sırasında Osmanlı topraklarına katılmış, değerli hizmetlerinden dolayı Bıyıklı Mehmet Paşa ya mükâfat olarak verilmiştir. 1663 yılından itibaren Diyarbakır'a bağlı bir sancak iken 1926 da ilçe statüsünde Erzincan'a, Bingöl'ün il olmasıyla da 1936 da Bingöl'e bağlanarak günümüze kadar gelmiştir. Birinci dünya savaşı yıllarındaki Rus işgali 20 Kasım 1916'da Ordu-Halk birliğiyle sona erdirilmiştir. Bu tarih ilçenin kurtuluş bayramı olarak her yıl kutlanmaktadır.²⁷

Bingöl'de yaşayanların geneli Sünni inanca sahip iken bir kısmı da Alevî inancına sahiptir.²⁸ Alevîlerin etnik kimliği şu şekilde tanımlanabilir; bazı Alevîler Zaza'dır, bazı Zazalar ise Alevî'dir.²⁹ Yapılan mülakatlar sonucu elde edilen verilen ışığında Kiğı'da yaşayan Alevîlerin ise çoğunluğunun Zazalardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Gündelik yaşamlarında anadil olarak Zazaca ve Türkçeyi kullandıkları görülmüştür.

²⁶Hicretten 35-39 yıl kadar önce (583- 587) Mekke'de doğdu. Halid Müslüman olduktan sonra üç yıl kadar Hz. Peygamber'in emrinde ve sohbetinde bulundu. Müslüman olarak katıldığı ilk savaş Mute Savaşı'dır. Halid bu savaşta, İslam ordusunu Bizans ordusuna imha edilmekten kurtardı. Medine'ye dönünce Resul-i Ekrem kendisine "seyfullah" (Allah'ın kılıcı) unvanı verdi. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Hâlid b. Velid" DİA, 1997, C. 15, s. 289-292.

²⁷ T.C. Kiğı Kaymakamlığı, *İlçemizin Tarihçesi*, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2020, <http://kiğı.gov.tr/ilemizin-tarihisi>

²⁸ Abdülnasır Süt, "Bingöl'deki Sosyal ve Siyasal Yaşamın Dini ve Ahlaki Açından Değerlendirilmesi", *III. Bingöl Sempozyumu*, ed. İbrahim Çapak (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 1/308.

²⁹ Mehmet Yazıcı, "Aleviliğe Etnik Yaklaşımlar: Zazalar-Alevilik İlişkisi", *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, ed. Murat Varol (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2012), 2/422.

1.2. KİĞİ ALEVİLİĞİNDE İNANÇLAR

İnsanoğlunun en temel duygularından biri de şüphesiz doğuştan gelen inanma duygusudur. İnanç, insan için yeri geldiğinde sığınacağı tek limandır. İnanç, toplumların şekillenmesinde ana omurgayı oluşturan ve belli başlı davranış kalıplarını ortaya çıkaran büyük bir değişkendir. Bu sebeptendir ki toplumu ve toplumun göstermiş olduğu davranışları anlamak için inanç etkenini iyi değerlendirmek gerekir.

Hz. Adem'den günümüze kadar yeryüzünde yaşayan insanlar, hak veya batıl birçok varlığı ilah edinmiştir. İnsanlar, kutsalları karşısında heyecan, korku, ümit, baskı, mutluluk, çaresizlik vb. duygular içerisinde bir şeyler istemiş ya da sunmuştur. Bu varlıklara doğaüstü güçler atfederek onları kutsamış ve bu inançlarını gelecek nesillere ulaştırmıştır.

Kadim coğrafyamızın tozlu sayfalarına göz gezdirdiğimiz zaman bu coğrafyada yaşamış ve yaşayan toplulukların inanç merkezli olarak şekillendiğini görülür. Alevîliği tam manasıyla kavrayabilmek için de inanç dairesini iyi bilmek gerekir. Orta Asya'dan başlayan Anadolu Alevîliği Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Süreç içerisinde gelişen Alevîlikte temel konularda ortak anlayışın olmasının yanı sıra farklı anlayışlarında olduğu bilinmektedir. Ülkemiz açısından önemli bir yeri olan Alevî topluluklarının, inanç ve ritüellerini, ülkemizin değişik yörelerinde farklı boyutlarda yaşadıkları görülmektedir.³⁰ Alevîlik İslam'ın ortaya çıkıp gelişmesiyle beraber bu süreçte farklı etkilere maruz kalmıştır. Alevîlik İslam ve İslam dışı etkenleri bünyesinde toplayıp senkretik ve bağdaştırmacı bir inanç sistemi oluşturmuştur. Bu inanç sistemine tabi topluluklar arasında temel inanç konularında bile farklı anlayışların bulunması, Alevîliğin inanç sisteminin anlaşılmasında elde edilen her türlü verinin ortaya çıkarılması son derece önemlidir.

Bu bölümde, araştırma yapılan bölgede elde edilen veriler ışığında ve yardımcı kaynaklardan yararlanılarak Kiğı bölgesinde canlılığını sürdüren Alevî inancı üzerinde durulmuştur. Metot olarak Genel Anadolu Alevîliği ve Kiğı Alevîliği karşılaştırılarak ortaya çıkan farklılıklar değerlendirilmiştir. Ayrıca Kiğı Alevîliği ile Kiğı'da ikamet eden Sünni halkın benzerliklerine de değinilmiştir.

³⁰ Rençber, a.g.e., s. 55.

1.2.1. Hakk-Muhammed-Ali İnanıcı

Hakk-Muhammed-Ali kavramı Alevî inancının merkezinde yer almaktadır. Bu inanç kavramı Alevî eserlerinde büyük bir yer tutmaktadır. Bu sebeptendir ki Alevî ibadetlerinde sıklıkla bu kavramla karşılaşılmaktadır. Hıristiyan inancındaki teslis³¹ inancıyla paralellik gösterdiğine dair görüş bildirenler olmuş ise de belirtmek gerekir ki Hakk-Muhammed-Ali şeklen teslis inancıyla benzerlik gösterse de mana olarak benzerlik göstermemektedir.

Her ne kadar bu kavramın ilk defa ne zaman ve kimin tarafından kullanıldığı bilinmiyorsa da XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek sıklaşan bir kullanıma sahip olduğu söylenebilir.³² Bu dönemden sonra kaleme alınan birçok eserde Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi yoğun bir şekilde işlenmiştir. Hakk-Muhammed-Ali kavramını eserlerinde işleyen başlıca kişiler şunlardır; Hacı Bektâş-ı Veli, Abdal Mûsâ, Kaygusuz Abdal, Nesîmî ve Âşık Virânî.

Hakk-Muhammed-Ali üçlemesinde yer alan kavramlardan “Hakk” mahlûkatın yaratıcısı kabul edilen Yüce Allah’ı, “Muhammed” özelde Hz. Muhammed’i genel anlamda ise peygamberliği, “Ali” ise tasavvuftaki velayeti ifade eder. Bu üç unsur birbirini tamamlayan bir bütündür. Bunlardan herhangi biri tek başına ele alınmamaktadır. Alevîlik-Bektaşîlik inancında Hz. Ali ile Hz. Muhammed’in özü aynıdır. Hz. Ali; Şahı Merdan, velayet makamının pirîdir.³³

Tüm ilahi dinlerde yoktan var eden aşkın yaratıcı tasavvuru, dinin en temel inancını oluşturur. İslam dininde yaratıcının zatında, sıfatlarında ve fiillerinde ortağının olmadığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Allah’ın yarattığı hiçbir varlığa benzemediği, O’nun tek olduğu ve hiçbir ortağının bulunmadığına inanmak Tevhit inancının gereğidir.

³¹Sözlükte “üçleme” anlamındaki **teslis** kelimesi (Gr. trias; Lat. trinitas) İslâm geleneğinde Hıristiyanlığın üç unsurlu (baba-oğul-kutsal ruh) ilâhlık anlayışını ifade eder. Teslis fikri Hıristiyanlık öncesi geleneklerde (Mısır’da İsis, Osiris ve Horus, Hint’te Brahma, Vişnu, Şiva yahut Brahma, Narayana, Rudra vb.) ve yahudi mistisizminde farklı biçimlerde yer almıştır. Kitâb-ı Mukaddes’te teslis ne kelime ne de doktrin olarak mevcuttur. Ahd-i Cedîd’de “baba”, “oğul / insan oğlu / Tanrı oğlu” ve “kutsal ruh / Tanrı’nın ruhu” ifadeleri geçse de teslisin üç unsurundan birlikte sadece - muhtemelen geç döneme ait- iki yerde bahsedilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Jacques Waardenburg, “Teslis” DİA, 2011, C. 40, s. 548-549.

³²Üzüm, a.g.e., s. 85.

³³Rençber, a.g.e., s. 61.

Hız. Muhammed Allah'tan aldığı emir ve yasakları insanlara tebliğ etmekle görevli olan Peygamberlik makamının son halkasıdır. Allah'ın kitabını hayatına tatbik edip insanoğluna rehberlik yapmakla mükelleftir. Hız. Muhammed Alevî telakkisinde nübüvvet ile görevli olup dinin zahir tarafını temsil etmektedir. Hız. Muhammed'in konumu Sünni inanıştaki gibi ayet, hadis ve siyer kaynaklarından yorumlanmaktan ziyade mistik yapısıyla bağlantılı olarak yüzeysel şekilde ele alınmıştır. Nitekim Hız. Muhammed'in konumu ile Hız. Ali'ninki bir görülmektedir.

Çocuk yaşta olmasına rağmen Hız. Peygambere ilk iman edenlerden olması, Peygamberimizin amcasının oğlu olması, Peygamberimizin kızı Hız. Fatıma ile evli olması, Hicretten sonra Medine'de muâhât³⁴ yapılırken Hız. Muhammed'in Hız. Ali'yi kendisine kardeş ilan etmesi, Hayber fatihi olması, Peygamberimizle beraber tüm gazvelere katılması ve İslam Devletinin üçüncü halifesi olması münasebetiyle İslam tarihindeki yeri pek mühimdir.

Hız. Ali Alevî inancında pek mühim bir yeri işgal etmektedir. Kendisi Alevî edebiyatının temel unsurudur. Alevî edebiyatında en fazla ismi zikredilen, meskenlerde ve cemevlerinde portresi baş köşeye asılan, Alevî kesimi tarafından çocuklara en fazla verilen isim Hız. Ali olmuştur. Bazı kesimler tarafından Alevîlerin Hız. Ali'yi ilahlaştırdığına dair söylemlere rastlanılmaktadır. Bu söylemlerin temel bulunduğu alanlar genellikle Yedi Büyük Ozan'ın eserlerinde yer alan Hız. Ali ile ilgili şiirlerdir. Bu şiirlerden bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Ali'dir ol veliyullah

Ali'dir mazhar-ı Allah³⁵

Görüldüğü üzere Hız. Ali'nin Allah'ın velisi ve O'nun mazharı olduğu ifade edilmiştir.

³⁴Resûl-i Ekrem, hicretin ardından Medine'de toplumun iç dinamiklerini harekete getiren bir dizi icraat yapmıştır. Bunların içinde selamın yayılması, açların doyurulması, yakınların ziyaret edilip gözetilmesi ve mescid yapılması gibi sosyal içerikli emir ve tavsiyelerin ön plana çıktığı görülür. Bazı Mekkeli sahâbilerin önce kendi aralarında, daha sonra ensardan bazı kimselerle kardeş ilân edilmesi bu doğrultudaki icraatın en önemlilerinden biridir. Hız. Ebû Bekir ile Ömer'in, Hız. Osman ile Abdurrahman b. Avf'ın, Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvâm'ın, Sa'd b. Ebû Vakkâs ile Mus'ab b. Umeyr'in, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ile Ebû Huzeyfe'nin âzatlısı Sâlim'in, Hız. Hamza ile Zeyd b. Hârise'nin ve Bilâl-i Habeşî ile Ubeyde b. Hâris'in kardeş kılındıkları bilinmekle beraber bunun ne zaman gerçekleştiği belli değildir. Hız. Ali kendi durumunu sorduğu zaman Resûl-i Ekrem ona, "Sen benim dünyada ve âhirette kardeşimsin" cevabını vermiştir (İbn Hişâm, II, 151). Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Muâhât" DİA, 2005, C. 30, s. 308-309.

³⁵ Seyyid Nesîmi, *Nesîmî Divanı*, (Nşr. Hüseyin Ayan), Ankara 1990, s. 117.

Hız. Ali'ye ilahlık atfeden ozanlardan bir tanesi de Virâni'dir. Divanında geçen bir beyti onun bu konudaki tutumunu açık bir Şekilde göstermektedir;

Es-selâm ey on sekiz bin âlemi

*Es-selâm ey var eden canım Ali*³⁶

Denilerek on sekiz bin alemi yoktan var edenin Hız. Ali olduğu beyan edilmiştir.

Yedi Ulu Ozan'dan biri olan Pir Sultan'ın Hız. Ali'ye ithafen kaleme aldığı Őiirinde;

Gafil kaldır Şu gönülden gmanı

Bu mülkün sahibi Ali değil mi

Yaratmıştır on sekiz bin âlemi

*Rızıkların veren Ali değil mi?*³⁷

Anlaşılacağı üzere açık bir Şekilde Hız. Ali'ye yaratma kudreti yakıŐtırılıp ilahlık atfedilmiŐtir. Şu noktaya değinmek gerekir ki zamanın vahdet-i vcd³⁸ anlayışının Őairler üzerinde etki bırakmıŐ olması ve onların da eserlerinde bu görüşü yansıtılmak istemeleri dikkate değerdir.

Kiği yöresinde ikamet eden ve Alevî dedesi olan Hüseyin Sözeri Hakk-Muhammed-Ali kavramını Şöyle aıkılıyor: “Bizler Alevîliği Hak-Muhammed-Ali ile yaşıyoruz. Hız. Ali'nin Peygamberimizden sonra İslam dinini yayıŐı bunda son derece etkilidir. Bizim için Hız. Hasan, Hız. Hüseyin ve Hız. Ömer de birdir. Hız. Ali peygamberimize kan bağı ile bağlıdır. Küçüklüğünden vefatına kadar onun eğitimi ile büyümüŐtür. Peygamberimiz kendisi Hız. Ali'yi vasi tayin kılmmıŐtır.”³⁹ Dar kapsamlı yapılan bu tanımın belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki

³⁶ ÂŞık Virâni, *ÂŞık Virâni Divanı*, (NŞr. M. Halit Bayrı), İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1959, s. 91.

³⁷ İbrahim Arslanoğlu, *Şah İsmâil Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*, Der Yayınları, İstanbul 1992, s. 201.

³⁸ Vahdet-i vcd düşüncesi varlığı (vcd), mümkün ve zorunlu kısımlarına ayrılmadannce kendinde bir hakikat Şeklinde ele alıp zorunlu ve mmknn onun iki kutbu saymak suretiyle Hak ile halkı (yaratılmıŐlar) izâfet iliŐkisiyle birbirine bağlar. Böylece Tanrı-insan ilişkileri başta olmakzere birlik-okluk sorunu, insan iradesi vezgrlĞ, âlemdeki kötülük problemi, sebeplilik vb. metafizik konularla iman ve akidenin anlamı, ahlâk konuları ve çeşitli dinî bahisler hakkında kapsamlı ve sistematik bir düşünce ortaya koyar. Bu düŐünceyi kabul edenlere vahdet-i vcd ehli, vcdiyye denir. Geniş bilgi için bkz. Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vcd” DİA, 2012, C. 42, s. 431-435.

³⁹ Hüseyin Sözeri, Kiği Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

bölgede Alevîlik eğitimi açısından oldukça kısıtlı imkanlar bulunmasıdır. Bunun yanında bölgede Alevî ve Sünnî vatandaşların bir arada yıllarca yaşaması da bunda son derece etkili olmuştur. Öyle ki Alevî Dedesi tarafından Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in konumları genel Alevîliğin aksine denk tutulmuştur.

Alevî vatandaşı olan Ali Toluay ise söz konusu kavramları şöyle tanımlamaktadır: “Bu üçlemede bazılarının tarif ettiği gibi Ali’yi peygamber olarak görmeyiz. Ali’nin peygamberimizle kan bağı olması, amca çocukları olması, birbirlerine sevgisi bunun yanında elhamdülillah kendisinin ikinci Müslüman olmasından dolayıdır. Hz. Muhammed, Hz. Ali için Harun’un Musa’nın yanındaki konumu ne ise Ali’de benim için odur şeklinde kıyaslamıştır.”⁴⁰

Bu değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere Hakk-Muhammed-Ali kavramı tanımlanırken bilhassa Hz. Ali üzerinde durulmuştur. Hakk ve Hz. Muhammed kavramı mana olarak genel İslam düşüncesiyle paralellik arz ettiğinden dolayı üzerinde durulmamıştır. Hz. Ali için de öncelikle farklı cenahlardan Alevîlere yöneltilen Hz. Ali’yi İlah konumuna getirdiler söylemine karşı bir itiraz görülmektedir. Hz. Ali’nin Peygamberimize olan yakınlığı tanımda kendisine yer edinmiş olup Peygamberimizin Hz. Ali’nin fazileti hakkında söylediği hadislerle de bu fikriler desteklenmiştir.

Kiği Alevîlerinin geneline baktığımız zaman Hakk-Muhammed-Ali kavramı hakkında kısıtlı bilgiye sahip oldukları görülmektedir. Hz. Ali’ye yüklenmiş olan mistik manaya pek rastlanılmamış, daha çok Hz. Ali’nin Peygamberimize kan yoluyla bağlı olması öne çıkarılmıştır. Bunun yanında Gadir-Hum⁴¹ ve Menzile⁴²

⁴⁰ Ali Toluay, Kiği (Aslen Tunceli/Mazgirt), 1965, Lise, Berber.

⁴¹ Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olup sık sık yağın yağmurlar sebebiyle bataklık ve sazlık haline gelmiş bir gölcükten ibarettir. Başta İsnâaşeriyye İmamiyyesi olmak üzere hemen hemen bütün Şîî gruplara göre Hz. Peygamber Veda haccı dönüşü (18 Zilhicce 10/ 17 Mart 632), aslında dinlenmeye elverişli bir yer olmadığı halde önemli bir hususu bildirmek amacıyla burada konaklamış, bu sırada, kendisine indirilen her vahyi tebliğ etmesini emreden, bunu yapmadığı takdirde elçilik görevini yerine getirmiş sayılmayacağını belirten ayet (el-Maide 5/ 67) nazil olmuştur. Resül-i Ekrem, kafilenin önde giden ve geride kalan bütün fertlerinin toplanmasını istemiş, herkes geldikten sonra öğle namazını kıldırması ve arkasından yeni gelen ayeti tebliğ ederek bir konuşma yapmıştır. Resül-i Ekrem konuşmasını bitirdikten sonra Hz. Ali’yi sağ tarafına almış, elini tutup kaldırmış ve şöyle demiş: "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah’ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!" Hz. Peygamber’in bu açıklamalarından sonra orada bulunanlar sırasıyla gelip Hz. Ali’yi tebrik etmişler. Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “Gadir-i Hum” DİA, 1996, C. 13, s. 279-280.

⁴² Zelyut, a.g.e., s. 39.

hadisi dayanak olarak sunulmuştur. Hz. Ali'ye nispet edilen manaların ise genel Anadolu Alevîliği ile paralel olduğu gözlemlenmiştir.

1.2.2. Peygamberlere İman

Vahiy kaynaklı olan tüm dinlerin ortak bir özelliği de peygamberlik kurumunun var olmasıdır. Yüce Allah insanlara ve cinlere emir ve yasaklarını tebliğ etmesi için Peygamberlik müessesesinin son halkası olan Hz. Muhammed'i görevlendirmiştir. İslam dininin mutlak şartlarından bir tanesi olan Peygambere iman Alevî toplumunda da kabul görmektedir. Bununla birlikte Hz. Âdem ile başlayıp Hz. Muhammed ile kemale eren tüm peygamberleri ve onlara verilen kitapları da kabul ettikleri bilinmektedir.

Alevîlikte nübüvvet halkası tamamlandıktan sonra velayet halkasının başladığı kabul edilir ve velayet nübüvvetin içyüzüdür. Nübüvvet anlayışında Alevîler genel İslam telakkisinden farklı bir çizgide yer almaktadır. Genel anlamda Şîî anlayışta Kur'an'ın iki anlamının olduğu kabul edilmektedir. Zahir yönü herkes tarafından bilinen kısmı ifade ederken bâtın kısmı ise sadece Ehl-i Beyt mensupları tarafından anlaşılır. Zahir kısım Hz. Muhammed'in eliyle tüm insanlığa tebliğ edilmiştir. Allah tarafından Kur'an'ın bâtın tarafını teşkil eden ilim Hz. Ali'ye verilmiştir. Hz. Ali aracılığıyla da masum imamlara intikal ettirilmiştir. Kur'an'ın iki anlamının olduğunu kabul eden Şîî düşünce Alevîlikte de kendisine yer edinmiştir.⁴³

Alevîler Hz. Fatıma'nın babası, Hz. Ali'nin kayınpederi ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in dedesi olan Hz. Muhammed'e büyük bir sevgi ve saygı ile bağlıdırlar. Öyle ki Hakk-Muhammed-Ali üçlemesinde de bu durum tezahür etmektedir. Büyük ozanlar eserlerinde tüm peygamberler ve bilhassa da Hz. Muhammed hakkında atıflarda bulunmuşlardır.

Hak bizi yoktan var etti

Şükür yoktan vara geldim

Yedi kat arşta asılı

Kandildeki nura geldim

⁴² “Senin bana olan menzile(konumun) Harun'un Musa'ya olan konumu gibidir. Ancak benden sonra peygamber yoktur.” Geniş bilgi için bkz. Baran, a.g.e., s. 65-66.

⁴³ Geniş bilgi için bkz. Zelyut, a.g.e., s. 36-38

*Eyyüb ile ten erittim
Lal'ü mercan gevher tuttum
Vuslat ile taş arıttım
Ben bu yolu süre geldim*

*Yunus 'la ummana daldım
Kırk gün balık içre kaldım
Davut 'la demirci oldum
Örse çekiç ura geldim*

*Deniz çaldım asâ ile
Göğe vardım İsa ile
Tur Dağından Musa ile
Münacatta dura geldim*

*Pir Sultan Abdal Coşkuna
Gel otur gönül köşküne
On iki imam aşkına
Ben bu seri vere geldim⁴⁴*

Bölge halkıyla gerçekleştirdiğimiz mülakatların genelinde Peygamberlere iman bahsinin genel Sünni inancındakiyle paralel olduğu ifade edilmiştir. Tüm peygamberlerin Allah'ın elçileri olduğu Hz. Muhammed'in de bu zincirin son halkası ve en üstün peygamber olduğu vurgulanmıştır. Bununla beraber soru yöneltildiği halde Hz. Ali'nin bir peygamber olarak görülmediği de sıklıkla vurgulanmıştır. Bu itirazın sebebini ise farklı kesimler tarafından Alevîler için Hz. Ali'yi Hz. Muhammed ile aynı konuma getirdikleri söylemine karşı bir itiraz olarak

⁴⁴ Tuba Öztürk, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri* (I. Baskı), Akvaryum Yayınevi, İstanbul 2007, s. 209-210.

düşünebiliriz. Alevî Dedesi bu konuda şunu dile getirmiştir: “Hz. Ali, Sünni inancında neyi ifade ediyorsa Alevî inancında da aynı şeyi ifade eder. Bazılarının dediği gibi biz Hz. Ali’ye Peygamberimizden daha fazla değer vermiyoruz.”⁴⁵

Kiğı Alevîliğinde peygamber inancı genel Alevîlik inancıyla paralellik göstermektedir. Yukarıda zikredilenler belirgin bir şekilde yöre halkında kendine yer edinmiştir. Kur’an’da ismi geçen tüm peygamberlerle birlikte 124 bin peygamberin her birine ayrı ayrı hürmet ve sevgi göstererek iman etmektedirler. Genel olarak Hz. Muhammed nübüvvetin görünen tarafını, şeriatın temsilcisi ve uygulayıcısı olarak kabul görürken Hz. Ali velayet makamının pirî, bâtın ilmin temsilcisi olarak kabul görmektedir.

1.2.3. Kitaplara İman ve Kur’an Anlayışı

Vahyi temele alan dinlerin ortak özelliklerinden bir tanesi de Tanrı tarafından insanlara ulaştırılması için Peygamberlere verilen kutsal kitabın varlığıdır. Tüm semavi dinlerde Kutsal kitabın varlığından söz edebiliriz. İslam dini de Kur’an ile kemâle ermiştir. Bu bağlamda İslam dini kendi tebaasına Hz. Adem’den başlayarak Hz. Muhammed’e kadar tüm peygamberlere gönderilen suhuf ve kitaplara iman etmeyi mutlak surette emretmektedir. Aynı zamanda İslam dini, Kur’an Kerim’in günümüze kadar mütevatir⁴⁶ bir şekilde geldiğine, Allah tarafından tahrif ve tahribattan korunduğuna da aynı şekilde iman etmeyi emretmiştir.⁴⁷

Gerçi Hatayı ’yem günahım çoktur

Kalbimde benlikten bir eser yoktur

İncil, Tevrat, Zebur dört kitap haktır

*Lezzeti âyât-ı Furkan’dan aldım*⁴⁸

⁴⁵Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁴⁶Klasik İslâm bilgi teorisine göre bilgi kaynakları sağlam duyular, akıl ve sâdık haberdir. Sâdık haber kapsamında değerlendirilen haberler içerisinde doğruluğu bizzat haberin kendisiyle sabit olan mütevatir haberdir. “Bir topluluğun, doğruluğu bilgisini bizzat kendisi ifade eden haberi” gibi tanımlar mütevatir haberin özünü ve epistemolojik değerini yansıtır. Mütevatir haber haber verenlerin doğru söylediklerini gösterir ve haberin konusunun gerçekliği bilgisini ifade eder. Geniş bilgi için bkz. H. Yunus Apaydın, “Mütevatir” DİA, 2006, C. 32, s. 208-211.

⁴⁷Hicr, 15/9.

⁴⁸Nejat Birdoğan, *Şah İsmail Hatai*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001, s. 79.

Alevî ve Sünni toplumlarında Kur'an'a iman etmek akidenin şartlarındandır. Bu konuda hiçbir şüphe bulunmamakla birlikte tartışmaya da kapalıdır. Aynı şekilde semavi kitaplar olan Tevrat, İncil ve Zebur'a da iman edilir zikir ve dualarda dile getirilir. Bunu yanında Kitap kadar hacimli olmayan ve sayfalardan meydana gelen belli başlı peygamberlere gönderilen suhurlara da mutlak surette iman edilmesi gerekir.⁴⁹

Yukarıda da değindiğimiz Alevî Kur'ân anlayışında kitabın iki yönlü anlamı bulunmaktadır. Bâtınî anlamını sadece Ehl-i Beyt ve müntesipleri anlayabilir ve aktarabilir. Bunlar da Hz. Ali ile birlikte masum imamlardır. Alevî kültürü, velâyeti Şîî-Bâtınî tesirle, sadece Hz. Ali'ye ve oğullarına tahsis etmektedir.⁵⁰

Alevîliği Sünni anlayıştan ayıran en temel farklılıklardan bir tanesi de Kur'an'a inanmakla birlikte, kimi kesimlerin onun tahrif edildiğini ileri sürmesidir. Bilhassa Emevi döneminde Ehl-i Beyt ile birlikte Kur'an'ın da zulme uğradığı düşüncesi genel Alevîlikte kabul gören görüştür. Kur'an'ın çoğaltılması esnasında Hz. Ali'ye danışılmadığı ve Hz. Ali ile beraber Ehl-i Beyt ve imamet hakkında nazil olan ayetlerin Kur'an mushafına dahil edilmediği düşüncesi hakimdir. Ancak tarihi süreç içinde yaşanan olayların yansımaları o kadar ileri boyutlara gitmiştir ki, ortaya çıkan siyasi görüş farklılıkları Müslümanların temel inanç akidelerini bile etkilemiş ve şüphe uyanmasına sebep olmuştur.⁵¹

Kıyı yöresindeki Alevî vatandaşlar sosyal ve dini yaşam içerisinde Kur'an Kerim'e karşı duyulan saygı ve bağlılığı sürekli dile getirirler. Kur'an'ın lafzen okunmasından ziyade manasının anlaşılmasını ilke edinmişlerdir. Alevî dedesi bu konu hakkında şunları dile getiriyor: "Kitabın indiği zaman içerisinde çevresel ve sosyal şartlardan dolayı Arapça konuşuluyordu. Kur'an'da *"Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."*⁵² ayeti geçmekte bana göre de erkânların Türkçe yapılması gerekiyor ki herkes anlamını kavrayabilsin. Ben Arapçaya karşı olan biri değilim. Benim bizzat eşim ve çocuklarım Kur'an'ı okur. Biz Kur'an'a karşı değiliz. Bizim ibadetlerimizi Türkçe yapmamızın temel sebebi

⁴⁹ Cabbar Kulu, "Kitab-ı Cabbar Kulu", haz. Osman Eğri, TDV Yayınları, Ankara, 2007 s. 308.

⁵⁰ Ethem Rûhi Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektâşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2006, s.186.

⁵¹ Uçar, a.g.e., s. 66.

⁵² Yusuf 12/2.

anlayabileceğimiz bir dilde olması içindir. Herhangi bir hoca Arapça okuduğu zaman ben Arapça bilmediğinden dolayı anlamını da anlayamıyorum. Kur'an-ı Kerim başımızın tacıdır. Aynı şekilde İncil, Tevrat ve Zebur'a da iman ederiz. Bu konuda Sünniler ile aramızda herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Bizim dinimiz İslam, kitabımız Kur'an-ı Kerim'dir."⁵³

Başka bir Alevî vatandaş ise Kur'an düşüncesi hakkında şöyle diyor: "Kur'an bizim için en öncelikli kitaptır. Deyişlerden⁵⁴ de öncedir buyruklardan da öncedir. Benim eşim Alevî inancına sahip olmakla beraber Kur'an'ı sürekli okuyan biridir. Ben buna hiçbir zaman engel olmadım. Kendisi Kur'an kursuna giderek öğrendi ve sürekli okuyor. Benim için önce Kur'an daha sonra deyiştir. Benim fikrim bu başkası farklı bir görüşte olabilir. Bu sebeple Kur'an benim için daha ön plandadır."⁵⁵

Alevî esnafından olan bir vatandaş ise şöyle dedi: "Kur'an'ı iyice anladığın zaman bize bizzat insanın özünü söylüyor. Sana ne yapman gerektiğini açıklıyor. Allah'ın emir ve yasaklarını öğretiyor."⁵⁶

Kıgı Alevîliği genel Alevîlikten farklı olarak Kur'an'ın tahrif edildiği düşüncesinde değildir. Yapılan mülakatlarda buna benzer söylemlere rastlanılmamıştır. Kur'an'ın dört kitabın sonuncusu olduğu Allah kelamı olduğu ve tahriften korunduğu belirtilmiştir. Daha çok ibadetlerin Türkçe yapılması gerektiği böylelikle Allah'ın mesajlarının anlaşılması çerçevesinde hem fikirdirler. Bunun yanında azınlık bir grup tarafından da Kur'an'ın Arapça okunması ve bazı merasimlerin Arapça eda edilmesi gerektiği savunulmuştur. Genel Alevîlikte olduğu gibi Kur'an'ın bâtinî yönüne değinilmemiştir. Sonuç olarak Kur'an'ın sosyal ve dini hayat içerisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

1.2.4. Meleklerle İman

İlahi dinlerde bulunan iman esaslarından bir tanesi de meleklerin varlığını kabul etmektir. İslam dininde de varlığı kabul edilen melekler Allah'ın kendilerine

⁵³Hüseyin Sözeri, Kıgı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁵³Gültekin Abay, Kıgı, 1976 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁵³Ali Toluay, Kıgı (Aslen Tunceli/Mazgirt), 1965, Lise, Berber.

⁵⁴ Alevîlikte tarikatın kaidelerini, yol büyüklerini ve tasavvuf anlayışı ile ilgili her konuyu işleyen küçük usullerle bestelenmiş eserlerdir. Geniş bilgi için bkz. Nuri Özcan, "Bektaşî Müsikisi" DİA, 1992, C. 5, s. 371-372.

⁵⁵ Sümer Bayakır, Eskikavak Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

⁵⁶ Alişan Uçar, Eşme Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

vermiş olduğu görevleri yerine getirmekle mükellef olan nurani varlıklardır. Görevlerinden arasında sürekli olarak Allah'ı zikretmek bulunmaktadır.

İslami anlayışa göre meleklerin iradeleri ve sorumlulukları bulunmamaktadır. Melekler beşerî özellikleri taşımazlar. Melekler için yeme-içme, cinsiyet, ölüm ve acziyet gibi beşerî unsurlar söz konusu değildir. Allah'ın ilahi mesajlarını elçilerine iletmekte, alemin nizam ve gayesinde önemli görevleri bulunmakta ve insanları iyiliğe sevk etmekte etkilidirler. Başlıca meleklerden olan dört büyük meleğin görevleri ise şunlardır:

Cebrail: Vahyi peygamberlere ulaştıran melek.

Azrail: Mahlukatın hayatına son veren ölüm meleği.

Mikâîl: Tabiat düzenini sağlayan melek.

İsrafil: Kıyamet günü ve diriliş gününde sûra üfleyen melek.

Bunların yanında kabirde kişiyi sorguya çeken Münker-Nekîr, kişinin iyilik ve günahlarını yazan sağ ve sol omuzda yer alan Kiramen-Kâtibin bulunmaktadır.⁵⁷

Alevî inancında Meleklerle iman inanç esasları arasında yer alır. Sünni çizgiyle paralellik taşıyan melek inancı muhteva bakımından da örtüşmektedir. Melek inancı Alevî-Bektâşî klasik eserlerinde de yer almaktadır.

Hakikat kitabın okur Cebrail

Ma'rifet lokmasının sunan Mikail

Çanı Hakk'a teslim eder Azrail

*İsrafil dilinde sûrdur mahabbet*⁵⁸

Alevî inancına sahip olan Sümer Bayakır şunu ifade etti: “Sünni inaniştaki melek tasavvuru ile Alevî inancındaki melek tasavvuru birebir aynıdır.”⁵⁹ Alevî dedesi ise şunu söyledi: “Melekler hakkında da Sünnilerle aramızda hiçbir şekilde farklılık bulunmamaktadır. Bizler sadece Hz. Ali'ye daha fazla bağlıyız. Bunu dışında genel anlamda bir farklılık göremiyorum. Sizin Muhammed'e, Ali'ye,

⁵⁷ Geniş bilgi için bkz. M. Sait Özervarlı, “Melek” DİA, 2004, C. 29, s. 40-42.

⁵⁸ Birdoğan, a.g.e., s. 113.

⁵⁹ Sümer Bayakır, Eskikavak Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

meleklerle, kitaplara inandığınız şekliyle biz de inanıyoruz. Sizdeki melek tasavvuru ile bizdeki melek tasavvuru aynıdır.”⁶⁰ Bölgede gerçekleştirilen mülakatlarda Alevî vatandaşların meleklerle iman konusundaki kabullerinin genel İslami çizgiyle örtüştüğü gözlemlenmiştir.

1.2.5. Ahirete İman

Çoğu inanç sisteminde öldükten sonraki hayatı ifade eden ahiret inancı yer almaktadır. Dünya hayatından sonraki hayatı ifade eden ahiret hayatı ölümden sonra başlayan ve cennet-cehennem ile son bulan ebedi hayatı kapsar. İnsan yaratılış bakımından ötürü doğar, büyür ve ölür. Bu döngü içerisinde insan dünya hayatında elde ettikleriyle beraber ahirete geç eder. Günahları ve sevapları ölçüsünde hesaba çekilip mükafat ya da cezasını çeker. Nitekim bu inanış insanın dünya hayatındaki davranışlarını olumlu yönde etkileyen temel etkenlerden biridir. Böylelikle insanın beşerî alemdeki davranışlarını düzeltmesi ve iyiye yönlendirmesi bakımından da son derece önem arz etmektedir.

İslam inanç esaslarından olan ahiret hayatını inkâr etmek kişiyi dinden çıkarmaktadır. Ahiret hayatını duyu organlarıyla algılayamadığından dolayı anlamak biraz güçtür. Bu konuda yegâne kaynak vahiy merkezli olan Kur’an ve Sünnet’tir. İslami fırkaların büyük çoğunluğunda ahiret hayatı kabul görmektedir. Söz konusu fırkalar arasında Ahiretin varlığında ihtilaf bulunmazken ahiret aşamalarının gerçekleşmesinde ince farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar dirilişin bedenen ya da ruhen olması, kabir azabının varlığı, araf ehlinin kimler olacağı vb. konulardan oluşmaktadır. Ahiret aşamaları ise şunlardan oluşmaktadır; ölüm, berzâh, kıyamet, ba’s, mahşer, mizan, sırat köprüsü, cennet ve cehennemdir.⁶¹

Alevî inancında Ahirete İman bahsi açık bir şekilde kaynaklarda görülmektedir. Gerek buyruklarda gerek ise şiirlerde ahiret konusu işlenmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli, zahiri olanın bu dünya olduğunu, bâtinî olanın ise ahiret hayatı olduğunu söyleyerek ahiret hayatının varlığına dikkat çekmiştir.⁶²

Bir sofî yolda küstah olunca

⁶⁰Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁶¹ Geniş bilgi için bkz. Said Ramadan el-Bûtî, “Kübre’l-Yekiniyyati’l Levniyye”, Daru’l-Fikr, Dımaşk 1997 s. 306-316, 338-362.

⁶² Rençber, a.g.e., s. 77.

*Takılıp geriye kalmak görünür
Özellenip tekbirliğe gelince
Ahrette murdar olmak görünür*

*Ahreti koyup dünya için aşarsa
Şeytana uyup da yoldan şaşarsa
İki kardeş birbirine düşerse
Anın nasibini bulmak gerekir⁶³*

Alevîlik, bağdaştırmacı yapısına uygun olarak “ölümden sonra insan ruhunun başka bir kalıba girerek yaşaması” biçiminde tanımlanan tenâsüh anlayışına yer veren kabuller kadar, yer yer kapalılık içerse de önemli ölçüde bir ahiret anlayışına da sahiptirler.⁶⁴ Kiğı’da gerçekleştirilen mülakatlarda tenasüh izine rastlanmamakla beraber bu inanış reddedilmiştir. Nitekim Alevî Dedesi tenasühle alakalı şunu söylemiştir: “Cennet-Cehennem inancı Sünni görüş ile aynıdır. Herkes bu dünyada ettiğiyle diğer dünyada haşır olur. Bizim eninde sonunda varacağımız sonsuz diyar ahiret yurdudur. Tenasüh inancı bizim inanışımızda bulunmamaktadır. Öldüğümüzde varacağımız tek yer Allah’ın huzurudur.”⁶⁵

Kiğı Alevîliğindeki ahiret hayatına dair anlayış ile Sünni anlayıştaki ahiret inancı paralellik göstermektedir. Ahirete iman konusunu Halk arasında Alevîlik bilgisiyle tanınan, çarşı esnafından birisi olan Ali Toluay’ın görüşleriyle tamamlayalım: “Herkesin sahip olduğu bir ahiret inancı vardır. Bunun sonucunda Cennet ya da Cehennem’e gidersin. İnsan anne karnındayken iyilikleri ve kötülükleri sağ-sol omuza yazılmıştır. Bize bu şekilde öğretildi, böyle biliriz. Sizinle bu konuda da pek farklı yönlerimiz bulunmamaktadır.”⁶⁶

1.2.6. Kaza ve Kadere İman

İslam inanç esaslarının bir diğeri de Kaza ve Kadere imandır. Sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek,

⁶³ Birdoğan, a.g.e., s. 108.

⁶⁴ Üzümlü, a.g.e., s. 143.

⁶⁵ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁶⁶ Ali Toluay, Kiğı (Aslen Tunceli/Mazgirt), 1965, Lise, Berber.

kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi manalara gelen kader, “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” diye tarif edilir.⁶⁷ Kaza ise Kaderde yazılmış olanların yeri ve zamanı geldiğinde ilahi iradeye uygun olarak gerçekleşmesini ifade eder. Kader bahsi İslam tarihinin başlangıcından itibaren insanları zihinlerini meşgul eden ve günümüzde de güncelliğini koruyan önemli konularından biridir. Kader konusu İnsan iradesinin özgürlüğü konusunda farklı görüşleri çerçevesinde tartışılmıştır. Kader ve Kaza konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasının sebeplerinin başında, ayet ve hadislerin parçacı bir okumaya tabi tutularak ve bağlamından kopartılarak bir bütünlük içerisinde ele alınmayışları gelir.⁶⁸

Sünni inanç düşünce sisteminde Allah hem iyiliği hem de kötülüğü yaratır. Kul özgür iradesi ile seçimde bulunur ve böylelikle sorumluluğu kendisi üstlenmiş olur. Genel Alevî inanç sisteminde ise Kader konusunda Mutezile⁶⁹ mezhebine tabidir.⁷⁰ Alevî inancında, insanlar, yaptıkları işleri Tanrı’nın kaza ve kaderi gibi gösterip sorumluluktan sıyrılamazlar. Kısacası, iyi işler için “Allah’tan” denilebilir ama kötü işleri Allah’ın kazasına bağlamak, Alevîlere göre imansızlıktır.⁷¹

Alevî inanç düşünce sisteminde Allah ile kötülük bir arada düşünülemez. Allah sadece iyiliğin ve güzelliğin yaratıcısı kabul edilir. Kötülük ve çirkinlik insan eliyle gerçekleşmektedir. İyilik ve kötülüğün yaratıcısı Allah kabul edilirse onun adalet sıfatına ters bir durum oluşmuş olur. Kulun eylemlerinden sorumlu tutulması ise Allah’ın adalet sıfatının tecellisidir. Allah sadece hayrı ve güzelliği yaratırken kötülük, zulüm ve şer insan eliyle yaratılmaktadır. Kötülüğün ancak Şeytan’dan geleceği düşünülmektedir.⁷²

Kiği’da gerçekleştirdiğimiz mülakatlar sonucunda yöre halkının kader ve kaza konusunda genel Alevîlik düşüncesini benimsediğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Mülakatlarda edinilen bilgilerde kader ve kazanın alın yazısı ve

⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Kader” DİA, 2001, C. 24, s. 135-146.

⁶⁸ A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016, s. 144.

⁶⁹ İtikadî alanı sistematik bir şekilde ifade eden ilk mezhep Mu‘tezile’dir. Başlangıçtan itibaren Mu‘tezile kelâmcıları İslâm dininin temel ilkelerini “usûl-i hamse” başlığı altında ele almışlardır. Geniş bilgi için bkz. İlyas Çelebi, “Mu‘tezile” DİA, 2001, C. 31, s. 391-401.

⁷⁰ Rençber, a.g.e., s. 74.

⁷¹ Zelyut, a.g.e., s. 58.

⁷² Uçar, a.g.e., s. 67.

Allah'ın bir takdiri olduğu vurgulanmıştır. Bunun dışına çıkılarak iyilik ve kötülüğün iki farklı yaratıcısı olduğu düşüncesi dillendirilmemiştir. Alevî inancına mensup Alişan Uçar kaza ve kadere iman konusunda şunları aktardı: “Allah'ın takdiri ilahisidir. Başka bir şey değildir”⁷³

Sonuç olarak Kiğı Alevîliğinin, Kader ve Kaza konusunda Sünni inanç sistemiyle bir farklılığının olmadığı söylenebilir. Alevî dedesinin şu sözleri bunu destekleyecek niteliktedir: “Genel hatlarıyla Sünni inanıştaki iman esaslarıyla bizdeki iman esasları arasında hiçbir farklılık bulunmamaktadır.”⁷⁴ Mutezile ya da Alevîlik düşüncesinde olduğu gibi kötülüğün insan eliyle gerçekleştirildiğine dair herhangi bir izlenim elde edilmemiştir.

Gözlemlediğimiz kadarıyla Kiğı'da yaşayan Alevî vatandaşların dini ve mezhebi bilgilerinin vermiş olduğu cevaplardan da anlaşılacağı üzere yeterli düzeyde değildir. Önceki başlıklarda da bahsettiğimiz gibi bunun sosyal ve kültürel birçok nedeni bulunmaktadır.

1.3. KİĞİ ALEVİLİĞİNDE İBADET

İbadet sözlükte “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma” anlamına gelir.⁷⁵ İbadet yaratılanların Allah'ın rızasını kazanmak için yapmış olduğu davranışlardır. Diğer bir tanımla İbadet kişinin iç dünyasının derinliklerinde bulunan inancın davranışlara ve şekillere dönüşerek dışa vurmasıdır.

Yaratanın rızasını kazanmak için çeşitli yollara başvurulur. Bu yollardan yaygın olanları bedenen, malen ve söz ile yapılanlardır. İbadetin geniş bir yelpazesi bulunmaktadır. Tanrının rızasını kazanmak için kutsal mekânlarda icra edilen ayinler, kutsal olan mekânları ziyaret etmek ve Tanrıyı düşünmek bu yelpazenin geniş bir kısmını oluşturur. İbadet imanın amel kısmını oluşturur. İslam tarihinde süregelen bahislerden bir tanesi de iman-amel meselesidir. İman kalp ile tasdik, dil ile takrir ve uzuvlarla ameldir. Bu noktada bazı fikirler ameli imanın üç ana

⁷³ Alişan Uçar, Eşme Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

⁷⁴ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁷⁵ Dini bir terim olarak insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar için kullanıldığı gibi daha genel olarak aynı mahiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de ifade eder; ancak kelimenin dini içerikli belli ve düzenli davranış biçimleri için kullanımı daha yaygındır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sinanoğlu, “İbadet” DİA, 1999, C. 19, s. 233-235.

unsurundan kabul ederken bazı fikirler ise ameli imandan ayrı görmektedir. İbadetin inancın dışı yansıması çerçevesinde bakıldığı zaman amelsiz imandan bahsetmek pek mümkün görülmemektedir. Nitekim belirtmek gerekir ki iman ile amel birbirini tamamlayan iki ana unsurdur.

İbadetler; Sünni, Şîî, Harici, Mutezili ve Bektaşî müntesiplerce icra edilme şekilleri arasında bazı farklılıklar olsa da bütün gruplarca varlığı kabul edilmektedir. İbadet boyutunu oluşturan bu şartlar Peygamberimizin döneminde olgunlaşarak kemale erdirilmiştir. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi başlıca ibadetler, mezhepler ve tarikatlar ortaya çıkmadan önce Hz. Peygamber döneminde kurumsallaşmış İslam'ın mezhepler ve tarikatlar üstü boyutuyla ilgili hususlardır.⁷⁶

Türkmenler İslam dini ile ilk karşılaştıkları zaman göçebe bir hayat sürmekteydiler. Şehirli hayata nazaran daha zorlu ve sert olan bu yaşam biçimi Türkmenlerin ibadetlerini yerine getirmesine pek olanak sağlamamıştır. Bu nedendir ki sosyal hayattaki bu zorluk ve güçlük karşısında göçebe hayat biçimini sürdüren Türkmenlerin ibadetlerini devamlı yapmalarına ve benimsemelerine olanak sağlamamıştır. Türkmenlerin İslam'ı kabul edişlerinden itibaren devam eden beş vakit abdest alma ve namaz kılmanın güçlüğünden dolayı bu ibadete alışmamış olmanın getirdiği bir yanlış alışkanlıkla çoğunluğunun bu ibadetleri yerine getirmediği veya az bir kısmını yapabildikleri bilinmektedir.⁷⁷

Bu başlık altından yörede yaşayan Alevîlerin İslam dininin başlıca ibadetleri olan namaz, zekât, oruç ve hac ibadetleri nasıl anlamlandırdıklarını inceleyeceğiz. Alevî klasik eserlerinde bu ibadetler kabul edilir ve icra edilmesi şiddetle istenmektedir. Fakat günümüz Alevîlerinin ibadetleri icra şekillerinin, genel İslam kaideleriyle tamamen örtüşmediği aralarında yer yer kayda değer farklılıklar olduğu bilinmektedir.

Yukarıda zikredilen ön bilgiler ışığında bu başlık altında Kiğı ve çevresinde yaşayan Alevîlerin ibadet anlayışları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar gözlemlenip yörenin sosyokültürel yapısı da göz önüne alınarak genel Anadolu

⁷⁶ Rençber, a.g.e., s. 88.

⁷⁷ Fığlalı, a.g.e., s. 235-236.

Alevîliği ve Sünnî düşünce ile olan benzerlikleri ve farklılıkları çözümlenmeye çalışılacaktır.

1.3.1 Abdest ve Gusül

Peygamberimizden bize ulaşan hadislerde temizliğin imanın şubelerinden biri olduğu rivayet edilir. İslam dini temizliğe büyük bir önem vermiştir. Ruh ve bedenin kirlerden arınması için yapılan uygulamaların başında Abdest⁷⁸ ve Gusül⁷⁹ gelmektedir. Dini hayatımızda yerine getirmekle mükellef olduğumuz namaz, hac vb. ibadetleri ifa etmek için abdestli olmamız gerekir. Nitekim namazın şartlarından birisi de hadesten ve necasetten taharettir. Necasetten taharet bedenin maddi kirlerden arındırılması için gerekli bir temizlik çeşididir. Hadetsen taharet ise bedeni manevi kirlerden arındırır. Nitekim Yüce Allah abdestle ilgili Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: *"Ey iman edenler! Namaz kılmaya başladığınızda, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı mesh edin, topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz temizlenin. Hastaysanız yahut yolculuktaysanız yahut biriniz abdest bozmaktan gelmişse yahut kadınlara dokunmuşsanız, su da yoksa temiz bir toprağa teyemmüm edin. Bunun için de yüzlerinizi ve ellerinizi o toprakla mesh edin. Allah size bir güçlük çıkarmak istemiyor, fakat sizi temizlemek ve şükürde bulunasınız diye de üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor."*⁸⁰ Ayetten açıkça anlaşılacağı üzere namaz kılmaya başlamadan önce mutlaka abdest alınması gerekmektedir.

Fıkıhta, abdeste taharet-i suğra (küçük temizlik), gusüle de taharet-i kübra (büyük temizlik) denir. Gusül abdesti cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilikten

⁷⁸ Abdest, Arapça'da "güzellik ve temizlik" manasına gelen vudû' kelimesiyle ifade edilir. Konuyla ilgili birçok hadiste zikredilen vudû' Kur'an-ı Kerim'de geçmez. Kur'an'da temizlenme ve arınmayı genel olarak ifade eden kelimeler zekâ ve tuhr köklerinden türemiştir. İkinci kökten türemiş olan kelimeler bazı yerlerde maddi temizlik manasına gelirse de her iki kökün müştakları daha çok manevi bir arınmayı ifade eder. Geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Şener, "Abdest" DİA, 1988, C. 1, s. 68-70.

⁷⁹ Sözlükte yıkamak, temizlemek" manasında masdar ve "yıkama" anlamında isim olan gusül (gusl) kelimesi terim olarak cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilikten temizlenme niyetiyle bütün vücudu su ile yıkamayı ifade eder. İslam dininde, Eğer cünüpseniz iyice temizlenin" (el-Maide 5/ 6); "Temizleninceye kadar onlara -hayızlı kadınlara yaklaşmayın " (el-Bakara 2/ 222) mealindeki ayetlerin kısmen kapalı ifadesi Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları ile açıklığa kavuşturulmuş (ilgili bazı hadisler için bk. Buhari, "Gusül", 28; Müslim, "I;layı:.", 87, 88 ; İbn Mace, "Tahdret", 111; Ebü Davüd, "Tahdret", 84), cünüplük halinde veya hayız ve nifas sonrasında gusletme akıl baliğ olan her mükellefe farz kılınmıştır. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Şener, "Gusül" DİA, 1996, C. 14, s. 213-214.

⁸⁰ Maide 5/6.

temizlenme niyetiyle bütün vücudu su ile yıkamayı ifade eder. Halk arasında daha çok boy abdesti olarak bilinir. Gusül alırken dikkat edilmesi gereken en önemli şart abdest alırken vücutta kuru bir yer kalmamasını sağlamaktır. Gusülde abdest gibi maddi temizlikten daha çok manevi ve hükmi bir temizlik ifade eder.⁸¹

Geleneksel Anadolu Alevîliğinde temizlik; zahiri ve bâtinî olarak iki anlamda ele alınmıştır.⁸² Zahiri temizlik Allah tarafından Müslümanlara emredilen abdest ve gusül abdestidir. Bâtinî temizlik ise ruhun ve kalbin temiz olmasıdır. Zahiri temizlik ulaşılması ve yerine getirilmesi kolay olan temizliktir. Dış temizlikten evvel olan ise iç temizlik ise ulaşılması zor olan bâtinî temizliktir.

Ezelden evveli bir Hakk'ı bildik
Hak'dan nida geldi Hakk'a Hak dedik
Kırklar meydanında yumduk pak olduk
*İstemem taharet yundum da geldim*⁸³

Hacı Bektâş-ı Velî Menâkıbnâme eserinde abdest ile ilgili çelişkili ifadeler kullanmıştır. Bir yerde hünkarın abdestsiz yere basmadığı belirtilirken başka bir yerde ise beraber olduğu Molla Sâdeddin'in hünkara namaz öncesi abdest alması gerektiğini söylemesi üzerine onun, "Biz abdest almayız, sen alacaksan al" dediği ifade edilmiştir.⁸⁴

Kiğı'da gerçekleştirdiğimiz araştırmalara göre yörede yaşayan Alevî vatandaşlar abdest ve gusüle oldukça ehemmiyet göstermektedirler. Abdest ve gusülün hükümleri ve uygulamalarında İslami genel kaidelere ters düşecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Nitekim Dede Hüseyin Sözeri abdestle ilgili şunları ifade etmiştir: "İbadetlerimizi yerine getirmek için öncelikle gusül ve abdest almak gereklidir. Gusül ve abdestin uygulanış biçimi Sünniler ile aynıdır. Cemleri eda ederken, Kur'an okurken muhakkak abdest almak gerekir. Ben kendim bir Alevî dedesi olarak abdest ve gusüle çok dikkat ediyorum."⁸⁵

⁸¹ Hüseyin Algül vd., *İlmihal* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), II/204.

⁸² Rençber, a.g.e., s. 92.

⁸³ Birdoğan, a.g.e., s. 81.

⁸⁴ Üzüm, a.g.e., s. 166.

⁸⁵ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

Halk arasında temizlik konusunda Alevî vatandaşların abdest almadıklarına dair dedikodular mevcuttur. Bu dedikoduların bölgede herhangi bir karşılığı olmamakla beraber Alevî vatandaşların küçük ve büyük abdestin alınması konusunda özen gösterdikleri gözlemlenmiştir. Ali Toluay ise bu konuyla ilgili şunları paylaştı: “Beden temizliği yapılırken ya da gusül abdesti alınırken bedeni baştan aşağıya yıkıyorsun, temizliyorsun. Banyoda yıkanmak ile abdest almak aynıdır. Bizden bazıları saptırıyor siz onlara bakmayın. Bir tarafını yıkadığın zaman abdest alıyorsun diye bir mantık olamaz. En basit tabiriyle terlediğin zaman vücudun her yerini yıkaman gerekiyor. Eskiden su olmadığından dolayı bir tarafı yıkaman yeterli demiş olabilirler. Şu an öyle bir sıkıntımız olmadığından gusül ve abdesti olması gerektiği şekliyle almalısın bizler ve Sünniler bu konuda hem fikiriz.”⁸⁶

Sonuç olarak Kiğı’da kendileriyle görüşme fırsatı bulduğumuz vatandaşlarla gerçekleştirdiğimiz mülakatlar neticesinde abdest ve gusül uygulamaları İslami kaidelere uygun bir şekilde icra edilmektedir. İbadetler, cemler ve erkânlar eda edilirken canların mutlaka abdestli olması gerekir.

1.3.2. Namaz

Namaz yaratıcı ile kul arasında iletişimi sağlayan İslam’ın en önemli ikinci şartıdır. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde sıklıkla vurgulanarak yerine getirilmesi istenmiştir. Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt namaz ibadetine büyük özen göstermişlerdir. Peygamberimiz namazı “müminin miracı”⁸⁷, “dinin direği”⁸⁸ ve “gözün nuru”⁸⁹ olarak nitelendirmiştir. Namaz belirli bir vakitte şartlar oluştuktan sonra Kabe’ye yönelerek rükû ve secdeye riayet edilerek yerine getirilir. Başta Hz. Ali olmak üzere bütün Ehl-i Beyt’in namaz ibadetini aksatmadan yerine getirmiştir.⁹⁰

Alevî-Bektaşî klasik eserlerinde namaza birçok yerde dikkat çekilmiştir. Kaygusuz’un “Daha namaz sorar mısın” redifli şiiri, Pir Sultan Abdal’ın “Kıl beş vakit namaz kazaya koma” daha niceleri namaz, oruç ve diğer ibadetler üzerinde durur, bunların gösterişte ve menfaatten uzak eda edilmesini ısrarla dile getirirler.⁹¹

⁸⁶ Ali Toluay, Kiğı (Aslen Tunceli/Mazgirt), 1965, Lise, Berber.

⁸⁷ Ebu Davud, "Salat":152; Müslim, "Salat":215.

⁸⁸ Acluni, "Keşful Hafa", c,2, s.31.

⁸⁹ Kütüb-i Sitte, Salaât:2302.

⁹⁰ Üzümlü, a.g.e., s. 166.

⁹¹ Fırlıklı, a.g.e., s. 234.

*Ey emir efendi bana,
Daha namaz sorar mısın?
Dur haber vereyim sana,
Daha namaz sorar mısın?*

*Yanar yüreğim oddur,
Bilmeyene müşkül derttir.
Sabah namazı dördtür.
Daha namaz sorar mısın?
Gah ağlarım gah gülerim
Tanrı'dan hacet dilerim.
Öğleyi tam on kılarım
Daha namaz sorar mısın?*

*Namaz sorucusun bildim
Teftiş ettin ben de buldum
İkindiyi sekiz kıldım
Daha namaz sorar mısın?*

*Akşam namazı hod beştir
Anı kılmak bize hoşdur
Yatsı namazı on üç' dür
Daha namaz sorar mısın?
Gündüzle gece kırk rekât
On yedi farz yirmi sünnet
Vitr vacip üç rekât
Daha namaz sorar mısın?*

Cum'a hem Bayram ikidir

*Daha namaz sorar mısın.*⁹²

Fakat klasik kaynaklarda belirtilenin aksine Alevîlerin namaza mesafeli oldukları bilinmektedir. Muaviye ve Hz. Ali arasında yaşananlardan sonra Muaviye'nin Hz. Ali'ye cephe alması ve sonrasında yaşananlar Alevîlerin namaza ve camiye karşı mesafeli olmasında önemli nedenlerden biridir. Emevîlerin hutbelerde ve camilerde Hz. Ali ve soyuna karşı hakaretleri samimi Müslümanları yaralamış ve camilerden soğutmuştur.⁹³ Rıza Zelyut Alevîlerin camiye gitmemesi ve namaz kılmamasını şu beş nedene bağlamaktadır;

1. Tarihi Sebep: Emevi Devleti'nin Ehl-i Beyt'e karşı sert tavrı ve Muaviye ve Hz. Ali arasında yaşananlar
2. Sosyal Sebep: Camilerde Alevîlere yapılan saldırılar camilerden kopmaya sebebiyet vermiştir. Alevîler Allah'a karşı ibadet görevini yerine getirmek için yeni ibadet biçimleri yaratmıştır.
3. Ekonomik Sebep: Günde beş vakit namaz kılmak göçebe yaşayan Alevîleri verimsiz ve aç kalmaya mahkûm ediyordu. İşlerini aksatmaya ve geçimsizliğe sebep oluyordu.
4. Felsefi Sebep: Namaz kılmamanın asıl sebebidir. Ceza ve mükafat korkusuyla yapılan ibadet gerçek kulluk değildir. İbadette biçim değil içtenlik ve öz önemlidir.
5. Dinsel Sebep: Namaz reddedilemez. Kur'an'da namaz kılmaya yönelik ifade değil dua etmeye yönelik emirler vardır. Namazın biçimi ve vakti yoktur. Kur'an'da namaz yerine geçen "salat"⁹⁴ kelimesinin asıl anlamı duadır. Namaz Mekkeli putperestleri terbiye etmede bir araçtı.⁹⁵

⁹² Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâddin Gaybi) Menâkıbnamesi*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 57-59.

⁹³ Zelyut, a.g.e., s. 67.

⁹⁴ Farsça'da "tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet" anlamına gelen **namâz**, sözlükte "dua etmek, ibadet etmek, başışlanma dilemek, yalvarmak" mânâlarındaki Arapça **salât** kelimesinin (çoğulu salavât) karşılığı olarak Türkçe'ye geçmiştir. Terim olarak salât tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder. Salât kelimesi ve türevleri Kur'an'da sözlük (meselâ bk. et-Tevbe 9/103) ve terim (meselâ bk. el-Bakara 2/43, 238; Hüd 11/114) anlamında doksan dokuz yerde geçer (M. F. Abdülbâki, el-Mu'cem, "şlv" md.). Ahzâb sûresinin 56. âyetinde müminlere yöneltilen Hz. Peygamber'e salât etme buyruğu, ona olan saygı ve bağlılığı gösterme amacıyla okunan dua ile ilgili olup bunun şeklini bizzat Resûl-i Ekrem ahabına öğretmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 33/10).

Alevî vatandaşlarla yapılan bir çalışmada “Namaz kılma durumu” ile ilgili sorulan “Namaz kılar mısınız?” sorusuna verilen yanıtlardan elde edilen bulgulara göre %34,3’ü hiç namaz kılmamakta, %55,3’ü bazen namaz kılmakta, %7,5’i çoğu zaman kılmakta, %3’ü ise, her zaman kılmaktadır.⁹⁶ Namazla ilgili tutumları hakkında yöneltlen “Namaz Allah’ın emrettiği ibadetlerden biridir.” Düşüncesine Alevî vatandaşların %15,8’i hiç katılmamakta, %16,5’i katılmamakta, %34,5’i katılmakta, %33,3’ü tamamen katılmaktadır.⁹⁷

Kiğı’da yaptığımız araştırma ve mülakatlar sonucunda yukarıda zikrettiğimiz hususlardan namazı eda edip olduğu gibi kabul edenler bulunmakla beraber namaza genel Alevîlikteki gibi anlam yükleyenler de olmuştur. Bazı Alevî vatandaşları beş vakit namaz ile Cuma namazını, teravih namazını ve bayram namazını dahi ifa ettiklerini belirtmişlerdir. Namaza yüklenen anlam ise Genel Alevîlik ile paralellik göstermektedir. Namazın şekilden ziyade özünün önemli olduğunun bununda dua ve içtenlik olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda Ali Toluay’ın sözleri kayda değerdir: “Namazla bizim pek aramız yok. Namaz konusunda biz daha farklı düşünüyoruz. Benim mantığıma göre namazdan ziyade önemli olan Allah’a giden yoldur onu zikretmektir. Sonuç olarak dünyada sadece Müslümanlar yok diğer dinlere mensup insanlar da var. Bunların hepsi de Allah’ın yaratmış olduğu kullarıdır. Cemde dua edilir, ağlanır, hüzünlenilir bizde ona göre Allah’a yöneliyoruz.”⁹⁸

Kiğı’da yaşayan Alevîler arasında cemevine gitmekle beraber camiye gidip namaz kılanlar ve Kur’an kursunda eğitim alanlar da bulunmaktadır. Namazın asıl kendi hakları olduğunu ifade ederler. Bu konuda Pir Hüseyin Sözeri şu ifadeleri söyledi: “Cem ve namaz arasındaki ortak noktayı şöyle belirtebilirim: Sünni ibadetinde namaza varırken secdeye varmış oluyorsun. Cemde de aynı şekilde secdeye varmış oluyorsun. Biri namaz olarak ibadetini yerine getirirken biri de cem olarak yerine getirmektedir. İkisinde de alın secdeye geçiyor ve bana göre aynı kavramlardır. İkisinin de ortak yönü Allah’ı zikretmektir. Görünüşte bir farklılık olabilir ama aynı manayı ifade eder. Babam sağken hep şunu derdi ‘namaz asıl bizim

Hadislerde de salât kelimesinin sözlük ve terim anlamlarında sıkça kullanıldığı görülür (Wensinck, el-Mu’cem, “şlv” md.). Geniş bilgi için bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz” DİA, 2006, C. 32, s. 350-357.

⁹⁵ Zelyut, a.g.e., s. 67-76

⁹⁶ Uçar, a.g.e., s. 207.

⁹⁷ Uçar, a.g.e., s. 207.

⁹⁸ Ali Toluay, Kiğı (Aslen Tunceli/Mazgirt), 1965, Lise, Berber.

hakkımızdır'. Kendim bizzat Cuma namazına, teravihe, Kur'an kursuna gitmişliğim vardır. Tabi bunun yanında cemevine gelen Alevîlerimiz de namaz kılan Alevîlerimiz de var. Bizim için tabi öncelikli olan cemevidir. Bunun geçmişine indiğimizde söylentiye göre Hz. Ali şehit edildikten sonra camiye gelen cemaat 'Ali'yi sevene lanet olsun.' diye yazı yazıldığını görüyor. Ve camiye gitmemeye başlıyorlar. Ama İran Alevîleri de Ali'ye lanet okuyana lanet olsun deyip camiye gidiyorlar. Caferiler namazlarını kılmaya devam ederken bizler de yazıyı okuyup camiye gitmeyen gruptan gelmekteyiz. Bu olaydan sonra bizler ibadetlerimizi evlerde icra etmeye başladık. Doksanlardan sonra cemler mağaralarda, köy evlerinde siyasi görüşten dolayı gizliden yapılmaya başlandı. Cemevlerinin yapılmaya başlanmasıyla ibadetlerimizi buralarda icra etmeye başladık.”⁹⁹

Bir Alevî vatandaşı olan Gültekin Abay, babasının cumaya gittiğini namaz kıldığını ve kendilerine Alevîlik-Sünnilik ayrımına gidilmemesini öğütlediğini söyledi.¹⁰⁰ Alişan Aksöyek ise şunları ifade etti: “Doğrudur, Alevîler camiye gitmiyorlar namaz kılmıyorlar ve çoğu namazı sırf spor olarak şekil ve hareketlerden ibaret görüyorlar. Şurayı belirtmek isterim ki cem, namaza nazaran daha zor ve ağır bir ibadettir.”¹⁰¹

Yörede yaşayan vatandaşlardan camiye gidip namaz kılanların sayısı az olmakla beraber camiye gitmemelerinin sebebini sorduğumuz Ali Toluay şunları söyledi: “Eskilerin anlattığına göre Ali camide hançerlendiği zaman elinin tersiyle camiye doğru harekette bulunarak camiden yüz çevirmişti. Bunun da anlamı bir daha camiye gelmeyin tarzında izlenim bırakmıştır. Dayanağının ne olduğunu bilmiyorum bizler de bir yerlerden ya okuduk ya da duyduk. Hakem olayında Ku'ran sayfaları mızraklara takılıp Hz. Ali'ye yine haksızlık yapılmış, Hz. Ali hileye düşürülmüştür. Oğlu Hüseyin'in kafası gövdesinden ayrılıp kafasıyla top oynanmıştır.”¹⁰²

Namaz ile ilgili gerçekleştirdiğimiz mülakatlar sonucunda Kiğı'da yaşayan Alevî vatandaşların namaza iman ettikleri ve saygı duyduklarını gözlemledik. Alevî ve Sünni vatandaşların bir arada yaşadığı Kiğı bölgesinde namaz kılan Alevî

⁹⁹ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁰⁰ Gültekin Abay, Kiğı Merkez, 1976 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁰¹ Alişan Aksöyek, Kiğı Merkez, 1965 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁰² Ali Toluay, Kiğı (Aslen Tunceli/Mazgirt), 1965, Lise, Berber.

vatandaşlarına rastlamak mümkün olmakla beraber özel günler ve merasimlerde cemevine giden Sünni vatandaşlara da rastlanılmaktadır. Alevî dedesinin namaz kılması, Alevî vatandaşlarının babalarının namaz kılması, vefat edersen cenaze namazımı Sünni bir imam da kıldırabilir denilmesi Kiğı Alevîliğini genel Alevîlik düşüncesinden ayırmaktadır. Camiye gitmeyenlerin sebeplerini ise halk arasında da çokça anlatılan Hz. Ali'nin camide hançerlenmesi, yere düşerken elinin tersiyle camiye defetmesi şeklinde temellendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Fakat bu temellendirmelerin kaynağı bilinmeyip kulakta dolma bilgiler olduğu söylenmiştir. Nitekim Hz. Ali sabah namazına mescide giderken Abdurrahman b. Mulcem¹⁰³ tarafından hançerlendikten iki gün sonra hicri 17 Ramazan 40 tarihinde vefat etmiştir.¹⁰⁴

1.3.3. Oruç

Yeryüzünde bulunan İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi semavi dinler ile bazı beşerî dinler, doğu-batı düşünce sistemlerinde ve felsefi öğretilerde ruhun terbiye edilmesiyle beraber beden de terbiye edilmesi yoluna başvurulur. Bu yöntem içinde genellikle bedeni açlığa alıştırmak, bedenin direncini artırmak, vücudu zararlı olan maddelerden temizlemek ve zihinde var olan gereksiz bilgilerden soyutlanmak için oruç yöntemi kullanılır.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de bulunan Bakara süresinde "*Ey iman edenler, sizden öncekilere yazıldığı gibi, oruç, size de yazıldı (farz kılındı). Umulur ki sakınırsınız.*"¹⁰⁵ ayetiyle orucun önceki diğer dinlerde farz olduğu gibi bütün Müslümanlar için de farz kılındığını bildirmiştir. Allah, akıllı, ergenlik çağına erişmiş ve sağlık problemi olmayan bütün Müslümanları bedenle yapılan oruç ibadetiyle sorumlu kılmıştır. Ramazan ayından hilalin görünmesiyle tüm Müslümanlar oruç tutmaya başlamaktadır. Tan yerinin ağarmaya başlayıp güneç batıncaya kadar Müslümanlar Allah'ın rızasını kazanmak için yeme, içme ve cinsel

¹⁰³ Hayatının ilk dönemi hakkında fazla bilgi yoktur. Himyeri asıllı olduğu ve Hz. Ömer zamanında Medine'ye gelerek Muaz b. Cebel'den Kur'an öğrendiği bilinmektedir. Mısır'ın fethine katılıp orada yerleşen İbn Mülcem Sıffin'de Hz. Ali'nin saflarında savaştı, fakat Hakem Vak'ası'ndan sonra diğer Hariciler'le birlikte ona karşı cephe aldı. İbn Mülcem Hz. Ali'nin vefatının ardından öldürülmüş ve cesedi yakılmıştır (Taber'i. I. 3464). Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "İbn Mülcem" DİA, 1999, C. 20, s. 220.

¹⁰⁴ Fığlalı, a.g.e., s. 200.

¹⁰⁵ Bakara 2/183.

arzulardan uzak durmaktadır. Ramazan orucu Allah'ın insanlara sunmuş olduğu rızıklara karşı bir şükür özelliği taşıyan, bireysel ve toplumsal birçok faydası bulunan ve nefis terbiyesinde önemli bir işlev gören ibadettir.¹⁰⁶

Alevîlerin Ramazan orucunu tutanları olmakla beraber, çoğunluğu Ramazan orucuna gerekli ehemmiyeti göstermeyip Kerbela-Muharrem, Hızır, Pazartesi, Perşembe, Adak, Aşure ve 14 Masum-u Pâk oruçlarını tutmaktadırlar.¹⁰⁷ Alevîlerde oruç hakkında farklı uygulamaların olduğu bilinmektedir. Bütün Alevîlerin üzerinde, ittifak ederek tuttıkları tek oruç Muharrem Orucudur.¹⁰⁸ Alevîlerin çoğunluğu Ramazan orucunu tutmazken buna karşılık küçük bir kesimi de tutarlar. Nitekim sınırlı da olsa, Ramazan orucunu tutan Alevî-Bektaşî kesimi olmakla beraber, günümüzde Alevî-Bektaşî toplumunun önemli bir kısmının, çeşitli nedenlerle Ramazan Orucunu devamlı ve düzenli olarak tutmadığı, tecrübi din sosyolojisi çalışmalarıyla ortaya konmuştur.¹⁰⁹ Alevî klasik eserlerinden olan Buyruk'ta Ramazan orucuna ilişkin açık bir kayda rastlanmamaktadır. Nesîmi, Virânî ve Pir Sultan'ın şiirlerinde ramazan orucuna yönelik açık, teşvik edici ve dindeki konumuna yönelik neredeyse hiçbir kayıtle karşılaşmamaktadır.¹¹⁰

Alevî bir yazar olan ve Alevîlik hakkında yazmış olduğu eserler ile ön plana çıkan Zelyut, Yunus Emre'nin namaz ve oruç konusunda aktardığı bazı şiirler ve mısralardan yola çıkarak birtakım çıkarımlarda bulunmaktadır.

“Ben oruç, namaz için

Süci içtim esridim

Tesbih, seccade için

Dinleri şeşte kopuz”

(Ben; oruç ve namaz yerine şarap içip sarhoş oldum.

Tanrı'yı anış ve secde için ise çalgı dinlerim.)

¹⁰⁶ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Basın, 1992), 3/110-111.

¹⁰⁷ Rençber, a.g.e., s. 102.

¹⁰⁸ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, s. 319.

¹⁰⁹ Hüseyin Bal, *Sosyolojik Açından Alevi-Sünni Farklılaşması ve Bütünleşmesi*. Ant Yayınları, İstanbul 1997, s. 229.

¹¹⁰ Üzüm, a.g.e., s. 172.

“Oruç, namaz, gusül, hac

Hicabıdır âşıklara

Âşık ondan münezzeh

Hassülhavas içinde”¹¹¹

Yazar Yunus Emre’den alıntılanarak verdiği bu mısralarda onun namaz ve oruca karşı olduğunu, şeriatı reddettiğini ve daha da ileri giderek şeriatı benimseyenlerle savaş halinde olduğunu iddia etmektedir.¹¹²

Kiği’da Alevîler için oruç önemli bir yere sahiptir. Bölgede edindiğimiz bilgi ve tecrübeye göre Alevî vatandaşların çoğunluğunun Ramazan orucuna büyük bir saygı gösterdikleri fakat ibadeti yerine getirmediklerini gözlemledik. Bu konuda Hüseyin Dede şunları ifade etti: “Ramazan ayında bizler 3 gün oruç tutabiliriz. Muharrem ayında da 12 imam adına tuttuğumuz 12 imam orucunu tutarız. Muharrem orucu da Kerbela’da Yezid’in ordusu tarafından acımasızca şehit edilen İmam Hüseyin ve ailesi için tutulur ve bütün mazlum insanlara adanır. Bunun dışında da 3 gün Masum-u pâk orucu tutuyoruz. Ramazan ayında orucun otuz gün değil neden 3 gün tutulduğu hakkında pek bilgim bulunmamaktadır. Yalnız söylentiye göre o devirde Hz. Muhammed’in 3 gün dediği ve bunun da otuz gün anlaşıldığıdır. Buradaki yanlış anlaşılma Arapça zikredilen lafızdan kaynaklanmaktadır.”¹¹³

Muharrem orucuna niyet ise şu şekilde getirilir: "Bism-i Şah / Allah / Er Hak-Muhammed-Ali aşkına, İmam Hüseyin efendimizin ve Kerbela’da şehid susuzluk orucu niyetine, on iki imamlar aşkına, alemlerin rahmetinin şefaatine ve Allah rızasına, Muharrem orucunu tutmaya niyet eyledim. Yüce Rabbimiz kabul eyleye.”¹¹⁴

Oruç ile ilgili olarak soru yönelttiğimiz başka bir Alevî vatandaş ise şunları söyledi: “Biz 12 imam orucunu tutarız. Muharrem ayında tutulur. Ramazan ayında da 3 gün oruç tutma hakkımız vardır. 30 gün yerine 3 gün tutmamızın sebebi de

¹¹¹ Zelyut, a.g.e., s. 231-232.

¹¹² “Şeriat oğlanları,
Nice yol keser bana
Hakikat denizinde

Bahri oldum yüzerim” Geniş bilgi için bkz. Zelyut, a.g.e., s. 232.

¹¹³ Hüseyin Sözeri, Kiği Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹¹⁴ Hüseyin Sözeri, Kiği Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

kimilerine göre ramazan orucu 3 gün olarak söylenmiş fakat lafız karışıklığından dolayı insanlar 30 gün anlamıştır. Bana göre de önemli olan niyettir. Niyet olduktan sonra ister 3 gün ister otuz gün tut aynıdır. Bizim oruçlarımız Sünnilere göre daha ağırdır. Su içmemek, et yememek, yerde yatmamak gerekiyor.”¹¹⁵

Alişan Aksöyek ilaveten şunları aktardı: “Biz kaç gündür Muharrem ayında oruçlu olduğumuzdan dolayı et yemiyoruz.”¹¹⁶ Muharrem ayı matem ayıdır. Sakal kesmeyiz, tırnak bıçağı kullanmayız. Benim nenem senenin altı yedi ayı oruç tutuyordu. Ocak ayında 9 gün tutardı. Her ayda bilmediğim sayılarda oruç tutardı. Biz ise o kadar tutmamakla beraber o kadar da bilgili değiliz. Eskiler gibi kayıt altına almayarak, oruçları tutmayarak çoğu şeyi unuttuk. İnsanları araştırdığım zaman hepsinin kökeni Alevîliğe dayanır. Çoğu il ve ilçenin kökeni de aynı şekilde Alevîliğe dayanmaktadır. Tokat, Sivas, Tunceli'nin yanında Bingöl'ün kökeni de Alevîliğe dayanmaktadır.”¹¹⁷ Bölge esnafından biri olan Gültekin Abay ise farklı olarak: “Şu an Muharrem ayında olmamıza rağmen ben oruç tutmuyorum. Ramazan orucunu da tutmuyorum. Eşim her ikisini de tutuyor.”¹¹⁸ sözlerini ifade etti.

Kiğı'da yaşayan Alevî vatandaşlarca Muharrem orucu ve ilk 3 gün tutulan Ramazan orucu dışında Hz. Nuh'tan itibaren tutulduğuna inanılan 3 günlük "Hızır Orucu";¹¹⁹ Müslim b. Akil ve çocuklarının Kufe'de şehit edilmesine istinaden onların adına tutulan 3 günlük "Masum-u Pak Orucu" da tutulur.

Kiğı'da oruç ile ilgili olarak gerçekleştirdiğimiz mülakatlar sonucu iç içe yaşayan Sünni ve Alevî vatandaşların karşılıklı sevgi ve saygı içinde olduklarını gözlemledik. Ramazan ayında oruç tutan Sünnilerin Alevî vatandaşlara çay ikram ettikleri, buna karşılık Alevî vatandaşların da Muharrem orucu, 12 imam orucu ve diğer oruçlarda Sünni komşularına, akrabalarına ve arkadaşlarına ikramda bulduklarını öğrendik.

¹¹⁵ Ali Yasan, Yazgünü Köyü, 1961 Doğumlu, Emekli.

¹¹⁶ Mülakatın gerçekleştirildiği tarih muharrem ayıdır.

¹¹⁷ Alişan Aksöyek, Kiğı Merkez, 1965 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹¹⁸ Gültekin Abay, Kiğı Merkez, 1976, Ortaokul Mezunu.

¹¹⁹ Peygamber efendimizin torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hastalığına şifa bulmak için Hz. Ali ve Hz. Fatıma üç gün oruç tutmaya niyetlendiler. Her günün sonunda iftar açacakları vakit iftarlıklarını gelen fakire yedirdiler. Bu oruçlarının sonunda Peygamberimiz Hz. Ali'ye oruçlarının nasıl geçtiğini sordu ve üç gün boyunca gelen fakirin Hz. Hızır olduğunu haber verdi. Bu olayla ilişkili olarak Anadolu Alevîleri, Ehl-i Beyt'e ve Hz. Hızır'a duydukları sevgiden, saygıdan ve bağlılıklarından dolayı bu orucu tutarlar. Geniş bilgi için bkz. Hakkı Saygı, *Soru ve Cevaplarla Alevî-Bektaşî İnancı*, Cem Vakfı, İstanbul 2005.

Kiği'da Ramazan orucunu 3 gün eda eden Alevî vatandaşların niçin böyle davrandıklarına dair pek bilgileri olmadıklarını biliyoruz. Dede ile yaptığımız mülakatta da buna cevap alamadık. Bölge Alevî vatandaşlarının oruca karşı pek ihtiyatlı davrandıkları söylenemez. Diğer oruçlar Muharrem orucuna nazaran daha arka planda kalmaktadır.

1.3.4. Hac

Arapça 'da "gitmek, yönelmek: ziyaret etmek" anlamlarına gelen hac kelimesi, İbranice 'de "bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak" anlamına gelir.¹²⁰ Terim anlamı ise ihtiyacından fazla olarak gidiş ve dönüş masraflarını karşılayacak ve geride kalanlara yetecek miktarda parası olan, akıllı, ergenlik çağına erişmiş ve sağlık sorunu bulunmayan her Müslümanın, ömründe en az bir kere, Hicri takvime göre zilhicce ayında usullerine uygun bir şekilde Kâbe'yi ziyaret ederek gerçekleştirdiği bir ibadettir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Hac ile ilgili şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev, Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişâneler, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir.*"¹²¹ Ayette de açıkça belirtildiği üzere Hac farz olan ibadetlerdendir. İslam'ın beş şartından biri olan Hac ibadeti hem bedenen hem de mal ile gerçekleştirilen bir ibadet olma özelliği taşımaktadır. Hac ibadetinin üç tane şartı vardır. Bunlar; İhrama girmek, Arafat'ta vakfe yapmak ve Kâbe'yi tavaf etmektir. Hac farz kılındıktan sonra da Hacc'ın nasıl ve ne şekilde eda edileceği Hz. Muhammed tarafından tafsilatlı olarak anlatılmıştır.¹²²

Alevîler arasında diğer ibadetlerde olduğu gibi hac ibadetinde de uygulamalar ve düşünceler farklılık arz etmektedir. Sünni hac ibadetinden ayrılan en önemli nokta ise ibadetin gönül haccı olarak kabul görmesidir. Genellikle ibadetlere zahiri ve bâtinî bakış açısıyla yorumlayan Alevî geleneği hac ibadetini de bu süzgeçten

¹²⁰ İbranice' den başka Ârâmice'de ve Sabii dilinde de bulunmaktadır. Kelimenin asıl anlamının "bir şeyin etrafında dönme, dalaşma ve halka oyunu" olduğu, daha sonra bayram manasını kazandığı belirtilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Hac" DİA, 1996, C. 14, s. 382-386.

¹²¹ Al-i İmran 3/96-97.

¹²² Algül vd., *İlmihal*, II/526.

geçirerek soyut bir anlam kazandırmıştır. Hac için geliştirilen bâtinî yorumlardan ikisi şu şekildedir: “Hacda çevresi dolaşılarak tavaf edilen Kâbe insanlık noktasıdır. Çünkü Kâbe aradan kaldırıldığında insanların birbirlerinin yüzüne dua ediyor ve secde yapıyor oldukları görülecektir. Hac, Mürşidi ziyaret etmek, onun hizmetinde bulunmaktır. Çünkü mürşitler canlı Kâbe’dir. Mürşitlerden el etek tutanlar mürşidin gönül evine girenler ancak huzur içinde olabilirler.”¹²³ “Benim Kâbem insandır” diyen Hac-ı Bektâş-ı Veli’ye nispet edilen ve Alevîler arasında oldukça bilinen, Hac hakkındaki yaygın Alevî düşüncesini ifade eden dörtlük şu şekildedir;

Hararet nardadır, sacda değildir

Kerâmet baştadır, taçta değildir

Her ne ararsan kendinde ara

*Mekke’de Kudüs’te Hac’da değildir.*¹²⁴

Yunus Emre’ye ait aşağıdaki şu dizeler de bu düşüncenin en iyi anlatıldığı şiirlerden biridir:

Aksakallı pir hoca hiç bilmez kim hal nice

Emek vermesin hacc’a bir gönül yıkar ise

Sağır işitmez sözü, gece sanur gündüzü

Kördür münkirler gözü, alem münevver ise

Gönül Çalab’ın tahtı Çalab, gönüle bahdı

*Dört Kitab’ın manası budur eğer var ise*¹²⁵

Bununla birlikte klasik Alevî kaynaklarda varlıklı Müslümanların hac ibadetini yapması gerektiği belirtilmektedir.¹²⁶ Gerek tarihsel süreçte gerekse günümüzde hac ibadetini yerine getiren veya getirmeye çalışanlar olmuştur. Alevîlikte hac ibadeti tamamen inkâr edilmemiştir. Ama bâtinî yorumların hac ibadetini de etkisi altına aldığı görmülmüştür.¹²⁷ Hac ibadetinin gerekliliği konusunda yapılan bir araştırmada

¹²³ Rençber, a.g.e., s. 110-111.

¹²⁴ Hacı Bektâş-ı Veli’ye ait olduğu düşünülür.

¹²⁵ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s. 295.

¹²⁶ Geniş bilgi için bkz. Hac-ı Bektâş-ı Veli, “Fevâid”, s. 31.

¹²⁷ Rençber, a.g.e., s. 110.

yönlendirilen “Hac, gücü yeten Müslüman için gereklidir.” öncülüne deneklerin %56,8’i hac ibadetinin gerekliliğine inanmakta, %43,3’ü inanmamaktadır.¹²⁸

Kültürel kaynaklarda hac ibadeti hakkında azımsanmayacak derecede atıflar yapılmıştır. Söz gelimi Hacı Bektâş-ı Veli *Menâkıbnâmesi*’nde hacca birkaç önemli atıfta bulunulmuştur. Bunlardan birinde, Hünkâr’ın hocası olan Lokman-ı Parende’nin hacca gittiği, Kâbe’yi tavaf ettiği, Arafat’ta vakfeye durduğu, Ayrıca Kabe’de namaz kılarken Hünkar’ında oraya geldiği ve ibadetlerini eda ettiklerini gördüğünü belirtmiştir. Aynı zamanda *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*’nde ise Kaygusuz’un kırk dervişle beraber Mısır’dan Mekke’ye giderek hac yaptığı, Arafat dağına çıkarak vakfe yaptığı, Kâbe’yi tavaf ettiği, Safa ve Merve tepeleri arasında say yaptığı detaylı sayılabilecek biçimde ifade edilmiştir.¹²⁹

Yukarıda anlatılanların yanında Alevîliğin Anadolu’daki kutsal mekanları olan Hacı Bektâş, Abdal Musa, Karaca Ahmed Sultan Dergâhı, Şahkulu Sultan Dergâhı, Seyit Battal Gazi, Hamza Baba Dergâhı, Veli Baba Sultan Yatırı gibi Alevîlere tesir etmiş önemli şahsiyetleri ve türbelerini ziyaret etmek birçok Alevî tarafından Hac ibadeti kabul edilmektedir.¹³⁰

Kiğı bölgesine bakıldığı zaman Kâbe’ye ve onu ziyaret etmeye büyük bir önem gösterilmektedir. Konuyla ilgili Pir Hüseyin şöyle demektedir: “Ben şahsen hacca gitmek isterim. Sonuçta peygamberimizin yaşadığı kendisine peygamberlik verildiği yere ve vefat ettiği kabrinin bulunduğu yere gitmek isterim. Hacca gitmek farzdır. Hac-ı Bektâş-ı veli ve diğer bazı şahısların kabirlerini ziyaret etmek farz olan hac özelliği taşımaz sadece Allah’ın sevgili bir kulu olarak onu ziyaret etmektir.”¹³¹

Kiğı’da yukarıda aktardığımız gibi hac ibadetine sıcak bakan düşünceler bulunmakla beraber hacca kayıtsız kalınan fikirler de bulunmaktadır. Nitekim bir Alevî vatandaş konuyla ilgili olarak şunlar ifade etti: “Hac ile bizim pek alakamız bulunmamaktadır. Bizim için Kâbe’nin yerini tutan Hacı Bektâş-ı Velî’nin kabrini ziyaret etmek Hac ibadetini gerçekleştirmek demektir. Hac-ı Bektâş-ı Velî’nin kabrini üç kere ziyaret ettiğin zaman hacı olmuş oluyorsun. Ziyaret etmek de takdiri ilahidir.

¹²⁸ Uçar, a.g.e., s. 213.

¹²⁹ Üzümlü, a.g.e., s. 176.

¹³⁰ Rıza Zelyut, *Türk Alevîliği*, Kripto Kitaplar, Ankara 2015, s. 423-428.

¹³¹ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

Ben üç kere Hac-ı Bektâş'ın kabrine gittim geldim. Allah kabul etsin. Yunus Emre ve Mevlâna, Hacı Bektâş'ın öğrencileridir.”¹³²

Sonuç olarak Hac ibadetini gerçek ve somut anlamıyla algılayıp Haccın farzietinin yerine getirilmesini söyleyenler bulunmakla beraber bunu soyut bir zemin üzerinden değerlendirip gönül haccına değinerek önemli olanın insan sevgisi ve dürüstlük olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Bunun yanında Kâbe'yi ziyaret ederek gerçekleştirilen hacdan ziyade Kâbe yerine Hac-ı Bektâş-ı Veli'nin kabrini yerleştirenler ve bunun gerekliliğine değinenler de bulunmaktadır. Genel olarak diğer türbe ve kabirleri ziyaret etmek kimilerine göre hac yerine geçebilirken kimilerine göre de böyle bir durum söz konusu değildir. İkinci bölümde bahsedeceğimiz Pirî Hanikan'a bu yönüyle de değineceğiz.

1.3.5. Zekât

Sözlük anlamı “artma, arıtma, övgü ve bereket” anlamına gelir.¹³³ İslam'ın beş temel şartından biri olan zekât vermek, Kur'an'ı Kerim'de eda edilmesi sıklıkla vurgulanan ibadetlerdendir. Müslüman olan her birey zekât verme şartlarını taşıyorsa bu ibadeti yerine getirmekle mükelleftir. Yüce Allah Bakara süresinde: "*Namazı dosdoğru kılın, Zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.*"¹³⁴ buyurmuştur. Sözlük anlamlarından da anlaşılacağı üzere zekât ibadetini yerine getirenler malını ve nefsini manevi olarak temizlemiş olur, böylelikle Allah tarafından zekât verenin malı bereketlenerek çoğalması olması beklenir.

Zekât veren ve alanda belli başlı şartların oluşması gerekmektedir. Zekâtı kimlerin vereceği ve alacağı naslarda açık bir şekilde belirtilmiştir. Nisab¹³⁵ miktarı mala sahip olan akıllı, ergenlik çağına erişmiş, hür ve Müslüman olan her bireyin yılda bir kez vermesi gerekmektedir. Zekâtın kimlere verileceği ise Kur'an-ı Kerim'de: "*Zekâtlar, yoksullara, düşkünlere, zekât toplayan memurlara, gönülleri İslam'a ısındırılacak*

¹³² Ali Toluay, Kiğı (Aslen Tunceli/Mazgirt), 1965, Lise, Berber.

¹³³ Kur'an'da zekât kelimesi otuz âyette mârife olarak geçer ve bunların yirmi yedisinde namazla birlikte zikredilir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Erkal, "Zekât" DİA, 2013, C. 44, s. 197-207.

¹³⁴ Bakara 2/43.

¹³⁵ Fıkıh terimi olarak zekâtın farz olduğunu gösteren zenginlik ölçüsünü ifade eder. Nisab miktarına sahip olmak için genellikle 85 gr. altına veya bu denk değerli ziynet ve nakde gereksinim duyulur. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Erkal, "Nisab" DİA, 2007, C. 33, s. 138-140.

olanlara, kölelere, borçlulara, Allah için cihat edenlere verilir. Allah bilendir hikmet sahibidir." açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹³⁶

Günümüzde oldukça popüler olan dernek ve vakıfların üstlendiği görevi bundan asırlar önce karanlık bir çağı aydınlatmaya gelen İslam dini üstlenmişti. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden iki yıl sonra farz kılınan mali bir ibadet olan zekâtın birçok fonksiyon ve yararı bulunmaktadır. Maddi bir ibadet olan zekât sosyal olarak zengin ve fakir arasındaki uçurumu kapatmada önemli bir rol üstlenir. Bununla beraber toplumdaki dayanışma ve paylaşmayı diri tutar. Farklı sınıflar arasındaki rollerin anlaşılmasını sağlar. Toplumdaki ekonomik refahın artmasına katkı sunarak sınıflar arası zıtlığı en az seviyeye indirgemeye çalışır.

Alevilikte kabul edilen klasik eserlerde diğer ibadetlerde olduğu gibi zekât konusunda da sınırlı ve kısmi bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler zekât ibadetinin dindeki yerini belirten ifadeler olmayıp sadece lafzi ifadelerden ibarettir. Nitekim *Buyruk* eserinde şariat kapısının üçüncü makamında zikredilen ibadetler arasında zekâta yer verilmiş ve bâtinî yorumu yapılmıştır. Fakat bunun ilahi bir gereklilik olduğuna dair ifadeler yer verilmemiştir.¹³⁷ Zekâtın namaz ve oruç gibi önemsenmemesinin sebebi, zekâtın mali bir genişliğe sahip olması, toplumun ise genelde varlıklı bir toplum olmamasıdır.¹³⁸

Alevî toplumunun zekât konusunda temel İslami anlayıştan farklı bir yaklaşım biçimi içerisinde olduğu aşıkardır. Alevî düşüncesi Kur'an-ı Kerim'de bulunan Enfal Suresi'nde geçen "Eğer Allah'a ve hakkı batıldan ayıran o günde, iki topluluğun karşılaştığı günde (Bedir'de) kulumuz Muhammed'e indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamberin ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye Kadirdir."¹³⁹ ayetini ganimet ile sınırlandırılmasına rağmen farklı bir şekilde yorumlamışlardır. Alevîler ve Bektâşîler elde ettikleri kârın beşte birini Ehl-i Beyt hakkı olarak Hacı Bektâş-ı Veli dergâhına, Alevî dedelerine ve ocaklara verirler. Verilen payı da "Hakkullah" veya "Lokma" diye isimlendirirler. Bunlar üç başlık altında toplanır;

Kara kazan hakkı: Dergâhın giderleri için verilir.

¹³⁶ Tevbe 9/60.

¹³⁷ Üzüm, a.g.e., s. 174.

¹³⁸ Üzüm, a.g.e., s. 174.

¹³⁹ Enfal 8/41.

Mürşid hakkı: Mürşid ve diğer pîrler için verilir.

Çerağ hakkı: Para olabildiği gibi arpa, buğday, halı, kilim ve gücü neye yeterse darda kalan muhiplere dağıtılmak üzere verilen şeylerdir.¹⁴⁰

Alevîlikte zekât ibadeti ile ilgili tutumların araştırıldığı bir tutum anketinde zekât, fitre ile birlikte birleştirilerek Alevîlik inancında bu ibadetin olup olmadığı sorulmuş, soruya cevap veren deneklerin %57'si yok, %36'sı var şeklinde cevap vermişlerdir.¹⁴¹ Zekâtın Allah'ın emri olduğu hususunda yapılan bir çalışmaya katılan denekleri %18,5'i hiç katılmadığını, %12,3'ü katılmadığını, %43,3'ü katıldığını, %26'sı tamamen katıldığını belirtmiştir.¹⁴²

Kiği'da yaşayan Alevî vatandaşların zekât anlayışı genel İslam düşüncesine göre farklılık arz etmektedir. Bölgede yaşayan Alevîler fakirlere yardım olarak verilen zekâtı, lokma olarak isimlendirmektedir. Ancak bunun icra edilmesinde belirli bir zaman ve şekle riayet edilmektedir. Verilen lokma gösteriştten uzak olmalıdır. Zekât ibadetine olduğu gibi belirli mallardan ya da cinslerden değil her şeyden verilebilir. Verilen lokma illaki nakdi karşılığı olan bir şey olmak zorunda değildir. Bazen bir bardak su bir parça ekmek de bu görevi yerine getirebilmektedir. Alevîlerin zekât yerine ikame ettikleri lokma sadakasını vermeleri şart değildir. Ayrıca lokma verilecek kişiler belirli sınıflar şeklinde sınırlandırılmamıştır. Herkese lokma verilebilmekle beraber genellikle fakirler, yoksullar, yetimler, borçlular önceliklidir. Bunun yanında cemevi ya da dergâh görevlileri ile Alevî dedelerine ve seyyidlere de¹⁴³ lokma verilir.

1.3.6. Kurban

Yeryüzünde yaşamış ve yaşayan tüm dinlerde doğaüstü Yaratıcı'yı memnun kılmak ve O'na yakın olmak amacıyla kurbanlar sunulmuştur. Bu uygulama tarihin her safhasında bütün din ve medeniyetlerde yer edinmiş ortak bir ritüeldir. Kurbanların Yaratıcı'ya sunumunda ve uygulanış biçimlerinde farklılıklar olmakla beraber nihai amaç aynı olmuştur. Sunulan kurbanlar evcil ve yabani hayvanlar, bitkiler, yiyecekler ve değerli eşyalardan oluşur. Kurban ritüeli Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve diğer beşerî dinlerde de canlılığını sürdürmektedir.

¹⁴⁰ Fığlalı, a.g.e., s. 237.

¹⁴¹ Ali Yaman, *Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2004, s.310.

¹⁴² Uçar, a.g.e., s. 210.

¹⁴³ Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatıma ve damadı Hz. Ali'ni soyundan gelenlere verilen unvandır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Seyyid", DİA, 2009, C. 37, S. 40-43.

Arapça 'da maddi ve manevi olarak yakınlığı ve yakın olmayı kapsayacak bir anlama sahip olan kurban kelimesi dini terim olarak ise Allah'a yaklaşmak ve O'nun rızasını elde etmek amacıyla belli bir vakitte belirli cins hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder.¹⁴⁴ İslam dininde Kurban ibadetinin kaynağı Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail arasında cereyan eden hadiseye dayanmaktadır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de bulunan Kevser süresinde açık bir şekilde "*Rabbin için namaz kıl, kurban kes*"¹⁴⁵ buyurmaktadır. İslam'da bulunan başlıca kurban çeşitleri ise şunlardır; Kurban Bayramı'nda eda edilen kurban, akıka kurbanı¹⁴⁶, adak kurbanı ve şükür kurbanı.

Anadolu Aleviliğinde kurban ibadetinin anlayış şekli farklılık göstermekle beraber şu şekilde yorumlanmaktadır; "Hacı Bektâş-ı Veli, *Fevaid* adlı eserinde Hz. İbrahim (a.s)'in Hz. İsmail (a.s)'i kurban etme olayını Kur'an ışığında ayetlere bağlı olarak değerlendirir.¹⁴⁷ Hz. İbrahim'i hakiki bir baba olan ruha, Hz. İsmail'i de kalbe benzetir. Çünkü kalp, ruh ile akıl arasındadır. Hz. Cebrail ise akıl konumundadır ve kalp ile nefis arasında hakemdir. Hz. Cebrail'in getirdiği kurban da nefistir. Benliğinden sıyrılmadan fenafillâha ermek mümkün değildir. Gerçek yol sahibi kalp, tam bir teslimiyet gösterdiğinde nefisini kurban etmiş olmaktadır."¹⁴⁸ Klasik kaynaklarda diğer ibadetlerde olduğu gibi kurban ibadetinin de bâtinî yorumu yapılmıştır. Bâtinî yorumdan anlaşılacağı üzere önemli olan kişinin kendi nefisini Allah'ın rızasını kazanmak için kurban etmesidir. Önemli olan da zahirden çok manadır.

Geleneksel Alevilikte bulunan kurban çeşitleri genel İslam düşüncesine nazaran bir hayli fazladır. Başlıca kurban çeşitleri şunlardır:

Bayram Kurbanı: Kurban Bayramı'nda gücü yetenler tarafından kesilen kurbana verilen isimdir.

¹⁴⁴ Kurban tapınılan tabiat üstü varlık veya varlıklara yakınlaşma, şükran duygularını ifade etme, bir şey isteme ya da günahlara kefaret olması gibi niyetlerle sunulan varlık ve nesnelere. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Güç, "Kurban", DİA, 2002, C. 26, s. 433-435.

¹⁴⁵ Kevser 108/2.

¹⁴⁶ Yeni doğan çocuğun saçına akıka denir. Akıka kurbanı kesildiği zaman çocukta tıraş edildiği için kurbana bu isim verilmiştir. Yeni doğan çocuk için Allah'a şükür amacıyla kesilen kurban çeşididir. Peygamberimiz tüm çocukları için Akıka kurbanı kesmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Atar, "Akıka", DİA, 1989, C. 2, s. 263-264.

¹⁴⁷ Hacı Bektâş-ı Veli, "*Fevâid*", (Çev. Baki Yaşa Altınok), Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010, s.101.

¹⁴⁸ Mehmet Necmettin Bardakçı, "Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşilik", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu 1*, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 20/58.

Adak Kurbanı: Allah'tan bir dilek dileyip o dilek gerçekleştikten sonra kesilen kurbanı denir.¹⁴⁹

Görgü-İkrar Kurbanı: Yola giren talibin müşhidin yanında eğitim aldıktan sonra yola kabul edilen kimsenin bu yolun hayırlı olması için kestiği kurbanı denir.¹⁵⁰

Düşkünlük Kaldırma Kurbanı: İşlediği suçtan dolayı dede tarafından cemde ceza alan ve bu cezanın sona ermesiyle beraber pişmanlık duygusu içerisinde talibin tekrar yola girmesi için kesmesi gereken kurbandır.

Koldan Kopma Erkânı Kurbanı: Genç ve çocuklara Alevî yolunun gereklerini öğretmek, cemde yapılabilecek hizmetleri göstermek, tarikat sevgisini kalplerine yerleştirmek, adap ve erkânları benimsetmek amacıyla gerçekleştirilen cemlerde kesilen kurbanı denir.¹⁵¹

Cem Kurbanı: Perşembeyi cumaya bağlayan gecede gerçekleştirilen cemlerde kesilen kurbanlara denir.

Musahiplik Kurbanı: Musahiplik erkânlarında kesilen kurbanı denir.¹⁵²

Abdal Musa Kurbanı/Birlik Kurbanı: Kırgınlıkların tatlıya bağlanması, belaların def edilmesi ve bereketli bir yıl olması için düzenlenen cemlerde kesilen kurbanı denir.¹⁵³

Dardan İndirme Kurbanı (Can Aşı Kurbanı): Ölen bir Alevînin ardından helallik isteme ve tezkiye amacıyla kesilen kurbanı denir.¹⁵⁴

Nevruz Kurbanı: Nevruz günlerinde kesilen kurbanı denir.

Aşure Kurbanı (Hz. Hüseyin Kurbanı, Muharrem Kurbanı): Muharrem orucunun sonunda kesilen kurbanı denir.¹⁵⁵

Kurban seçilirken kurbanlığın, hastalıklı ve fiziksel bir kötürümünün olmaması gerekir. Kurban kesilirken hayvana nazik davranılmalı ve olabildiğince işlem çabuk

¹⁴⁹ Yörükân, a.g.e., s. 267.

¹⁵⁰ Bedri Noyan, *Bektaşilik-Alevilik Nedir?*, Can Yayınları, Ankara 1987 s. 236-275.

¹⁵¹ Fırlalı, a.g.e., s. 270.

¹⁵² Üzümlü, a.g.e., s. 197.

¹⁵³ Fırlalı, a.g.e., s. 269.

¹⁵⁴ Fırlalı, a.g.e., s. 270.

¹⁵⁵ Rençber, a.g.e., s.115-121.

yapılmalıdır. Kurban kesilirken dede tarafından kurban tekbiri ve duası yapılmalıdır.¹⁵⁶

Kiğı'da yaşamını sürdüren Alevî vatandaşlar için önemli bir ibadet olan kurban mümkün mertebe icra edilmeye çalışılmaktadır. Gücü yeten her canın mutlaka bu ibadeti yerine getirmesi gerekmektedir. Genel Alevîlikte de olduğu gibi kesilecek kurbanın cinsi ve nitelikleri belirlidir. Kurban edilecek hayvanlar Sünni inançta olduğu gibi küçükbaş, büyükbaş ve deveden oluşmaktadır. Hayvanın herhangi bir özrünün olmaması gerekir. Kurban kesilmeden önce hazırlıklar tamamlanır dedenin duasından sonra kurban kesmeye ehil biri tarafından kesime başlanır. Kiğı'da bulunan Pirî Hanikan ve Seyit Kasım türbeleri ziyaret edilirken kurbanlar kesilmekte, ziyarete gelenlere dağıtılmaktadır. Bu konuyla ilgili Pir Hüseyin şu noktaya değinerek: "Ben barajda çalıştığım zamanlarda bir Sünni arkadaşım sizler türbelerde kurban ettiğiniz hayvanları Allah için mi kurban ediyorsunuz yoksa türbede yatan kişi için mi kesiyorsunuz? diye sordu. Ben de dedim ki tabii ki Allah'ın rızasını kazanmak için kesiyoruz. Türbede yatan kişi keramet sahibidir biz de onun suyu hürmetine Allah yolunda keseriz. Bu ziyaret yerlerini ziyaret etmeden önce niyet edersin öyle gidersin. Herhangi bir şartı bulunmamaktadır. Kurban Bayramı'nda ise kurbanı öncelikli olarak ilk gün kesmen gerek tabi dört gün sürdüğünden hangi gün kesersen kes."¹⁵⁷ diyerek türbede kesilen kurbanların Allah yolunda kesildiğinin altını çizdi.

Başka bir Alevî vatandaş ise kurbanla ilgili olarak şunları söyledi: "On iki imam orucunu tuttuktan sonra muharrem ayının sonunda kurbanı kesip hayır yemeği verir gibi canlara dağıtıyoruz. Kurbanın kesilmesi ve dağıtılması normalde farzdır. Benim babam kurban ibadetini sürekli yapan birisiydi. Bazılarının dediği gibi kümes hayvanından kurban olmaz. Küçükbaş ya da büyükbaştan gönlünden geçen en iyi kurbanı kesersin. Kesilecek kurbanın şartları da Sünni inanıştaki şartlar ile aynıdır."¹⁵⁸

¹⁵⁶ Sümer Bayakır, Eskikavak Köyü, 1972 Doğumlu, Emekli.

¹⁵⁷ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁵⁸ Alişan Aksöyek, Kiğı Merkez, 1965 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

1.3.7. Cem ve Semah

Alevî inancı ve sisteminin mihenk taşını cem ayini oluşturmaktadır. Arapça’da toplanmak ve bir araya gelmek anlamına gelen Cem¹⁵⁹, Alevî ve Bektaşîler için ibadet ve inanç uygulamalarının en somut hale gelmiş biçimidir. Tanımı ve uygulamalarında küçük farklılıklar bulunmakla beraber bu ayin, tüm Alevî ve Bektaşîler için ibadetin ve inancın özünü oluşturmaktadır. Alevî inancı içerisinde Cem’in yeri o kadar mühimdir ki Alevîlerin dini zihniyetini oluşturan tüm simge ve semboller burada mana kazanmaktadır.¹⁶⁰

Cem ibadetinin ilk olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığına dair birçok varsayım bulunmaktadır. Tarihi kökeni hakkında net bir bilgi elde etmek pek mümkün görülmemektedir. Başlangıç noktası hakkında öne sürülenleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Alevilere göre Hz. Muhammed’in Miraçtan sonra kadın ve erkeklerden oluşan Kırklar Meclisi denilen bir yere uğramıştır. Bu meclis ve burada cereyan edan olaylara kutsallık atfedilmiş, sonuç itibarıyla bu olay cem ayinin temelini oluşturmuştur.¹⁶¹
2. Türklerin İslamiyet’i kabulünden önce Şaman geleneği olan, kadınlı ve erkekli düzenlenen şenlikler bulunmaktaydı. Bu şenliklerde içkiler içilir ve müzik eşliğinde kadınlı ve erkekli danslar edilirdi. İslam’ın kabulünden sonra bu gelenek terk edilmemiş, İslam ile sentezlenerek devam ettirilmiştir.¹⁶²
3. Anadolu’da üzüm toplama zamanlarında çalgılı ve içkili olarak icra edilen “Dionyos” ayinlerinden kaynaklandığını belirtenler olmuştur.¹⁶³
4. Yakut Türklerinde bulunan Isı-ah denilen ritüelde şamanın yönetiminde gerçekleşen kadın ve erkeklerin el ele tutuşarak daire oluşturduğu ve dans

¹⁵⁹ El-Halil b. Ahmed El-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Ayn, Dâru’l İhya’it-Turas’il-Arabî*, Beyrut 2005, s. 154.

¹⁶⁰ Cenksu Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 2, Samsun 2005, s. 167.

¹⁶¹ Esat Korkmaz, *Hakk-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi*, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 24-37.

¹⁶² Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşîlik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 56.

¹⁶³ Tarık Mümtaz Sözenil, *Tarih Boyunca Alevilik*, Çözüm Yayınları, İstanbul 1991, s. 106.

ettikleri belirtilir. Bazı araştırmacılar cem ayinin kaynağını buna bağlamıştır.¹⁶⁴

5. Hac-1 Bektaşi Veli'nin öğrencileriyle sohbet etmek için bir araya geldiğinde zikirler yaptırdığı ve Kur'an okuttuğu rivayet edilir. İlk cem töreninin kaynağının bu sohbetler olduğu iddia edilir.¹⁶⁵

Kırklar Meclisi hakkında Sünni kaynaklarda herhangi bir rivayete rastlanılmamıştır.¹⁶⁶ Cem ayinin icra edilişi ve gerçekleştirilmesi de Kırklar Meclisinde cereyan eden olayların canlandırılmış halidir. İmam Cafer nispet edilen *Buyruk* adlı eserinde kırklar meclisi rivayeti şu şekilde anlatılmaktadır:

"Rivayettir ki, Muhammed Miraca gidince yolda bir aslan gördü. Çıkarıp hatemi (yüzüğü) ağzına verdi. Orada nişanı kaldı. Ondan revan oldu. İlimlerin en yükseğine erişti. Dosta kavuştu. Doksan bin kelâm söyledi. Otuz bini şeriat oldu. Tamamı yüz yirmi dört bin kelâm oldu. Altmış bini Ali'de sırroidu.

Muhammed Miraç'tan gelirken Mina'da bir kubbe gördü. Kapıyı çaldı. İçeri vardı. Kırklardan birisi, "Kimdir" diye sordu. Gaipten bir ses geldi: 'Muhammed Nebi geldi' deyince Muhammed'e yer gösterdiler. Muhammed oturdu.

Sonra Cebrail (a.s) geldi. Hatem çıkarıp önüne koydu. Ol vakit Kırklar birden ayağa durdular. Son Peygamber yerine oturdu.

Muhammed'in fikrinden geçti ki 'Sizler kimlersiniz' deyup bunlara selam eyledi. Ol vakit Muhammed sual etmekte müşkili var idi. Muhammed baktı ki cümlesi bir kıyasta büyüğü hangisi küçüğü hangisi olduğuna müşkilde kaldı.

Muhammed bunlara dedi ki: 'Sizin küçüğünüz kimdir ve ulunuz kimdir.'

Kırklar dedi ki; 'Bizim ulumuz küçüğümüz kırtır' deyip cevap verdiler.

Ol vakit Muhammed dedi ki 'Ya hani sizin biriniz ne oldu' dedi.

Kırklar dedi ki 'seyidullah, gitti' dediler.

¹⁶⁴ Sözenil, a.g.e., s. 107.

¹⁶⁵ Mahmut Riyat Bakır, *Tasavvufi Bir Kavram Olarak Cem ve Bektaşilikteki Yorumu*, Alternatif Yayınları, İstanbul 2003, s. 111-113.

¹⁶⁶ Üzüm, a.g.e., s.182.

Kırklar dedi ki; 'Ya Muhammed ne çok sordun, dediler, Selman'ı da burada hazır bil ya Muhammed' dediler.

Ol vakit, Muhammed bunlardan nişan istedi. Kırklar dedi ki; 'Kırkımız birdir, birimiz kırktır' deyip hemen kırklardan birisi kolunu kaldırdı. Muhammed neşterle kesti. Kırkıdan birer damla kan aktı.

Ve Selman geldi. Bir tane üzüm getirdi. Muhammed bir üzümü ezdi, şerbet eyledi. Kırklar içti. Coştular. Muhammed sema'a girdi. Sarığı başından düştü. Kırk pare oldu. Kırklar kuşandılar."¹⁶⁷

Kiği bölgesinde de genel Alevilikte olduğu gibi cem ibadetinin kaynağı olarak Hz. Muhammed'in miraç dönüşünde uğradığı kırklar cemi görülmektedir. Cem ve Kırklar Meclisi ile ilgili olarak Pir Hüseyin şunları söyledi: “Bu konunun dayanağı hakkında pek bir bilgim yok. Ama genel Alevî inancıyla paralellik gösterir. Cemin dayanağı İmam Cafer'e nispet edilen Buyruk kitabında Hz. Muhammed'in miraç dönüşü uğradığı Kırklar Meclisidir.”¹⁶⁸

Cemin yerine getirilmesi inanç ve ibadetin gerekliliğindedir. Cemin en önemli faydalarından biri, Alevîlerin dünya işlerini sorgulamasıdır.¹⁶⁹ Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak Alevî kültüründe cemin birçok bireysel ve toplumsal faydası olduğu söylenebilir. Cem kişinin ruhen yenilenmesini ve temizlenmesini sağlar. Canlar arasında bulunan bağları kuvvetlendirir. Kardeşlik ve dayanışma duygularını güçlendirir. Sınıflar arası farklılıkları ortadan kaldırır. Küsleri barıştırır, yanlışların oluşmasını engeller. Gençlerin Alevîlik ve cem hakkında bilinçlenmesini ve eğitilmesini sağlar. Mahkeme görevi görerek canların sorunlarını çözüme kavuşturur. Küs olanlar ceme katılamazlar.¹⁷⁰

Cem ayini, Alevîliği Sünni inancından ayıran en temel vasıftır. Bu noktada Alevî inanç sahasında yaptığı çalışmalarla ismi ön plana çıkan Zelyut'un bazı düşünceleri şu şekildedir:

-Alevîler kendilerini Sünnilere tanıtmamak amacıyla takiyye uyguladıkları gibi Sünnileri de ceme almazlar.

¹⁶⁷ İmam Cafer Sadık, *İmam Cafer Buyruğu*, Cem Yayınları, Eylül 2001, s.8.

¹⁶⁸ Hüseyin Sözeri, Kiği Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁶⁹ Zelyut, a.g.e., s. 182.

¹⁷⁰ Alişan Uçar, Eşme Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

-Ceme gitmeyen, cemde görülmeyen bir kişinin Alevî olduğunu söylemek güçtür.

-Ceme birbirlerine karşı borcunu ödemiş insanlar girebilir. Problemliler insanlar cemeye alınmaz.

-Cemde yapılan duaların tümü Türkçe'dir.¹⁷¹

Cem ibadetinin çeşitli versiyonları ve erkânları bulunmaktadır. Bu erkânların ve cemelerin bazıları şunlardır; Birlik Cemi, Görgü Cemi, İkrar Verme Cemi, Koldan Kopan Cemi, Kerbelâ Cemi, Dardan İndirme Cemi, Musahiplik Cemi, Aşure Cemi. Pir Sultan Abdal, aşağıda görüleceği üzere şiirlerinde erkân ve cemelere yer yer değinmiştir:

Kırklar meydanında erkân isteyen

Arıtsın kalbini girsün otursun

Erenler önünde lokma sunanlar

Hicap perdesini döksün otursun

Bir lokma sunanlar anın narğı var

Talibden talibe yolun farkı var

Yol içinde türlü türlü görgü var

Her kardeş görgüsün görsün otursun

Evvel gerek olmuş, mürebbi minnet

Mürebbi farz olmuş, müsahib sünnet

Farzı farz eylemiş, sünneti sünnet

Her kardeş akranın bulsun otursun

¹⁷¹ Zelyut, a.g.e., s. 182-186.

İkrar verdik girdik araya

Hatır yıkıp göç eyleme saraya

Ali üstat verir seni göreye

*Çeliğin darbına duran otursun*¹⁷²

Cemin yerine getirilmesi için geniş bir mekâna ihtiyaç vardır. Çünkü cem ibadeti toplu bir şekilde ve belli başlı görevlileri de içerisinde ihtiva etmektedir. Cem ayini geçmişte dergahlarda, tekkelerde ve zaviyelerde gerçekleştirildi. Kırsal alanlar ya da bu kurumların bulunmadığı yerlerde ise köyün ya da mahallenin en büyük evinde icra edilirdi. Günümüzde ise bu ayinler cem ve kültür evlerinde yerine getiriliyor. Cem evlerinde inşa edilirken bu durum göz önüne alınarak geniş bir cem salonu inşa edilmektedir. Cemler genellikle perşembeyi cumaya bağlayan gecede dede, talip ve on iki hizmet sahibinin bir araya gelmesiyle yapılır.¹⁷³

Cem erkânı icra edilirken yerine getirilen uygulamalardan bir tanesi de semahtır¹⁷⁴. Semahın kökeni de yukarıda bahsettiğimiz Hz. Muhammed'in miraç dönüşü uğradığı kırklar cemine dayanmaktadır. Semahta tıpkı cem gibi bir şekli ibadettir. Semah, cem ibadeti yerine getirildiği esnada saz ve deyişler eşliğinde kadınlı ve erkekleri olarak icra edilen bir dans türüdür. Semahı yerine getirenler ilahi aşkla belli bir tempo içerisinde daire çizerek yerine getirmiş olurlar. Uygulama şekli ise sağ elin avucu yukarda sol elin avucu ise aşağıya bakar şekilde icra edilir. Bu figür Allah'tan alınanın yaratılana verilmesini ifade eder.¹⁷⁵

Cem ritüeli gerçekleşmeden önce herkesin abdest alması gerekir. Abdestten önce de mutlaka gusül abdesti de alınmış olmalıdır. Cemin icra edilmesi için on iki

¹⁷²Öztürk, a.g.e., s. 277.

¹⁷³ Rençber, a.g.e., s. 129.

¹⁷⁴ Semah adı verilen tasavvufi rakslar ise tarikat ve "yol kardeşleri" arasında daha dini bir hava içinde, "yola girmeyen"-lerin katılamayacağı Cem törenlerinde (bezm-i Cem) yapılır. Başka bir ifadeyle bunlar gizli yapılan kutsal törenlerdir. Mürşidin huzurunda ve mürşide niyaz etmekle başlayan semahlar iki, dört, altı, sekiz, on ve on ikişerli gruplar halinde kadın erkek bir arada icra edilir. Bu sayı yörelere göre değişiklik gösterebilir. Semahlar çoğunlukla "ağırlama" adlı bir bölümle başlar. Bunu "yeldirme" (yellendirme, yürütme, yeğınme) denilen daha hareketli bölüm takip eder. Bu esnada semahlar için bestelenmiş nefesler ve deyişler okunur. Semah nefeslerinde mısra ortasında ve sonunda "şah ya şah, hü, eyvallah" ve benzeri eklemeler yapılır. Bunlar zâkirlerin dışında toplantıda bulunan diğer kişiler tarafından da söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuri Özcan, "Bektaşî Müsikisi", DİA, 1992, C. 5, s. 371-372.

¹⁷⁵ Ali Yasan, Yazgünü Köyü, 1961 Doğumlu, Emekli.

hizmetin sahipleri yerinde bulunmalıdır. On iki hizmetin sahipleri ve başlıca görevleri şu şekildedir:

1. Dede: Sercem olarak da adlandırılır. Diğer isimleri pir ve mürşittir. Cemi organize eder ve yönetir.
2. Rehber: Cemde dededen sonra en kıdemli görevlidir. Cemin yerine getirilmesine yardımcı olur.
3. Gözcü: Cemdeki düzeni sağlar.
4. Çerağcı: Çerağın yakılması yani mum ve ışığın yakılmasından sorumludur. Meydanı aydınlatma görevi üstlenir.
5. Zâkir: Cem esnasında saz çalarak deyiş, miraciye, düvaz ve nefes söylerler. Genellikle üç kişiden oluşur.
6. Ferraş: Diğer ismi süpürgecidir. Her hizmetten sonra sembolik olarak meydanı süpürür.
7. Sakka (İbrikar): Ceme katılanlara su ve şerbet dağıtır.
8. Sofracı (Kurbancı): Kurban kesme ve lokma dağıtma işlerine bakar.
9. Pervane (Semahçı): Cem töreninde semah yapanlara denir.
10. Peyik: Cemin yapılacağını insanlara duyurur.
11. İznikçi: Cemevinin temizliğinden sorumludur.
12. Bekçi: Cemin yapılacağı yerin ve ceme gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlarlar, beklerler.¹⁷⁶

Kiğı yöresinde icra edilen cemin genel Alevî uygulamalardan bazı farklılıkları bulunmasının yanı sıra toplumsal fonksiyonunu önemli ölçüde kaybetmiştir. Bölge Alevîlerinden Ali Yasan cem ibadeti ile ilgili olarak şunları söyledi: “Ben birisiyle kavgalıysam ya da küsem ceme katılabilmek için önce bizim birbirimizle barışmamız gerekiyor. İçimizdeki fitneyi dışarıya atmamız gerekiyor. Cemde bulunan tüm insanlar birbirleriyle kaynaştıktan ve hemhal olduktan sonra cem olur. Cem ibadetine birbirine dargın ya da küs olan insanlar katılamaz. Tanımadığın insan

¹⁷⁶ Zelyut, a.g.e., s. 187-188.

ceme iştirak edemez. Şu anda Kiğı’da böyle bir durum söz konusu değildir. Birbirine küsüp ceme katılanlar var. Dedenin onları barıştırması gerekiyor. Alevîliğin özü insana bakmaktır. Cem ibadetinde katılan insanlar arasında ayırım söz konusu değildir. Cem ibadetinde önemli olan cemdeki insanların hepsini bir görmektir. Orada zengin fakir ayırımı yoktur. Ceme katılanları hepsi aynı konumda ve eşittir. Herkes birleştikten sonra cem erkânı yapılır, lokma hazırlanıp dağıtılır. Eğer ben ceme katılanlardan biriyle konuşmuyorsam dargınsam ceme girmem uygun değildir.”¹⁷⁷

Alişan Aksöyek ise “Cem ve semah Allah’ı zikretmek ona karşı şükretmektir. Küskünleri barıştırmaktır. Eğer cem erkânına küs girersek ikimizde cemde yargılanacağız. Şu an eskiye nazaran bu tür cemler kalmadı. Sen başkasının namusuyla oynamışsan cem seni kabul etmez. Onu sürerler ya da ceza verirler. Ben küçük olduğum zamanlar cemlere katılıyordum. Böyle durumda olan insanlar, dedelerimiz ve büyüklerimiz tarafından cem erkânına alınmaz ya da yargılanırlardı. Sen arkadaşına yanlış yapmışsan helallik isteyeceksin ya da uğrattığın zararı karşılayacaksın. Ondan sonra cem erkânına girebilirsin. Ceme gelen insanlar ilahi aşkla kendilerinden geçerek hüngür hüngür ağlardı. Açıkça söylüyorum şu an bizde bu tür cem uygulamaları kalmadı. Dedeler her zaman gelip bizi eğitmediler bizlere ders vermediler. Cem dargınlıkları ortadan kaldırıp insanları birbirlerine yakınlaştırmaktır. Keşke bu konuda dede bizleri bilgilendirse eksikliklerimizi giderse bizler de öğrenmiş olsaydık.”¹⁷⁸ diyerek cem erkânı ile ilgili düşünceleri ifade etti.

Kiğı cemevinde gerçekleştirilen ilk cem erkânına birçok insan katılmıştır. Katılanlar arasında Sünni inanca sahip insanlar; Belediye Başkanı, Kaymakam ve Müftü bulunmuştur. Bu durum yukarıda bahsettiğimiz Sünniler ceme katılamaz olgusuna tamamıyla zıttır. Konuyla ilgili Pir Hüseyin şöyle bir olayı anlattı: “Alevîlikle ile Sünnilik arasında olan fark sadece Sünniler camiye giderken biz cemevine gidiyoruz, onlar günde beş vakit namaz kılarken biz perşembeden perşembeye ibadetimizi yerine getiriyoruz, bizdeki Ehl-i Beyt sevgisi Sünnilere göre daha yoğundur. Şunu da belirteyim ki bizim cemlerimize katılan çok sayıda Sünni inanca sahip vatandaş bulunmaktadır. Bundan üç dört sene önce Müftü, Kaymakam ve Belediye Başkanı cem erkânımıza katıldı. Cemde, buranın Müftüsü ağladı.

¹⁷⁷ Ali Yasan, Yazgünü Köyü, 1961 Doğumlu, Emekli.

¹⁷⁸ Alişan Aksöyek, Kiğı Merkez, 1965 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

Kaymakam cemden sonra bizle ve Müftü ile konuşmak istedi. Kaymakam bize hitaben kendisinin cemlerde genellikle saz çalınıp türkü söylendiğini bildiğini fakat ceme katıldıktan sonra çok yanlış bilgi sahibi olduğunu söyledi. Ve bizden özür diledi. Kaymakam, cem esnasında Müftü Beyin ağladığını görmüş, ona neden ağladığını sorduğunda ise Müftü Bey ellerini kaldırıp sükût etmiş. Bunun üzerine Kaymakam Bey seninle aynı duygular içerisindeyim, hiçbir şey diyemiyorum, meğer yanlış düşünce içerisindeymişiz, demişti.”¹⁷⁹ Benzer bir durumu da Kiğı Cemevi yönetim kurulunda bulunan Metin Ayan ifade etti: “Kaymakam Bey, cemevinin açılışında çok güzel bir konuşma gerçekleştirdi. Zikrettiği güzel ve tesirli cümleleri çoğu Alevî vatandaşı şu ana kadar büyük ihtimalle işitmemiştir. Müftü Beyin kendisi de bizzat cem evimizin açılışına iştirak etti. Kısaca söylemek gerekirse hoşgörü ve anlayış Kiğı ilçemizde hakimdir. Farklı düşüncede olan vatandaşlarımız arasında önyargıların yeri bulunmamaktadır.”¹⁸⁰

Kiğı’da gerçekleştirilen cemler ve erkânlar önceleri Arapça olarak yapılmaktaydı. Günümüzde ise bu uygulamalar ve dualar Türkçe olarak yapılmaya özen gösteriliyor. Konuyla ilgili olarak Pir Hüseyin şunları söyledi: “Kitabın indiği zamanda ve şartlarda Arapça konuşuluyordu. Kur’an’da “Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik.”¹⁸¹ ayeti geçmekte bana göre de erkânların Türkçe yapılması gerekiyor ki herkes anlayabilsin. Ben Arapçaya karşı değilim. Benim bizzat eşim ve çocuklarım Kur’an okur, biz Kur’an’a karşı değiliz. Bizim ibadetlerimizi Türkçe yapmamızın sebebi anlayabileceğimiz bir dilde olması içindir. Herhangi bir hoca Arapça okuduğu zaman ben anlamını bilmiyorum. Tabi biz bu durumu insanlara elimizden geldiğince anlatmaya çalışıyoruz. Anlayışla karşılayanlar olduğu gibi kabul etmeyenlerde oluyor. Erkânları Türkçe yaptığımızdan bu durum genelinin hoşuna gidiyor. Yakın zamana kadar katıldığımız erkânlar, cenazeler ve uygulamaların Arapça olmasından dolayı anlamını bilmiyorduk. Hatta okuduğumuz şeylerin bile anlamını kavrayamıyorduk. En azından burada Türkçe yapıldığı için biliyoruz. Yoksa benim için Türkçe de Arapça da okunsa aynı şeydir. Mesela bugün Bingöl Halkı Zazaca konuşmaktadır. O yüzden bu erkânı Zazaca da yapabilirler. Önemli olan halkın anlamasıdır. Bugün cenaze uygulamasının Zazaca

¹⁷⁹ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁸⁰ Metin Ayan, Kiğı, 1972 Doğumlu, Ortaokul Mezunu, Belediye Çalışanı

¹⁸¹ Yusuf 12/2.

okunarak yerine getirilmesinin nasıl bir sıkıntısı olabilir ki? İşte biz insanlara bunu anlatamadık. Önemli olan şeyin mahiyet olduğu bilinmelidir. Bizim büyük dedelerimiz der ki: ‘Toplum eğer her dilden biliyorsa hangi dil gerekiyorsa o dilden oku.’”¹⁸²

Cem ve semah Kiğı Alevîleri tarafından ibadet olarak kabul edilmektedir. Cem erkânı Allah’a şükretmek, O’nu anmak ve zikretmek olarak görülmektedir. Kiğı Alevîleri haftanın belirli günlerinde özellikle de perşembe günleri bir araya gelerek, cem evlerinde ibadetlerini icra ederler. Kiğı’da yıllarca cemevinin olmayışı cemlerin yapılmasını engellemiştir. İkinci bölümde ele alacağımız cemevi yakın zamanda faaliyete girmiştir. Buna rağmen Tunceli ve çevre bölgelerden insanlar bir araya gelerek cemi icra etmişlerdir. Cemlerin gerçekleştirilmesinde de genellikle aksaklıklar oluşmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi on iki hizmetin gerçekleştirilmesinde hizmet sahiplerinin eksik olmasıdır. Özellikle halkla gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda Alevîlik bilgisinin eksik olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kendileri tarafından da ifade edilmiştir. Bu durumun düzeltilmesi için dedenin ve cemevinin kendilerini bilgilendirmelerini ve eğitim vermelerini talep etmişlerdir.

Gerçekleştirilen cemlere bazı Alevî vatandaşlar gitmemektedir. Sebebini ise küs olanların, aralarında problem bulunanların cemde olmasını yanlış bulmalarındır. Bunun yanında cem erkânına sembolik olarak katılan Sünniler bulunmakla beraber camiye gidenlerin de bulunduğu söylenmiştir. Ceme gitmeyenler buna rağmen kendilerini Alevî olarak tanımlamaktadırlar. Cem erkânı ve diğer erkânların Türkçe yapılmasına özen gösterilmektedir. Türkçe yapılmasında, halkın yapılan ibadet ve duaların anlamlarını öğrenmesi amaçlanmaktadır.

1.4. KİĞİ ALEVİLİĞİNDE AHLÂKİ KÂİDELER

Arapça kökenli olan ahlak, huluk kelimesinin çoğulu olup sözlük anlamı ise “seciye, tabiat, huy” olarak kullanılır.¹⁸³ İslami kaynaklara bakıldığında ise ahlak kelimesi genel anlamda fazilet ve reziletleri yani iyi ve kötü huyları ifade etmek için kullanılmıştır.

¹⁸² Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁸³ Mustafa Çağırıcı, “Ahlâk” DİA, 1989, C. 2, s. 10-14.

Ahlak vicdan mahsulüdür.¹⁸⁴ İnsanın maneviyatını besler, huzurunu temin eder. Nefsin terbiye edilmesinde ahlak büyük bir rol üstlenir. Nefsi güzelleştirir, kişiyi kemale erdirmeye yolunda ona kılavuzluk eder. İyi huyların nefiste hâkim olmasını sağlar.

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerimde, kişinin sahip olması gereken ahlaki özelliğe binaen Peygamber Efendimize işaret eden şu ayet kayda değerdir: *“Allah’ın rahmeti sayesinde onlara karşı yumuşak oldun. Şayet kaba, katı kalpli biri olsaydın etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlar için bağışlanma dile, işlerinde onlarla istişare et. (Bir konuda) karar verdiğin zaman Allah’a tevekkül et. (Ve onu uygula. Çünkü) Allah, tevekkül edenleri sever.”*¹⁸⁵ Ayeti kerime, Peygamber Efendimizin ahabıyla münasebetlerinde sahip olduğu yumuşak ahlak gereği birliktelik ve dayanışmayı sağladığına işaret etmektedir. Hadislerde de sık sık zikredildiği üzere ahlaklı olmak imanın olmazsa olmazlarından. Konuyla ilgili Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *“Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”*¹⁸⁶ Peygamber Efendimiz güzel ahlakın timsali olduğunu beyan ederek ümmetinin kendisini her anlamda örnek almasını onun yolundan gitmesini istemiştir. Peygamberimizin sahip olduğu ahlaki şahsiyete her müslümanın özen göstermesi ve onun ahlaki özelliklerini içselleştirmesi hayati önem taşımaktadır. Böylelikle onun yolunu takip eden ümmeti toplumdaki huzuru yükselterek daha yaşanılır bir toplum oluşturma yolunda önemli bir yol kat etmiş olacaktır.

Bir arada yaşayan toplulukların kendilerine has bir takım kural ve kaideleri bulunmaktadır. Bu kural ve kaideler geçmişten günümüze toplumu ayakta tutan, kimi zaman gelişimine katkı sağlayan kümülatif bir yapı arz etmektedir. Zaman geçtikçe kurallar öncelikli olarak alışkanlıklara daha sonra ise ortak hafızada benimsenerek kesin ve katı kaidelere dönüşürler. Bu bağlamda Kığı bölgesinde yaşayan Alevîlerin bir bütün olarak anlamlandırmak için söz konusu ahlaki kaideler önem arz etmektedir.

¹⁸⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016, s. 63.

¹⁸⁵ Âl-i İmran 3/159.

¹⁸⁶ Ahmed b Hanbel, Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8, 2/381.

1.4.1. Dört Kapı Kırk Makam

Alevîlik ve Bektaşiliğin erkânlarının belki de en önemlisi Dört Kapı Kırk Makam'dır. İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerinin kolay şekilde öğrenilmesi ve akılda kalıcı olmasını sağlamak üzere bu şekilde sistemleştirilmiştir. Dört Kapı Kırk Makam, Alevîlik ve Bektaşiliğin teolojik alt yapısını İslam dini ile bütünleştirmiştir.¹⁸⁷ Alevî yazarlarından olan Rıza Zelyut'a göre ise bu kavram Sünnilik inancı ile Alevîliği birbirinden kesin bir şekilde ayırmaktadır.¹⁸⁸

Anadolu Alevîliği söz konusu edildiği zaman, Dört Kapı Kırk Makam düşüncesi tarikat kurallarını içeren prensiplerin tümünü oluşturur. Dört Kapı Kırk Makam yola giren talibin geçmesi gereken aşamaların ve seyr-u sülük¹⁸⁹ kurallarının tümüdür. Talibin Allah'a ulaşması için geçmesi gereken aşamaları ifade eder. Buna benzer kavramlar tarikatların çoğunda genel ortak özelliklerinden bir tanesidir. Hacı Bektaşî Veli, *Fevaid* adlı eserinde yola talip olanların Dört Kapı Kırk Makam'ı bilmesi gerektiğinden bahsetmiştir.¹⁹⁰

Şeriat bile tarikat anlaya

Hakikat Pîri ne dirse dinleye

Her kimde kim ola bu üç hâsiyet

Şeriat ü tarikat ü hakikat

Mârifet anda biter kân oldurur

*Mârifet cevher ü ma'den oldurur.*¹⁹¹

¹⁸⁷ Cabbar Kulu, a.g.e., s. 30.

¹⁸⁸ Zelyut, a.g.e., s. 34.

¹⁸⁹ Sözlükte "yola girmek, yolda yürümek; (bir şey) başka bir şeyin içine nüfuz etmek, katılmak, intikal etmek" anlamlarına gelen **sülûk** kelimesi tasavvufta "insanı Hakk'a ulaştıran tavır, amel, ibadet, fiil hareket ve davranış tarzları" manasında kullanılmıştır. Sülûk tarikatlar sonrası dönemde genellikle aynı anlama gelen **seyr** kelimesiyle birlikte (seyrüsülûk) kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Sülûk" DİA, 2010, C. 38, s. 127-128.

¹⁹⁰ Hacı Bektaş-ı Veli, "Fevaid", s. 31.

¹⁹¹ Güzel, a.g.e., s. 289.

Yukarıdaki ifadelerden hareketle Anadolu Alevîliğinde Dört Kapı şu şekilde tasnif edilmektedir: Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat. Bu dört kapıda kendi içerisinde kırk makama ayrılmaktadır. Hac-1 Bektaş-1 Veli, *Makâlât* ve *Fevâid* adlı eserlerinde Dört Kapı Kırk Makam genel olarak şu şekilde tasnif etmiştir:

A. Şeriat Makamları:

1. İman: Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman etmektir.
2. İlim öğrenmektir.
3. Namaz kılmak, oruç tutmak, gücü yeterse zekât vermek, hacca gitmek, cihad etmek ve cünüp olunca temizlenmek, gusletmektir.
4. Helal kazanmak, haramdan uzak durmak ve faizi haram kabul etmektir.
5. Zina etmemek ve eşiyle nikâhlı yaşamaktır.
6. Kadın regl ve lohusa iken cinsel ilişkiye girmeyi haram kabul etmek ve ilişkiye girmemektir.
7. Peygamberimizin emrine ve sünnetine uymaktır.
8. Şefkat sahibi olmak ve merhametli davranmaktır.
9. Temizliğe özen göstermek, temiz yemek ve temiz giyinmektir.
10. Boş işlerden uzaklaşmak, iyiliği emretmek kötülükten alıkoymaktır. İnsanlara hakkı ve gerçeği göstermek ve öğretmektir.

B. Tarikat Makamları:

1. El alıp, işlediği günahlardan tövbe etmek ve pişman olmaktır.
2. Mürşidin isteğini yerine getirmek, mürid olmak, talip olmaktır.
3. Saçı tıraş etmek ve yola uygun kıyafet giymektir.
4. Cihad etmek ve nefis için mücadele vermektir.
5. Hizmet edilen olmaktansa hizmet eden olmaktır.

6. Allah'tan hakkıyla korkmak, havf¹⁹² sahibi olmaktır.
7. Ümitsizliğe düşmemek, Allah'tan ümidini kesmemek, recâ¹⁹³ ehli olmaktır.
8. İbret sahibi olmak, hidayet üzere yaşamak, yanında hırka, zembil, makas, seccade, teşbih, iğne ve asâ bulundurmadır.
9. Cemiyet sahibi, nasihat sahibi ve muhabbet sahibi olmaktır.
10. Özünü fakir görmek, aşk ve şevk sahibi olmaktır.

C. Marifet Makamları:

1. Edepli olmaktır.
2. Korkmadır.
3. Perhizkâr olmak, istekleri sınırlamaktır.
4. Sabırlı, kanaatkâr ve tutumlu olmaktır.
5. Hayalî olmak ve utanmadır.
6. Cömert ve eli açık olmaktır.
7. İlim sahibi olmaktır.
8. Hoşgörülü, şefkatli ve yumuşak tabiatlı olmaktır.
9. Marifet sahibi olmaktır.
10. Bilen olmak ve kendini bilmektir.

D. Hakikat Makamları

1. Toprak gibi tevazu sahibi, alçak gönüllü olmaktır.
2. Kimsenin ayıbını görmemek ve insanları ayıplamamaktır.
3. Yapabileceği iyilik ve güzellikleri esirgememektir.
4. Allah'ın yarattığını sevmek ve her şeyin kendisinden emin ve güvende olmasıdır.

¹⁹² İnsanın Allah katındaki durumu hakkında hissettiği korku ve kaygıları ifade etmek üzere kullanılan bir terim. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, "Havf" DİA, 1997, C. 16, s. 528-531.

¹⁹³ Kulun Allah'ın rahmetine güvenerek ümit içinde olması anlamında kullanılan tasavvuf terimidir. Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Recâ" DİA, 2007, C. 34, s. 502.

5. Tüm insanları bir görmektir.
6. Allah'a yönelmek ve münacat ehli olmaktır.
7. Gerçeği gizlememek, manayı bilmek, sohbetlerde hakikat sırlarını söylemektir.
8. Manevi sırrı öğrenmektir.
9. Allah'a yakarışlarda bulunmaktır.
10. Allah'ın varlığını bilmek, Hakkı halkta görmek, müşahede sahibi olmaktır.¹⁹⁴

Kiği Alevîleri ile gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda Dört Kapı Kırk Makam hakkında pek bilgi sahibi olmadıklarını gözlemledik. Bölge Alevîleri, ismen duydukları söz konusu kavramın içerik ve dayanak olarak ne anlama geldiğini bilmediklerini söylediler. Konuyla ilgili Alişan Uçar şöyle dedi: “Dört Kapı Kırk Makam ile Üç Sunnet Yedi Farz hakkında herhangi bir bilgiye sahip değilim. Duyduğum kadarıyla erkânlardan olduğunu bilirim ama içeriği hakkında bir bilgim yok.”¹⁹⁵ Aynı şekilde Alevî dedesi de bu konu hakkında içerik olarak bir bilgiye sahip olmadığını söyledi.¹⁹⁶ Kiği'ya ziyarete gelen cemlere katılan bazı şahsiyetlerin bu konuda bilgi sahibi olduğunu söyledi. Gültekin Abay ise konuyla ilgili şöyle dedi: “Dede bilmiyorsa cemaat hiç bilmez.”

Genel Alevî inancında çok önemli bir konuma sahip olan Dört Kapı Kırk Makam, taliplerin hakka ulaşmada geçmesi gereken aşamaları sistematik bir şekilde ifade etmektedir. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere Hacı Bektâş-ı Veli talib olanın mutlaka bu kavramı bilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu derece önemli olan bu erkânın Kiği Alevîlerince sadece ismen zikredilip mahiyeti hakkında bilgi sahibi olunmaması dikkat çekicidir. Bunun birçok sebebi olmakla beraber muhtemelen en önemli sebep yörede Alevî vatandaşlara öncülük ve rehberlik eden kurum ve kişilerin eksikliğidir.

¹⁹⁴ Hacı Bektâş-ı Veli, “Fevaid”, s. 41-91.

¹⁹⁵ Alişan Uçar, Eşme Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

¹⁹⁶ Hüseyin Sözeri, Kiği Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

1.4.2. Üç Sünnet Yedi Farz

Allah ve Resulünün, Müslümanlara kesin olarak yerine getirmelerini emrettiği şeylere farz, yapılmasını tavsiye ettiklerine ise sünnet denir. Bir şeyin farz sayılması için mutlak anlamda Allah tarafından emredilmesi ve naslarda geçmesi gerekmektedir. Alevî inancındaki farz ve sünnet anlayışı Sünni inanıştan farklı bir anlam ifade etmektedir. Üç Sünnet ve Yedi Farzın İmam Cafer es-Sâdık tarafından konduğuna inanılan ve kesin şekilde inanılması gereken emirler olarak kabul edilmektedir. Söz konusu farz ve sünnetler aşağıda geçtiği gibi mistik ve ahlaki bir yapıya sahiptir:

A. Üç Sünnet

1. Daima Allah'ın kelamı dilinden gitmeye, Kelime-i Tevhid kalbinden gitmeye.
2. Kalbinden adâveti (düşmanlığı) gidere.
3. Eğer tâlip bin ise bir gibi otura, hemen biri söyleye (tarikâtın gereğini yerine getire)

B. Yedi Farz

1. Zahit dinini şeytandan nice sakınırsa, tarikat ehli de yolunu, dinini öyle sakına.
2. Dest-i kudret makamına iletmiş ola. Yani candan geçe, halktan dönmeye.
3. Dünya kendine zerre kadar gelmeye.
4. Halifeden tövbe ala.
5. Halifeden, musahip hakkını cemiyete yetire.
6. Halifeden hırka giye.
7. Halifeden tâc urunmaktır (giyinmektir).

Ve dahi, sufiliğin bir şartı dahi vardır. Şart odur ki özün meşayihe yetüre. İmdi, Üç Sünnet Yedi Farz üzerine olmayan sufiye, sufi deyip inanmayasın.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Zelyut, a.g.e., s. 314.

Üç Sünnet kısaca; “Her zaman Allah’ı zikret , “Kalpten kin ve kibri at” ve “Bin kişi isen de bir gibi otur” şeklinde özetlenebilir.¹⁹⁸ Üç Sünnet Yedi Farza taliblerin ve canların kesin bir şekilde uyması gerekmektedir. Üç Sünnet ve Yedi Farzı bilmekle beraber sosyal ve dini hayata da pratik anlamda yansıtılması gerekir.

Dört Kapı Kırk Makam’da olduğu gibi Üç Sünnet Yedi Farz da Kiğı Alevîleri tarafından sadece lafzen bilinmekle beraber manen bilinmemektedir. Konuyla ilgili Alevî dedesi “Buna da pek cevap veremeyeceğim.”¹⁹⁹ demiştir. Diğer Alevî vatandaşlar ise; “İsim olarak biliyorum ama içeriği hakkında bilgim bulunmuyor.”²⁰⁰, “Bizden öncekiler mutlaka bilirdi fakat bize öğretmedikleri için bilmiyoruz.”²⁰¹ dediler. Mülakat gerçekleştirdiğimiz Alevî dedesi ve Alevî vatandaşlardan gözlemlediğimiz kadarıyla önceki nesillerin bu kavramları çok iyi bildiği, fakat günümüzde kendilerine bu bilgileri öğretecek herhangi birinin olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle de bölgede uzun süre cemevinin olmayışı da bunda büyük bir rol oynamıştır.

1.4.3. Eline, Diline, Beline Sahip Olmak

Edeb kelimesi, Arap alfabesinde “أدب” şeklinde yazılmaktadır. Edeb kelimesinin baş harflerini oluşturan E-D-B harflerinin ilki eli, ikincisi dili ve üçüncüsü ise beli ifade etmektedir.²⁰² Basit bir şekilde düşünüldüğü zaman eline sahip olmakla hırsızlık yapmamak, harama el uzatmamak ve kimseyi incitmemek anlamına gelmektedir. Dilini sahip olmakla kötü söz söylememek, yalandan iftiradan uzak durmak, dedikodu yapmamak, iyi ve güzel söz söylemek anlamına gelmektedir. Beline sahip olmak ise zinaya yaklaşmamak, helal yolla Allah’ın razı olacağı evlilik yoluyla belin korunması, açıkta bırakılmaması anlaşılmaktadır.

Alevî ve Bektaşî kültüründe ahlaki kuralın bel kemiğini “Eline-Beline-Diline Sahip Ol” kavramı oluşturmaktadır. Bu kavram Alevî inancında çok mühim bir yeri işgal etmektedir. Alevî felsefesini bir formül kalıbı olarak gözler önüne sermektedir. Toplumdaki huzurun ve düzenin sağlanmasında bu kurala bağlılık önemli bir rol

¹⁹⁸İbrahim Gül, “İtikat, Amel ve Ahlak Bağlamında Alevi-Bektaşî ve Sünni inançların karşılaştırılması”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 4, Sayı. 8, Samsun 2014, s. 123.

¹⁹⁹ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunlu.

²⁰⁰ Sümer Bayakır, Eskikavak Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

²⁰¹ Alişan Uçar, Eşme Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

²⁰² Rençber, a.g.e., s. 160.

üstlenmektedir. Yaşadığı müddetçe her Alevînin mutlaka bu kurala sınımsız sarılması icap eder. Öyle ki bu kurala uymayan ya da kuralı çiğneyenleri ağır müeyyideler beklemektedir. Bu cezalar arasında topluluktan dışlanmaya kadar ağır cezalar yer almaktadır. Pir Sultan Abdal'a ait şu dizeler, konunun ehemmiyeti için kayda değer bulunmaktadır:

Meyil verme nâsa murdar olursun

Dünya kadar malın olsa ne fayda

Tutulur dilin söylemez olursun

Bülbül gibi dilin olsa ne fayda

Bir gün olur çıkarırlar evinden

Allah'ın ismini koyma dilinden

Kurtulmazsın Azrail'in elinden

Dünya kadar fendin olsa ne fayda

Yalan şeyler, kov gurbette sözün var

Güvenir gezersin oğlun kızın var

Şunda senin üç beş arşın bezin var

Dünya kadar malın olsa ne fayda

Yalan söyler kov gurbetten geçmezsin

Yersin haram, helal geçmezsin

Kesilir nefesin su da içmezsin

Akan çaylar senin olsa ne fayda²⁰³

²⁰³ Öztürk, a.g.e., s. 289.

Bu kurallar dışında Alevî ve Bektaşîlerin uyması gerekli olan diğer bazı ahlaki yasakları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Birden fazla kadınla evlenmek.
2. Meydandan karar almadıkça boşamak veya boşanmak.
3. Zina eden evli kişiler meydanda kendi eşleriyle boşanmaları hükmü verildikten sonra evlenmeye mahkûm edilirler.
4. Adam öldürmek ve hırsızlık yapmak.
5. Yalan söylemek.
6. Sırrı ifşa etmek.
7. Dört yılda bir baş okutmamak (Dede huzurunda musahibiyle birlikte manevi arınmayı dört yıl içinde yapması gerekmektedir).
8. Pir ve ocak hakkını ödememek.²⁰⁴

Kiği'da ikame eden Alevî vatandaşların "Eline-Diline-Beline Sahip Ol" kuralına riayet ettikleri, lafzen dillendirdikleri kuralın manen ne anlama geldiklerini bildiklerini ve bu kuralı gündelik yaşama uyarlamaya çalıştıklarını gözlemledik. Genel Alevî düsturunda yer alan kuralın bölge halkı içinde geçerli olduğu ve kabul gördüğü görülmektedir.

Pir Hüseyin Sözeri konuyu kısaca şöyle özetlemektedir: "Eline-Diline-Beline Sahip Ol! Alevîlerin genel ahlaki kurallarını ifade ediyor. Bu ahlaki prensibin temeli ise Peygamberimizden rivayet edilen şu hadisle bir tutulabilir. 'Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.'²⁰⁵ Eline sahip olmaktan kastedilen haramdan uzak durman, diline sahip olmaktan ise doğru sözlü olman ve beline sahip olmaktan ise kastedilen zinaya yaklaşmamandır."²⁰⁶

Sümer Bayakır ise konuyla ilgili şunları aktardı: "Eline sahip olmak hırsızlık yapmaman, helal yolla geçimin sağlaman demektir. Diline sahip olmak kötü söz

²⁰⁴ Ethem Rûhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şato Yayınları, İstanbul 2001, s.374-378.

²⁰⁵ Müslim, *İmân* 78; Tirmizî, *Fiten* 11; Nesâî, *İmân* 17.

²⁰⁶ Hüseyin Sözeri, *Kiği Merkez*, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

söylememen güzeli dillendirmen ve haram yememen demektir. Beline sahip olmak ise zina etmemen şehvani duygularını zapt altına alman, başkasının namusuna göz dikmemen demektir.”²⁰⁷

1.5. KİĞİ ALEVİLİĞİNDE BAZI ÖRF VE ADETLER

Örfler ve adetler toplumda bulunan insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen ve düzenleyen yazılı olmayan kurallardır. Geçmiş nesillerden gelecek nesillere miras olarak bırakılan bu kurallar kimi toplumlarda titizlikle uygulanmaktayken kimi toplumlarda ise ya esnetilmekte ya da uygulama imkânı bulamamaktadır. Bu kurallar yerine ve zamanına göre emredici ve engelleyici olabilmektedir. Sözlü olarak aktarılan bu kurallar, gelecek nesillerin kendilerinden yaşça büyüklerini örnek ve model alarak öğrenilmektedir. Bu başlığımızda Kiği’de Alevî vatandaşlar tarafından sürdürülen ya da sürdürülmeye çalışılan belli başlı örf ve adetler anlatılmaya çalışılacaktır.

1.5.1. Aile

Aile bir erkek ile kadının meşru ve hukuki yollara hayatlarını birleştirmesidir. Toplumun oluşturan temel dinamiklerin başında aile kavramı gelmektedir. Birçok kültürde aile kavramının yeri kutsal kabul edilmektedir. İslam dininde de erkek ve kadının evlilik yoluyla birleştirilmesi teşvik edilmiştir. Ailenin oluşması için en genel şart, evlilik ve nikâhtır. Evlilik kişiyi birçok günah ve kötülükten uzak tutmaktadır. Dinen korunması gereken beş şarttan biri olan neslin korunması ancak evlilik ve nikâh yoluyla sağlanmaktadır. Allah’ın rızasına uygun bir şekilde İslam dini esaslarına göre çocukları yetiştirmek İslam dininin kişiden beklediği sorumluluklardandır. Nikâh yoluyla kurulan birliktelik düğün merasimleri ile topluma ve tanıdıklara duyurulur. Aile dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamakta gerçekleştirilen önemli adımlardan biridir.

Diğer toplumlarda olduğu gibi Alevî toplumunda da evlilik hayatın önemli dönüm noktalarından biridir. Kiği’de evlilik öncesi yerine getirilen örf ve adetler, Sünni topluluklarla örtüşmektedir. Geçmişte evliliklerde sıkça rastlanılan görücü usulü evlilikler varlığını sürdürmekle beraber günümüzde daha çok evlilikler gençlerin birbirini tanıyarak karşılıklı rıza içerisinde anlaşması ile oluşmaktadır.

²⁰⁷ Sümer Bayakır, Eskikavak Köyü, 1972 Doğumlu, Serbest Meslek.

Evliliklerin ilk adımı genellikle erkek tarafının kız tarafından randevu yani gün almasıyla başlar. Akabinde aileler karşılıklı olarak bir araya gelerek birbirlerini tanır. Daha sonra erkek tarafının aile büyükleri kız evine giderek kız tarafının aile büyüklerinden isteme merasimini gerçekleştirir. İsteme merasiminde tatlı lokması misafirlere ikram edilir. Aile büyükleri tarafından karşı tarafında razı olacağı şekilde mehir miktarı, nişan ve düğün günleri belirlenir. Daha sonrasında yüzükler takılır ve dualar okunur. Nişan merasimi genellikle istemeden sonra yapılmakla beraber isteme ile beraber yapıldığı da görülür. Nişanda düğüne kadar geçen zaman diliminde aileler birbirlerini iyice tanır. Kadın ve erkek bu süreçte birbirlerine karşı olan sorumlulukların bilincinde hareket ederler. Nişan kıyıldıktan sonra bazı aileler nişanla beraber dede huzurunda nikâhı da kıyarlar. Düğünden önce nikâhın kıyılmasının sebebi ise erkek ve kadının düğüne kadar olan birlikteliğini dinen meşru sayılmasını sağlamaktır. Düğün günü ya da düğünden önce kadın ve erkekle beraber anne ve babalar da dedenin huzurunda hazır bulunurlar.

Dinen hoş sayılmayan helallerden birisi de boşanmaktır. Boşanma, evli olan kadın ve erkeğin evliliklerini sonlandırması, aile birlikteliğine son vermesidir. Kiğı'da gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde boşanmak günah ve kötü bir davranış olarak kabul edilmektedir. Kadın ve erkeğin Dede huzurunda verdiği sözden geri dönmesi kabul edilemez bir durumdur. Geçerli bir mazeret olmaksızın boşanma olmaz ve evlilik ölene kadar devam ettirilir. Boşanmanın Alevî kültüründe hoş karşılanmamasına rağmen bölgede boşanma olaylarına rastlanılmaktadır. Bunun yanında Kiğı'da yaşayan Alevîler tarafından bir erkeğin birden fazla evlilik yapması da hoş karşılanmayan bir durumdur. Kiğı'da yaşayan Alevîlerde birden fazla kadınla evlilik pek rastlanılan bir durum değildir.

Alevîlerde yasak olan ahlaki ilkelerden birisi de Alevî olmayan biriyle evlenmektir.²⁰⁸ Kiğı'da Sünni ve Alevî inanca sahip insanların bir arada yaşamaları bu kuralı esnetmiştir. Bunun sonucunda Alevî ve Sünni evlilikler gerçekleşmiş ve halk tarafından normal karşılanmıştır. Erkek ve kadın birbirlerini tanımış ve sevmişlerse evlenmeleri için bir sakınca görülmemiştir. Evlenen bireyler hem Alevî hem de Sünni inanca uygun bir şekilde evlilik merasimlerini yerine getirirler. Tezimizde sıkça değindiğimiz Alevî dedesi olan Hüseyin Sözeri Sünni inanca sahip

²⁰⁸ Fıglalı, a.g.e., s.306.

bir kadınla evli olmasını şöyle açıklamaktadır: “Ben Alevî dedesiyimdir, eşim kendisi Sünnî’dir. Ben bunun en iyi örneklerindim. Doğal olarak aynı durumda olan aileler de bulunmaktadır. Bu durumumu yadırgayanlar da oldu. Biz daha bekârken kaynanam ön yargılıydı ve ben Alevîyim diye hanımı bana vermediler. Biz de kaçarak evlendik. Şimdi ise böyle bir sıkıntımız bulunmamaktadır. İkimiz de bulunduğumuz hal üzerine ibadetlerimizi inancımızı yaşıyoruz. Birbirimizin dinsel hayatına müdahalede bulunmuyoruz. Bunun yanında kaynanam cem ayinine katıldıktan sonra bana Alevî inancı hakkındaki fikirlerinin değiştiğini söylemişti.”²⁰⁹

Sonuç olarak aile kavramı ve oluşumu genel İslam anlayışı içerisinde değerlendirildiği zaman paralellik arz etmektedir. Toplumda Sünnî ve Alevî evliliklerin görülmesi, değişen sosyal düşünce çerçevesinde değerlendirildiği zaman normal karşılanmaktadır. Alevî geleneğinde hoş karşılanmayan bir durum olsa da bölge halkı tarafından bu evlilikler kabul görmüş ve normal karşılanmıştır. Alevî ve Sünnî evliliklerinin normal karşılanmasında, Kiğı’da yaşayan Alevî ve Sünnîlerin sayısal olarak birbirine çok yakın olmasının etkili olduğunu düşünüyoruz. Aynı yörenin sınırları içerisinde insanların bir arada uzun süre yaşaması bu evliliklerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

1.5.2. Sünnet ve Kirvelik

Sünnet, dinimizde erkeklerin cinsel organına yapılan cerrahi müdahaledir. Köken olarak uygulama Hz. İbrahim’e kadar dayanmaktadır. Ergenlik çağına henüz ulaşmamış erkek çocukların sünnet olması Hz. Muhammed’in sünneti ve dinin gereğidir.²¹⁰

Sünnet olacak erkek çocuğun yanında bulunarak zapt edilmesinde ve sünnet esnasından çocuğa ve ailesine maddi ve manevi yardımda bulunan erkeğe de kirve ya da kirva denir. Kirvelığın Alevî inancında önemli bir yeri olmasının yanında Sünnî inançta da örfi olarak önemli bir yeri vardır. Alevî inancına göre Kirvelik bağı kurulan aileler arasında kardeş hukukundan dolayı evlilikler yasaklanmıştır. Manevi

²⁰⁹ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunlu.

²¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, “Sünnet” DİA, 2010, C. 38, s. 157-159.

kardeşlik ile başlayan kirvelik, maddi kardeş gibi bir konuma yerleştirilmiştir. Bu durumda kız alınmadığı gibi kız da verilemez.²¹¹

Konuyla alakalı olarak Pir Hüseyin şunları dile getirdi: “Alevîlikte kirvelik, musahiplik, sağdıçlık kardeşten ötedir. Sünni geleneğindeki gibi kirvelik sünnet olan çocuğunun yanında durur. Tabi aslında büyük dedelerimiz eskiden musahiplikte bunlara sıkı sıkıya uymuşlardır. Tabi şimdi kimse uygulamıyor. Kirve olan kişi sünnet olanın hiçbir aile ferdiyle evlenemez. Bu durumu süt kardeşliğe benzetebiliriz. Sünnet merasiminden önce akrabalara ve tanıdıklara haber verilir. Sünnet merasiminde kirve seçilen kişi dede huzuruna gelir, duası okunarak halka duyurulmuş olur. Kirve olan kişi sünnetliğin ailesiyle kardeş olmuş olur. Sünnet edilen ile kirve arasında manevi bir bağ kurulduğuna inanılarak sünnetlik, kirveliği babası konumuna yerleştirir. Kardeşler arasında kesinlikle evlenilmez. Aynı durum sağdıçlık içinde geçerlidir. Tabi şu an Kiği bölgesinde bu şekilde uygulanmıyor. Kirveler arasında evlilikler görülüyor. Bu durumun çok büyük bir günahı vardır. Bu kişiler de hor görünür. Bu kişiler, özünü unutmuş kişilerdir.”²¹²

Başka bir Alevî vatandaş ise şunları kaydetti: “Artık bizde kirvelik de musahiplik de kalmadı. Kirvelik eski zamanlarda vardı. Benim iki çocuğum var ikisinin de kirvesi bulunmamaktadır. Kirvelik geleneği yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladı. Tunceli ve Sivas’ta kirvelik geleneği devam ediyor; fakat yakın zamanda orada yaşayanlar arasında da kirvelik ortadan kalkacaktır.”

Sünnet uygulaması bölge halkı tarafından yaşatılmaya devam edilmektedir. Doğan her Alevî erkek çocuğu sünnet edilmeye özen gösterilmekle beraber kirvelik uygulaması canlılığını koruyamamıştır. Kiği’da yaşayan Alevîlerin azımsanmayacak derecede kirvelik uygulamasını yerine getirmediği aktarılmıştır. Kirveler arasında olan evliliklere de az da olsa rastlanılmaktadır.

1.5.3. Müzik ve Bağlama

Müzik ve bağlama Anadolu Alevîliğinin önemli unsurlarındandır. Cemlerde ve erkânlarda müzik ve bağlamaya sıklıkla başvurulur. Halk arasında ise bağlamaya telli Kur’an-ı Kerim denmiştir. Çünkü bağlama ve müzik eşliğinde naatlar, deyişler,

²¹¹ Orhan Türkdoğan, “Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Cilt. 3-6, Sayı. 2, Ankara 1966-1969, s. 206.

²¹² Hüseyin Sözeri, Kiği Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunlu.

münacatlar, cemler ve birçok ayin ve ritüel gerçekleştirilir. Alevîlerce “Ozan’ın sözü Kur’an’ın özüdür.” şeklinde deyimleşen ifadelere sıklıkla rastlanır.

Alevî müziği kendi içerisinde iki kısma ayrılır: Bunlardan biri cemlerde başvurulan dinsel tören müzikleri olup cemlerde takiyye yapıldığından dolayı gizli müzik diye anılmıştır. Bir diğeri ise Türk Halk Müziği içerisinde yer alan sivil müziklerdir. Dinsel müziğin kullanım alanlarını şu şekilde sıralanaabilir; deyiş, nefes, düvaz-ı imam, mersiye, naat, zülfikarnâme, miraçnâme, devriye ve semah.²¹³

Türk edebiyatında öne çıkan ozanlar Alevî ve Bektaşî kültürü içerisinde yaşamıştır. Değişlerinde Alevî inancının ve kültürünün etkilerine çokça atıf yapılmıştır. Bağlama Alevî kültüründe kutsal kabul gördüğü gibi onu elinde tutan ona nefes olan ozanın yerine de büyük bir saygı duyulmaktadır.

Kiği’da bağlamaya Anadolu Alevîliğinde olduğu gibi saygı duyulur. Cemlerde ve erkânlarda sıklıkla başvurulan bağlama yöre halkı tarafından da çalınabilmektedir. Bu konuda Dede Hüseyin Sözeri şunları söyledi: “İbadetlerimizi bağlama eşliğinde yaparız. Bağlama bizim olmazsa olmazımızdır. Biz de çok büyük bir yeri vardır. Tabi bizim için kutsal değildir. Bağlamayı kullanmamızdaki amacımız, değişlerimizi onunla okuduğumuz için deyişlere bir ritim katmasıdır. Kendim bağlama çalmada yetkin olmasam da biraz çalabiliyorum. Şu an zaten cemevinde asıl sıkıntımız zakirimizin olmamasıdır. Bunun yanında 12 hizmetimiz de yok. Şu an bizim icra ettiğimiz cem ayinlerini dışarıdan gelenler icra ediyor. Tunceli’den gelenler var. Zakirin olmadığı cemi bağlayamazsın.”²¹⁴

1.5.4. Ölüm Sonrası Uygulamalar

Ölüm ruhun bedenden ayrılması ve dünya hayatının son bulmasıdır. Bazı dinlerde ölüm döngüsel bir olgu olup öldükten sonra tenasüh yoluyla ruh başka bir beden ve konumda dünyaya tekrardan gelmektedir. Semavi dinlerde ise ölüm bir son olmayıp ahiret hayatının başlangıcı kabul edilmektedir. Ahiret hayatını ise insanın bu dünyada işlediği ameller belirlemektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz. İman edip dünya ve ahiret için yaralı işler yapanları hiç şüphenez*

²¹³ Zelyut, a.g.e., s. 169-179.

²¹⁴ Hüseyin Sözeri, Kiği Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

olmasın içinde ebedi kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz; sıkıntılara katlanan, yalnız Allah'a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık!”²¹⁵

Öldükten sonra kişiyi belli başlı aşamalar beklemektedir. İslam dinine göre ölen kişi ilk olarak yıkanarak kefenlenir. Daha sonra camide imam tarafından farz-ı kifaye olan cenaze namazı kıldırılarak helallik alınır. Cenaze namazı kılındıktan sonra mevta bekletilmeksizin kabre götürülerek defnedilir. Kabir başında Kur'an okunur imam tarafından ölen kişiye telkin verildikten sonra cenaze merasimi sonlandırılır.

Alevî ve Bektaşî inancına göre vefat eden biri için “Hakk'a yürüdü” deyimini kullanılır.²¹⁶ Allah tarafından yaratılan insanın dünya hayatını tamamladıktan sonra döndürüleceği yer yine O'nun yanıdır. Ölüm genel İslami algıda olduğu gibi Alevî inancında da paralellik arz etmektedir. Ahiret hayatının başlangıcı kabul edilen ölüm Allah'a kavuşmayı ifade etmekle beraber Aşığın Cananına kavuşmasını, öze dönüşü sembolize etmektedir. Değişlerde ölümün fiziksel bir nitelik taşıdığına değinilmekle beraber maksadın öze geri dönmenin olduğuna dair ifadelere sıkça yer verilmiştir.

Ali'dir cesedin kendisi yuyan

Yuyup kefeniyle tabuta koyan

Ali'dir devesin kendisi yeden

*Hak ile Hak olan Arslan Ali'dir.*²¹⁷

Alevî inancına göre ölüm döşeginde olan birinin yanına dede ya da bilgi sahibi biri olmalıdır. Ölüm esnasında kişiye salâvat ve tevhit okutulur, Kelime-i şهادet söylenir. Ölüm döşeginde olan kişinin işiteceği seviyede Kur'an-ı Kerim okutulur, kendisinin tövbe ve istiğfar çekmesine yardımcı olunur. Hasta kişinin ölüme yaklaştığını haber alan akraba ve dostlar eve gelerek kişiden helallik alır ve helallik isterler. Ölüm gerçekleşikten sonra kişi yıkanmak üzere gasilhaneye götürülür. Burada ölen kişinin cinsiyetine göre kadın ya da erkek tarafından yıkanır. Yıkayan kişiye yardımcı olarak aileden biri de mevtanın yanında bulunur. Yıkama işi

²¹⁵ Ankebût 29/57-59.

²¹⁶ Üzüm, a.g.e., s. 204.

²¹⁷ Birdoğan, a.g.e., s. 104.

tamamlandıktan sonra kefenleme uygulamasına geçilir. Eller bağlanır gözler açıkça kapatılır, ağız bir bez yardımıyla başından çenesine doğru bağlanır, ayak başparmakları birbirine bağlanılarak eller karın üzerinde birleştirilir, cenazenin şişmesini engellemek için de karın üzerine metal bir şey ya da bıçak konulur.

Kefenlemeden sonra cemevi önünde cenaze namazı için hazırlıklar yapılır. Cenaze namazını dede ya da bilgili biri kıldırır. Cenaze namazı kıldırılırken dualar okunur helallikler istenir.

Cenaze namazını kıldırmak için bir dede ya da bilgili biri imam olup cemaatin önüne geçer. Cemaat cenaze namazına başlamadan önce imamla birlikte tekbir alır On İki İmam'a uyararak namaza başlar. Birinci tekbirde subhaneke duası, ikinci tekbirde sallibarik, üçüncü tekbirde cenaze duası ve ölüye istiğfar, dördüncü tekbirde selamlama yapılır.

Daha sonra kabristana götürülen cenaze defnedildikten sonra cemaat dağılır. Cemaat dağıldıktan sonra aile efradı ve imam kabir başında bekler. Dede ya da bilgili biri tarafından telkin verildikten sonra kabir başından herkes ayrılır.

Cenaze merasiminde sonra aile tarafından genellikle cemevinde taziye kurulur. Üç gün süren taziyede lokmalar cemevinde hazırlanır ve başsağlığına gelenlere dağıtılır. Kur'an-ı Kerim ve dualar ölen kişinin hürmetine ve ruhuna okunur.²¹⁸

Kiği yöresinde ölümden sonra gerçekleştirilen uygulamalar genel Alevî inancıyla paralellik arz etmektedir. Konuyla ilgili olarak Pir Hüseyin kısaca şunları söyledi: “Canın vefat etmesinden sonra meyyitin cenazesi morga alınıp gassal tarafından yıkanır. Gassalın bulunmadığı zamanlarda ise bazen ben yıkıyorum; ama Alevî inancında dedelerin ölü yıkaması makbul değildir. Ancak yıkayan biri yoksa yıkayabilirsin. Vefat eden kişi üç kat kefenlendikten sonra cenaze cemevine getirilir. Cenaze namazını ben kıldırırım. Cenaze namazı kılınırken Sünnilerden ayrıldığımız tek nokt,a cenaze namazı kılan cemaat uydum 12 İmama demesidir. Birinci tekbirde sübhaneke, ikinci tekbirde sallibarik, üçüncü tekbirde cenaze duası, dördüncü

²¹⁸ Harun Yıldız, “Alevî Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı. 42, Ankara 2007, s. 96- 103.

tekbirde de selamlama yapılır. Tabi biz bunları Türkçe ve sesli okuruz. En sonda defin işlemi yapılır ve meyyite telkin verilir.”²¹⁹

Cenaze cemevine gitmeden önce vefat edenin selasının okunması gerektiğini ve yörede bulunan dedelerin bilgi eksikliğinin olduğunu dile getiren bir Alevî vatandaş ise konuyla alakalı olarak şunları söyledi: “Bizim cemevimiz yeni açıldı ve hocalarımızın bilgi eksikliği çok fazla. Eksikliklerin yanında yanlışlıklar da bulunmaktadır. Ben de buna karşıyım. Bugün bizim cenazelerimiz cemevine sela okunmadan gidiyor. Bu çok büyük bir yanlıştır. Selanı okursun yine götürürsün cemevine namazını kıldırırsın. Seladan kastettiğim de bildiğimiz seladır. Bizim bir hocamız var. Kendisinin çoğu konuda eksikliği var. Gidip bir yerlerden eğitim alması gerekiyor. Ben kendim şunu da belirttim: eğer benim cenazemi selasız gömecekseniz ben size cenazemi getirtmem. Tunceli’deki cemevlerine gittim gördüm. Onların ile bunların arasında çok fark var. Onlar bu konularda çok bilgililer. Bizimkiler ise onların yanında acemi ve hiçbir şey bilmiyorlar. Dedenin herkesten daha çok bilgili olması gerekiyor ki bizlere ve çocuklarımıza bilmemiz gerekenleri öğretsin. Ben kendilerine de rahatsız olduğum durumu belirterek, ‘gidin bunların eğitimini nereden almanız gerekiyorsa alın’ diye söyledim. Defin işlemlerini de ciddi bir şekilde yapmaları gerektiğini söyledim.”²²⁰

Şunu belirtmekte fayda var ki genel Anadolu Alevî inancında kişi öldükten sonra selası okunmaz. Daha doğrusu Sünni inancında olduğu gibi camiden sela okunup ölen kişinin bilgileri paylaşıldıktan sonra ruhuna Fatiha istenmez. Araştırma konumuzun çerçevesinde istifade ettiğimiz kaynaklardan sela ile ilgili bir kavrama rastlamadık. Alevî vatandaşın bu isteği yörede Alevî ve Sünni inanca müntesip vatandaşların bir arada yaşaması ve Sünni inanışta var olan selanın etkisinden dolayı bunları dile getirdiğini düşünmekteyiz.

1.5.5. Yenilebilen Hayvanlar ve Tavşan Eti

İslam dinine göre eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlar fıkıh kitaplarında tasnif edilmiştir. Eti yenilmeyen hayvanlardan bazıları Kur’an-ı Kerim’de geçen ayetlerde bazıları ise Peygamberimizin hadislerinde zikredilmektedir. Bu konuda verilen

²¹⁹ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

²²⁰ Gültekin Abay, Kiğı Merkez, 1976, Ortaokul Mezunu.

hükümler naslara dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerimde domuz etinin ve leşin haram kılınması örnek olarak verilebilirken hadislerde ise yırtıcı hayvanların ve ehli merkebin etleri haram kabul edilmiştir. Bu ayırım bölge Alevîleri içinde geçerlidir. Eti helal kabul edilen hayvanlar yenilir, haram kabul edilenler ise yenilmez.

Burada üzerinde durulması gereken durum ise tavşan eti yemenin hükmüdür. Geleneksel Anadolu Alevîliğinde tavşan etinin yenilmediği geçmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise tavşan etinin az bulunması, tavşanın adet görmesi, tavşan etinin pişmesinin zor ve masraflı olmasıdır.²²¹ Kiğı'da gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde tavşan etinin yenilmesine yönelik yaklaşımlar farklılık göstermektedir. Tavşan etini domuz etinin hükmü gibi haram kabul edip yemeyenler olduğu gibi bu durumdan haberdar olup yiyenler de bulunmaktadır. Bazı Alevî vatandaşlar ise kendi düşüncesine göre hareket etmektedir.

Alevîlerde, tavşan eti yemenin hükmü dayanağı hakkında pek çok görüş bulunmaktadır. Süryanilerde ve Yahudilerde tavşan eti yemek yasaklanmıştır. Şii inancında da tavşan eti yemek haram kabul edilmektedir.²²²

Tavşan etinin yenilmesine dair gerçekleştirdiğimiz görüşmelerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: “Tavşan adet gördüğünden dolayı eti yenilmez. Tavşan eti yiyenler var hatta bizim yöremizden bile yiyenler olmuştur. Tavşan etini bilmeden yemişliğim bulunmaktadır. Ama şu ana kadar isteyerek hiç yemedim.”²²³, “Tavşanın eti çok kanlı olduğu ve adet gördüğü için yenilmez.”²²⁴ “Ben kendim bizzat tavşan etini yiyorum. Şunu da söyleyeyim benim kadar tavşan eti yiyen yoktur. Adet görüyor falan dediler ama benim için geniş getiren hayvan da yenir.”²²⁵ “Tavşan adet gördüğünden dolayı etini yemeyiz. Eti bizim için haramdır. Nasıl ki domuz eti yenilmez haram ise aynı şekilde tavşan eti de böyledir.”²²⁶

²²¹ Rençber, a.g.e., s. 177.

²²² Pervin Ergun, “Alevilik-Bekataşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı. 60, Ankara 2011, s.285-287.

²²³ Alişan Aksöyek, Kiğı Merkez, 1965 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

²²⁴ Ali Yasan, Yazgünü Köyü, 1961 Doğumlu, Emekli.

²²⁵ Gültekin Abay, Kiğı Merkez, 1976, Ortaokul Mezunu.

²²⁶ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

İKİNCİ BÖLÜM PİRÎ HANIKAN TÜRBESİ ve KIĞI PİRÎ HANIKAN – SEYİT KASIM CEMEVI

2.1. Pirî Hanikan ve Türbesi

Pirî Hanikan, gerek Kiğı ilçesi gerekse Kiğı ilçesine komşu olan il ve ilçelerde yaşayan Alevî vatandaşlar için çok önemli bir şahsiyettir. Birçok Alevî vatandaş Kiğı'dan ve Kiğı dışından gelerek belirli aralıklarla Pirî Hanikan türbesini ziyaret etmektedir.

Kiğı'da gerçekleştirmiş mülakatlar ve geziler vasıtasıyla Pirî Hanikan hakkında bilgi edindik. Bilgi edindiğimiz kişilerden biri olan Hüseyin Sözeri ise Pirî Hanikan'ın torunu ve aynı zamanda Alevî dedesidir.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Pirî Hanikan hakkında müstakil olarak kaleme alınmış herhangi bir esere rastlayamadık. Yerel birkaç kanal Pirî Hanikan türbesi ile ilgili televizyon programı²²⁷ yayımlamıştır. Bunun yanında internet ortamında yer alan belli başlı sayfalarda ve videolarda Pirî Hanikan hakkında sınırlı bilgiler de yer almaktadır.

2.1.1. Pirî Hanikan'ın Şahsiyeti

Pirî Hanikan'ın türbesinin bulunduğu yerde şahsiyeti ve kerametleri hakkında bilgi içeren bir levha yer almaktadır. Bilgi içerikli olan bu levha, Pirî Hanikan'ın torunları tarafından hazırlanmış ve türbenin yanı başına yerleştirilmiştir. Yapılan araştırmalarda Pirî Hanikan'ın şahsiyeti hakkında kısıtlı bilgiler mevcut olduğu görülmüştür. Bu araştırmada Pirî Hanikan hakkında verilen bilgiler mezkûr levha, kendisi hakkında çekilen belgesel ve torunu tarafından aktarılan bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Pirî Hanikan, Tunceli Pülümür ilçesinin Geriyamışkan (Geliya Musku) köyünde dünyaya gelmiştir. Kendisi Kureyşan ocağından olup asıl ismi Seyyit Şahkulu imiş. Babasının ismi ise Seyyid Hüseyin'dir. Ayrıca Pirî Hanikan halk

²²⁷Zeynel Özdek, "Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü", *Dersim62 TV* (21 Temmuz 2015), Tunceli.

arasında Guzo Budela (Deli Güzel) denilen bir kardeşi varmış. Bu kardeşi belden aşağı felçli imiş ve yürüyemiyormuş. Kendisinin olağan üstü kerametleri varmış. Bazen beni falanca yere götürün diye yakınlarına rica edermiş. Onlar isteğini kıramaz ve onu götürürlermiş. Orada sır olur ve başka yerde ortaya çıkarmış.

Bir gün kardeşi, Pirî Hanikan'a şöyle demiş, "Kardeşim bana yol göründü artık gidiyorum. Beni bir daha göremeyeceksiniz." demiş. Pirî Hanikan her ne kadar kendisinin de götürülmesini rica etmişse de kardeşi, "Sana müsaade yok, sen kalacaksın." demiş ve ortadan kaybolmuş. Pirî Hanikan kardeşinin hasretine günlerce gözyaşı dökmüş.

Pirî Hanikan'ın sadece bir kardeşi ve sahip olduğu öküzü varmış.²²⁸ Bir gün rüyasında Hızır (a.s)²²⁹ görmüş. Hızır onu atının yedeğine almış, vadi ve tepelerden geçerek Kiğı/Pülümür sınırlarının kesiştiği yere yakın, Kızılbel²³⁰ mıntıkasında, Kızılmeçit (Kızılmescit) deresi²³¹ ağzında kendisine yer göstermiş ve "Gel burayı mekân eyle, senin yanıdayım." diyerek orayı mekân tutmasını istemiştir. Pirî Hanikan gördüğü rüyadan sonra kalkıp Kızılmeçit (Kızılmescit)²³² ağalarına gitmiş ve "Beni dere boyu gezdirin." dedikten sonra kendisine bir yer bulduğunu söylemiştir. Aktarılan diğer bir rivayete göre öküzünün çökeceği yeri mekân eyleyeceğini söylemiştir²³³. Başka bir anlatıma göre ise Ağalar, Pirî Hanikan'ın yanına adam vererek Zatkan, Çatan, Gabzo, Göl ve Hanikan bölgelerini gezdirmişlerse de "Burası değildir." diyerek ilgilenmemiştir. Daha sonra Hanikan bölgesinin altında yer alan Haçkan mıntikasını görünce "Burasıdır." diyerek burayı mekân eylemiştir. Daha sonra kendisine bir ev yapmıştır. Fakat arazi ağanın olduğu için gidip ağa ile konuşmuştur. Pirî Hanikan ağaya hitaben, "Ben senin arazine bir ev yaptım müsaade olursa orada kalmak istiyorum kirası ne ise veririm." dedikten sonra ağa da, "Benim orada başka marabalarım da oturuyor. Onlar ne veriyorsa sen de

²²⁸ Özdek, "Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü", 00:38:22-00:38:27.

²²⁹ Ölümsüzlük hüviyeti verilen Hızır gerçek ve bağımsız bir varlık olmayıp onu gören kişinin halidir. Bu sebeple onu görme ve onunla temas etme mânevî âlemde cereyan eder. Hızır'ın ruhanî ve semavî bir varlık (melek) olduğuna inananların görüşü de bu yorumu desteklemektedir. Bektaşîlik'te on iki posttan biri olan mihmandarlık postunun sahibi Hızır olduğuna inanılır. Hızır bazen Hz. Ali'nin adı olarak da kullanılır. Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Hızır" DİA, 1998, C. 17, s. 409-411.

²³⁰ Tunceli Pülümür ilçesinin Kırdım köyüne bağlı olan mezradır.

²³¹ Kızılmescit Deresi Doğu Anadolu bölgesinde yer almakta olup, Bingöl iline bağlıdır. Kızılmescit Deresi bağlı olduğu Bingöl iline 59 kilometre mesafe uzaklıktadır.

²³² Tunceli iline 110 km, Pülümür ilçesine 40 km uzaklıktadır. Pülümür ilçesine bağlı bir köydür.

²³³ Özdek, "Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü", 00:38:40-00:38:48.

yıllık onu verirsin.” demiştir. Daha sonra ağaya dönüp, “bana bir tarla ver ekip süreyim.” demiştir. Ağa da, “Senin evinin arkasında bir arazi var orası sana ait olsun. Orayı ekip biçersin.” demiştir.²³⁴

Haçkan mıntikasının bulunduğu bölgede Abdalan aşiretinden 7 hane varmış. Komşuları onun kerametini görünce ona bağlanarak, onu Hanikan Pirî edinmişler. Kerametleri vasıtasıyla ismi kısa sürede çevreye yayılmış.

Haçkan’da arazi suyu olmamasına rağmen Hanikan’da çokmuş. Hanikan’da kırk göz su olduğundan Pirî Hanikan komşularından yardım istemiştir. Bu sudan bir kısmını Haçkan’a götürmek üzere kanal açmaya başlamış ve suyu getirmiştir. Ancak su ve üzerinden akacak arazi Kerab Ağa isimli birine aitmiş, ağa engel olmuş ve suyu vermemiş. Pirî Hanikan çok yalvarmışsa da kabul ettirememiştir.

Ağa o gece suyun başında beklemiş ancak sabah suyun kesildiğini, çeşmelerin kurduğunu fark etmiştir. Ağa pişman olmuş ve derhal Pirî Hanikan’a koşup yalvararak, “Su aksın sana da vereceğim.” demiş. Ancak Pirî Hanikan “Artık geçti.” diyerek teklifi geri çevirmiştir. Ağa atına atlamış Tercan’a gitmiştir. Köylüler Pirî Hanikan’a rica ederek, “Orası bir köydür, susuz kalamaz, himmet eyle su tekrar aksın.” demişlerdir. Pirî Hanikan’da, “Tamam, ihtiyaçları kadar su akacak demiş.” ve bir miktar su tekrar akmaya başlamıştır.

Pirî Hanikan’ın bu kerametleri üzerine yörenin ağası ona ihtiyacı kadar toprak önermişse de Pirî Hanikan, “Dünya malında gözüm yoktur istemem.” diyerek kabul etmemiştir.

Pirî Hanikan’ın dört tane oğlu varmış. Bunlar; Seyyid Derviş Abbas, Seyyid Hüseyin, Seyyid Ali ve Seyyid Hışman’dır. Seyyid Hüseyin ile Seyyid Hışman’ın hiç çocukları olmamış. Seyyid Abbas’ın ise Seyyid Hasan ve Seyyid Dilo isimli iki çocuğu olmuş. Bunların da erkek evladı bulunmamaktadır. Seyyid Hasan’ın ise Seyyid Şahider ve Seyyid Ali Abbas olmak üzere iki evladı varmış. Amarıç (Ayanoğlu) köyünde oturan Seyyid Ali’nin dokuz çocuğu dünyaya gelmiştir.

²³⁴Özdek, “Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü”, 00:39:00-00:39:40.

Pirî Hanikan muhtemelen 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır.²³⁵ Pirî Hanikan Türbesi'nin yaklaşık olarak üç yüz ile dört yüz yıldır burada olduğu düşünülür.²³⁶ Hakkında çok sayıda keramet aktarılan Pirî Hanikan, bu vesile ile ismi olağanüstü şekilde geniş alanlara yayılmıştır. Kiğı, Pülümür, Yedisu ve Tercan bölgelerinde halk tarafından tanınır ve kendisine inanılır.

Kiğı, Tunceli ve Erzincan Alevîleri için önemli bir konumda bulunan Pirî Hanikan, daha önce de belirtildiği gibi hakkında sözlü gelenek dışında herhangi yazılı bir kaynak ve esere rastlanılmamıştır. Aile büyükleri tarafından çocuklara ve gençlere hayatı ve kerametleri anlatılmaktadır. Yakın zamanda Pirî Hanikan türbesinin onarılması ve halkın ziyaretine açılmasından sonra vatandaşlar tarafından ailecek ve toplu yapılan ziyaretler daha fazla tanınmasını mümkün kılmaktadır. Özellikle yerel gazetelerin²³⁷ ve televizyonların türbe hakkında gündeme getirdikleri sorunlar ve ihtiyaçlar ile türbe hakkında bilgi amaçlı çekilen programlar vasıtasıyla yöre dışındaki vatandaşların da ilgisini çekmiştir.

2.1.2. Pirî Hanikan'ın Kerametleri

Yukarıda Pirî Hanikan'ın şahsiyeti başlığı altında yöreye nasıl yerleştiğine değinilmişti. Bu başlıkta ise Pirî Hanikan'ın torunlarından biri olan Hüseyin Sözeri²³⁸ ile gerçekleştirilen mülakat aracılığıyla Pirî Hanikan'ın yöreye yerleşmesi ve belli başlı kerametlerinden söz edeceğiz.

Aktarılanlara göre Pirî Hanikan'ın Kiğı'ya yerleşmesi görmüş olduğu bir rüya üzerine gerçekleşmiştir. Daha sonra bu bölgeye yerleşme sürecinde ve sonrasında birtakım olaylar vuku bulmuştur. Hüseyin Sözeri'nin anlattığına göre kendisi buraya rüya görüp geliyor. Tunceli'nin Kızılmış köyünden geldiği aktarılmıştır. Kırmızıköprünün Geyiksuyu diye bir mezarası bulunmaktadır. O köy Alevî köyüdür. Köyde yaşayanların hepsi Alevî soyundan gelmektedir. Bunlar iki kardeşler, bunlardan biri kötürüm. Kötürüm olan bir gün Pirî Hanikan'a, "Ben rüya gördüm.

²³⁵ Baba Mansur Pir Kur Hüseyin Dergâhı, (*Dersim Evliyalari*), Erişim tarihi: 04 Ekim 2020, <https://www.babamansurkurbuseyin.com/?orta=detay&id=204&baslik=dersim-evliyalari.html#.X3oa6IgzblU>

²³⁶ Özdek, "Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü", 00:41:30-00:41:36.

²³⁷ Geniş bilgi için bkz. BingölOnline, (08,01,2014), *Pir-i hanikan ziyaret yolu yapılıyor*, Erişim Tarihi. 10 Ekim 2020, <https://www.bingolonline.com/haber/pir-i-hanikan-ziyaret-yolu-yapiliyor-46681.html>

²³⁸ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

Gideceğim buralardan.” diyor. Pirî Hanikan’da, “Sen sakatsin nerelere gideceksin, bir yere gidemezsin.” diyor. Kardeşi ise “Ben rüya gördüm gideceğim.” diyor. Ağabeyi Pirî Hanikan bir sabah uyandığında kardeşini evde bulamıyor. Bir vakit kardeşini aramaya çıkan Pirî Hanikan arayışlarına rağmen kardeşini bulamaz. Kardeşi sır olup gider. Kimse kendisinden haber dahi alamaz. Kardeşine çok üzülen Pirî Hanikan da bir gece rüya görür. Rüyasında Hızır (a.s)’ı görür. Hızır kendisine, “Kardeşin gitti sıra sana geldi sende gideceksin der.” Rüyasında atına Hızır ile beraber binen Pirî Hanikan o taraftan buraya doğru (Tunceli) yola koyulur. Geldikleri yeri kendisine gösteren Hızır, “Sen buraya geleceksin, burada yaşayacaksın, burayı kendine mesken edineceksin.” der. Sabah uyanan Pir yola koyulup Kızılmescid köyüne gelir. Köyün ağasına rüyasında Hanikan diye bir yeri gördüğünü bunun nerede olduğunu soran Şah Kulu (Pirî Hanikan)’na, ağa, “Evet öyle bir yer var.” der. Soru sorduğu ağadan iki asker isteyen Pirî Hanikan yola düşer. Rüya da gördüğü yere gelen Pirî Hanikan oradan bir tarla satın alır. Tarlasını ekip biçen Pir sulamak için kanal açar. Tarlasını sularken ya su gelmez olur ya da geldikten kısa bir süre sonra tekrardan kesilir. En sonunda durumun böyle devam etmeyeceğini anlayan Pir köye çıkar ve köy ağasına, “Ben buradan para verip tarla aldım. Ayda bir kez dahi olsa bana su verin.” der. Yabancı bir yerden gelen Pir’e yardım etmezler ve onu dışlarlar. Israr eden Pir ağa tarafından, “Sana su falan yok.” cevabını alır. O sinir ve kızgınlıkla ağanın huzurundan ayrılan Pir tarlasına gelir. Allah’ın huzuruna varıp ellerini açarak, “Sen beni buraya gönderdin ben de gelip yerleştim fakat buradakiler bana rahat vermiyorlar.” dedikten sonra duasına devam eden Pir, “Allah’ım onlar bana su vermiyorlarsa sende ne onlara su verme de bana ver.” diyerek beddua eder. Beddua ile beraber suyun kaynağı olan kırk göze suyun hepsi kurur. Sabah uyanan köy ahalisi suyun akmadığını fark edince ya bağlantı kopmuştur ya da heyelan oluşmuştur diye gözelere giderler ve kırk gözenin de kurduğunu sadece nem olduğunu görürler.²³⁹ Durumu müşahede eden halk ağanın huzuruna varıp “Biz falanca adama kötü davrandık, su vermedik diye böyle oldu der.” Ağa, “Ne alakası var onunla bu durumun diyerek köylüyü bekleyin su gelir diye teselli eder. Birkaç gün bekleyen köy ahalisi suyun gelmediğini görür. Durum susuzlukla çekilmez bir hal aldığında köylü tekrardan ağanın huzuruna çıkıp, “Ağam

²³⁹Özdek, “Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü”, 00:40:31-00:40:42.

bu böyle olmaz gelin hep beraber Pir'in yanına gidelim." der. Durumun vahametini anlayan ağa, "Peki gidelim." der. Pirî Hanikan'dan özür dileyen köylü ve ağa suyun Pir'in Allah'a dua etmesinden dolayı kesildiğini öğrenir. Köylü bunun için bir çarenin olup olmadığını sorar. Pir, "Olan oldu bir kere der. Laf ağızdan çıktı bir kere çıkar. Sizin işiniz Allah'a kalmıştır artık Allah size içecek bir su verirse benim yapacağım bir şey yoktur." der.²⁴⁰ Köylüye bakan Pir halkın perişan halde olduğunu görünce dua eder köyün ihtiyacı kadar bir suyun akmasını ister ve bir göze tekrardan akmaya başlar. Şu an akmaya devam eden bu su, türbeye iki km mesafede bulunmasına rağmen Pirî Hanikan'ın torunları tarafından türbesine kadar getirilmiştir.

Pirî Hanikan'ın yaşadığı dönemde cemevleri bulunmamaktaydı. Dolayısıyla cemler ve semahlar evlerde yapılırdı. Bir seferinde Pir'in bağladığı cemde evin tavanı yükselir ve gökyüzündeki yıldızlar kendini gösterir.²⁴¹

Anlatılanlara göre Pirî Hanikan'ı ziyaret eden kişilerde olağanüstü haller gerçekleşiyormuş. Hasta bir şekilde gelip şifa bulduktan sonra iyileşip giden, çocuğu olmayan kişilerin ona gelip dua aldıktan sonra çocuklarının olması, kötürüm bir halde gelip ayağa kalkarak dönen, baygın bir halde gelip aygın bir şekilde gidenler varmış. Bu yöre de onu tanıyan insanların sayısı oldukça fazladır. Yedisu, Adaklı, Erzincan, Tercan, Tunceli yöresi Pirî Hanikan'ı tanımaktadır. Pirî Hanikan'ın bunun gibi nice kerameti bulunduğu iddia edilmektedir.

Toplumun nezdinde tanınmış ve belli bir ün elde etmiş şahıslar hakkında olağanüstü rivayetlere rastlanılmaması gibi bir durum hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Özellikle anlatılan kıssalar ve kerametler kulaktan kulağa sözlü bir şekilde aktarılırken değişime uğramaları kaçınılmaz bir hal almıştır. Anlatılan kerametlerin farklı şekillerde dillendirilmesi de bu değişimin en büyük göstergelerinden bir tanesidir. Bu kişilerin genellikle yaşadıkları dönem ile vefat ettikten sonraki dönemleri kıyaslandığında, hayattayken pek tanınmadıkları ortaya çıkmıştır. Keramet sahibi kişilerin vefatlarından uzun bir süre geçtikten sonra belli başlı kişilerce dillendirilen olağanüstü rivayetlerle beraber daha çok kırsal alanlarda yaşayanları hızlı bir şekilde etkileyebilmiştir. Böylelikle bu etki geniş halk kitlelerine

²⁴⁰ Özdek, "Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü", 00:40:58-00:41:06.

²⁴¹ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezun.

yayılmaya başlayarak insanlarda var olan hastalık ve sıkıntılar için bir çıkış kapısı olarak görülmüştür.

Bingöl'deki türbe ve ziyaretler; yürüme sorunu olanlar, kas ve kemik hastalığı olanlar, cilt ve deri hastalığı olanlar, sıtma hastalığına yakalanan kişiler, epilepsi hastaları, sürekli baygınlık geçirenler, akıl sağlığı yerinde olmayanlar, kısmet açtırmak isteyenler, depresyon ve ruhsal hastalığı olanlar, nazara uğramış olanlar, çocuk sahibi olmak isteyenler, zor durumda kalanlar, adakta bulunanlar, Yasin-i Şerif okuyup dua edenler, kayıp eşyasını bulmak isteyenler ve şeyhin maneviyatından yararlanmak isteyenler tarafından ziyaret edilmektedir.²⁴²

2.1.3. Pirî Hanikan Türbesi

Alevîlerce ziyaret edilen Bingöl Merkez, ilçeleri ve çevresinde bulunan başlıca mekanlar şunlardır:

Kûr Hüseyin Kol Dergâhı: Sütlüce (Darabi) Köyündedir. 1780 yılında kurulan bu dergâhın faaliyetleri günümüzde Seyyid Sönmez Sevin tarafında sürdürülmektedir.

Tırba Sıpi (Beyaz Türbe): Ilıcalar Deşt²⁴³ yaylasında bulunur.

Şehidê Deşt-ê: Deşt yaylasında, birçok Seyyid'in medfûn olduğu bölge.

Fukara Tepesi: Şehit Fukara Baba yatmaktadır. Sütlüce Köyünde bulunur. Nişanesi ağaçtır.

Şeker Baba: Hêser Baba olarak da bilinir. Sütlüce Köyü yakınlarındadır.

Şehit Zeynel Abidin: Sütlüce Köyü yakınlarında Gır Boğa yaylasındadır.

Muriya Diyarı (Tepe Armudu): Sütlüce Köyü yakınlarındadır.

Nişan-e Kemer-a Hızır (Hızır Taşı Nişanı): Sütlüce Köyü yakınlarındadır.

Sabê Kûri (Kesik Kulak Nişanı): Sütlüce Köyü Bekan mezarındadır.

Kâlo Sıpî (Beyaz Dede-Ak Sakallı Dede): Sütlüce Köyü Lolan mezarındadır.

Kârer Baba: Sütlüce Köyü Kuzey tepesindedir.

Şehid-ê Kûr-i (Şehit Kesik Kulak): Sütlüce Köyü Deşt yaylası yakınlarındadır.

Şehid-ê Merğık (Çınar Ağacı Şehidi): Sütlüce Köyü Deşt yaylası yakınlarındadır.

Çifte Palkan Ziyareti: Sütlüce Köyü Dergâhının karşısındadır.

Kal-e Kemera Sıpe: Ak Sakallı Pîr. Sütlüce Köyü Guşkan mezarındadır.

²⁴²Yılmaz Irmak, "Bingöl'de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 6 Sayı. 6, Muş 2018, s. 914.

²⁴³Zaza dilinde ova anlamına gelir.

Şehid-e Goz-a Melike Elifa (Ceviz Şehidi): Sütlüce Köyü Şavan mezrasındadır. Ceviz ağacı şu an bulunmamaktadır.

Şehid-ê Horiya Ganiye Çağılı (Çakıl Taşı Çeşmesinin Meleği): Sütlüce Köyündedir.

Şehid-ê Topikê (Toplu meşe ağacı şehidi): Sütlüce Köyü karşı yamacındadır.

Çavkaniyan Ziyareti Suyu: Sütlüce Köyü Dergâh yakınlarındadır. Tasavvufî mânada Dergâhın karakolu olduğuna inanılıyor.

Şehit İsmail Doktor: Sarıdibek (Korkan) Köyü yakınlarındadır.

Şehid-ê Hêniye Hesarî (Hesar Şehidi Çeşmesi): Sarıdibek (Korkan) Köyü yakınlarındadır.

Şehid-ê Dare Mozenî (Meşe Ağacı Şehidi): Sarıdibek (Korkan) Köyü, Kulyan mezrasındadır.

Bandır Baba Şehidi: Sarıdibek (Korkan) Köyü, Kulyan mezrasındadır.

Gulişe Ana Şehidi: Sarıdibek (Korkan) Köyü, Kulyan mezrasındadır.

Şehid-ê Kavağî (Kavak Ağacı Şehidi): Sarıdibek (Korkan) Köyü, Göşan mezrasındadır.

Kurğun Şehidi: Elmaağaç Köyündedir.

Keloşk Şehidi: Doluçay Köyündedir.

Seyyid Nuri Kal Tekkesi: Doluçay Köyündedir, Kûr Hüseyin-i Kal soyundan Seyyit Abidin Sevin tarafından sürdürülmektedir.

Geyik Baba Şehidi: Dolutekne Köyü yakınlarındadır.

Ziyâra Dîkan (Horoz Baba Ziyareti): Kabaçalı Köyündedir.

Şehid-ê Topikê (Toplu meşe ağacı- Mehmet Çartel şehidi): Kabaçalı Köyü yakınlarındadır.

Delili Berği Can: Bir kabirdir. Altınevler (Şirnan) Köyü yakınlarındadır.

Şehid-ê Tuzikê (Acı Şehit): Altınevler (Şirnan) Köyü yakınlarındadır.²⁴⁴

Geleneksel Anadolu Alevîliğinde dede, baba, pir ve erenlerin yatırlarını ve türbelerini ziyaret etmek teşvik edilir.²⁴⁵ Bu türbelerden biri olan Pirî Hanikan türbesi Kiğı ile Yedisu²⁴⁶ arasında yer almaktadır. Söz konusu türbe, Kiğı merkezine yaklaşık 20 km mesafedeki Çomak köyü mevkiinde bulunmaktadır. Önceleri ulaşım

²⁴⁴Kazım Balaban, *Ehlibeyt'ten Dersime*, Aydıuşu Yayınları, İstanbul 2006, s.306-309.

²⁴⁵Yörükân, a.g.e., s. 254.

²⁴⁶Bingöl iline bağlı bir ilçedir. Kiğı'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır.

problemlerinden dolayı ziyaretçileri oldukça zorlayan türbe yolu, yakın zamanda standartlara uygun bir şekilde hizmete açılmıştır.

Türbenin ziyaretçileri için türbenin bulunduğu alana dinlenme odaları, mesire alanları, oturaklar, kurban kesim alanı, et kesim alanı, lokma pişirme yeri ve yeme-içme alanları hayırseverler tarafından inşa ettirilmiştir.

Pirî Hanikan Türbesi, bireysel ya da toplu bir şekilde türbeyi ziyaret edilmektedir. Bununla birlikte genellikle aile efradı ya da tanışıklarla beraber ziyaret gerçekleştirilir. Yılın belirli zamanlarında yoğun bir şekilde ziyaret edilen türbenin az da olsa kış aylarında da ziyaretçisi bulunmaktadır.

Ziyaret için yola çıkılmadan önce Alevî vatandaşlar yanlarına kurbanlık koyun ve keçi alırlar. Bunun yanında dilek tutmak için mum da getirilir. Ziyaretçiler Pirî Hanikan'ın gücüne ve kudretine inanarak yolculuğa başlarlar. Pirî Hanikan türbesine ulaşan vatandaşlar özellikle kendi hissiyatlarında büyük bir huzurun ve ferahlamanın yaşandığını söylüyorlar. Türbeye ulaşan vatandaşlar öncelikle Pirî Hanikan'ın mezar taşını öper ve alınlarını değdirirler. Bazıları ise mezar toprağından ufacık bir parçayı şifa niyetine ağızlarına alırlar veya ellerini toprağına sürdükten sonra yüzlerini mesh ederler.²⁴⁷ Mezarın yanı başına oturup duygularına hâkim olamayıp gözyaşı dökenler de bulunmaktadır. Türbenin yanı başında mum dikilen ve oyuklardan oluşan bir alan bulunmaktadır. Ziyaretçiler yanlarında getirdikleri mumları, isteklerini diledikten ve dualarını ettikten sonra yakıp dikerler.

Türbeyi ziyaret edenlerin su ihtiyacını gidermek için Zeynel Özdek tarafından 2010 yılında hayrat olarak iki gözlü “Şahkulu” adında bir çeşme yaptırılmıştır. Çeşmeye isim olarak verilen Şah Kulu, Pirî Hanikan'ın asıl adıdır.²⁴⁸ Çeşmeden akan suyun ise Pirî Hanikan'ın duasından sonra akmaya başlayan gözeden gelen su olduğuna inanılır.²⁴⁹

Pirî Hanikan'ı ziyaret eden Sakine Özdek duygularını şöyle açıklıyor: “Ben, eşim ve çocuklarım Pirî Hanikan'a çok inanırız. Dar günümüzde sürekli Onu çağırırız. Her sene ziyarete geliyoruz ve dualarımızı ediyoruz. Mutluyuz.”

²⁴⁷ Özdek, “Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü”, 00:27:13-00:27:26.

²⁴⁸ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

²⁴⁹ Özdek, “Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü”, 00:41:11-00:41:17.

Türbeyi ikinci kez ziyaret eden Burcu Tolunay ise yaşadığı duyguları şöyle ifade etti: “Burada doğup büyümesek bile anne ve babamız burayı bize öyle bir aşılardılar ki kendimizi hep buradaymış gibi hissediyoruz. Dua ettiğimiz zaman önce Allah der, sonra ziyaretlerimizi anarız. Onlara inanıp onlara güveniriz. Babam bu konularda bizi çok inançlı yetiştirdi.”

Türbeye gelen ve bazen yalnız başına orada kalan bir teyze ise “Tek kalmaktan korkmuyorum buranın sahibi beni koruyor, ben buranın hizmetçisiyim.” diyerek duygularını açıkladı. Başka bir teyze ise hastalık ve dertlerin giderilmesi ve dua için geldiğini söyledi. Onun kendilerine can sağlığı verdiğini söyleyerek Pirî Hanikan’ın kendi büyük dedeleri olduğunu ve onun, buna hakkı olduğunu sözlerine ekledi.

Kıgı Alevîleri türbede medfûn bulunan Pirî Hanikan’ın yüzü suyu hürmetine dualarda bulunur ve Allah’tan ettikleri duaların kabul edilmesini dilerler. Dua etme ve mum dikme ritüelinden sonra kurbanlar kesilir. Kurbanların kesilip orada pişirilmesinin akabinde ise lokmalar talip ve canlara dağıtılır. Daha sonra toplu bir şekilde lokmalar yenilir. Türbeyi ziyaret eden vatandaşlar için kurban kesmek zorunlu bir uygulama değildir. Genellikle ekonomik gücü yerinde olanlar kurban keserler. Kurban kesmenin kişiye sağladığı yarar olduğu gibi kurban etinden yiyenlerin de bundan istifade ettiğine inanılır.

Pirî Hanikan günümüz de kutsal bir simge olarak kabul edilir. Nitekim türbeye gelen ziyaretçiler birbirlerine dönük olarak “Pirî Hanikan yardımcın olsun.”, “Pirî Hanikan kabul etsin.”, “Pirî Hanikan sağlık versin.” ve “Pirî Hanikan seninle olsun.” şeklinde duada bulunurlar.

Alevî inancında önemli şahsiyetlerin türbe ziyaretlerinde kurban kesme ibadeti genellikle yerine getirilir. Türbe ve ziyaret yerlerinde adak sunulması; yatırda yatan velinin, adak sunan kişi ile Tanrı arasında bir çeşit aracılık yapacağına inanılmasından kaynaklanır.

Türbe veya ziyaretlerde yapılan dualar ve kesilen kurbanlar Allah için yapılır. Pirî Hanikan’ın şefaathçi ya da vesile olması için dualarda ve kesilen kurbanlarda ismi hürmeten dahil edilir. Kıgı Alevîleri tarafından Pirî Hanikan’a karşı duyulan derin sevgi ve saygının temelinde kendisinde var olduğuna inanılan olağanüstü kudret ve keramet bulunmaktadır. Pirî Hanikan’a yapılan ziyaretler, türbesi başında icra edilen dualar ve türbe alanında kesilen kurbanlar onun kudretine gösterilen boyun eğmeyi

ifade etmektedir. Yerine getirilen bu uygulamalar Kiğı Alevîlerinin inanç ve ibadetinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tahtacıların²⁵⁰ türbelerle olan münasebetleri muayyen günlerde, hastalık vukuunda ve adak adama sırasında olmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar, hangi türbeye olursa olsun adak adar. Bir hastalığı veya arızası olanlar, bu yatırları ziyaret ederler; çocuk ve kadın hastalıklarının ve sara gibi hastalıkların tedavi merkezleri buralardır.²⁵¹ Kiğı Alevîliği de Anadolu Alevîliği ile bu konuda paralellik göstermektedir.

Kiğı'da yaşayan Alevî vatandaşların Pirî Hanikan dışında ziyaret ettikleri ve Kiğı'ya yakın bölgelerde bulunan türbeler de bulunmaktadır. Yöre Alevîleri için kutsal olan ziyaret yerleri çok olmakla birlikte önemli sayılanların arasında “Hêser Baba, Şeker Baba, Şehidi Desti/Kara Şehit, Kârer Baba” önemli yer tutar. Esasında Alevî ulularının türbeleri oldukları bilinmekle birlikte bölgede yaşayan Sünnî topluluklar tarafından da bu türbeler ziyaret edilmektedir. Eskiden Alevîler yaylaya giderken ve dönerken yakınlardaki türbeleri şenlik havasında ve kurbanlar eşliğinde ziyaret ederlerken, günümüzde bu uygulamaların azaldığı, kısmen de olsa devam edildiği söylenebilir.²⁵²

2.2. Kiğı Pirî Hanikan – Seyit Kasım Cemevi

Alevî inanç ve ibadetinin temelinde cem ayini yer almaktadır. Cem töreni; çok karmaşık bir uygulama olup genelde dinsel niteliklidir. Ama insanların hem tapınma işlevini hem ruhen yenilenme, yıkanma eylemini, hem de toplumsal ve bireysel sorgulama işini kapsar.²⁵³ Birçok işlevsel fonksiyonunun yanında cem törenin toplumsal yönü de bulunmaktadır.

Cem ayini hakkında birçok dayanak sayılabilir.²⁵⁴ Erkân kitabı *Buyruk* cemi, Hz. Peygamber'in miraç²⁵⁵ dönüşü uğradığı kabul edilen “kırklar meclisi”²⁵⁶

²⁵⁰ Batı ve Güney Anadolu'da bulunan Alevî inançlı Türkmen topluluğunu ifade eder. Geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, “Tahtacılar” DİA, 2010, C. 39, s. 436-437.

²⁵¹ Yörükân, a.g.e., s.258.

²⁵² Abdulnasır Bural, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik*, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Şırnak 2019, s. 54-55.

²⁵³ Zelyut, a.g.e., s. 182.

²⁵⁴ Geniş bilgi için bkz. Yörükân, a.g.e., s. 304-308,

²⁵⁵ Hz. Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder. Olay, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş ve oradan da yükseklerle çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda daha çok “isrâ ve mi'rac” şeklinde geçerse de Türkçe'de mi'rac kelimesiyle her ikisi de kastedilir. Olay,

söylencesine dayandırmıştır.²⁵⁷ Cem ayinine dayanak olarak öne sürülen Buyruk'ta anlatıldığı şekliyle Hz. Muhammed'in miraç olayına ve kırklar meclisine dair İslam'ın temel kaynaklarından olan Kur'an ve hadiste değinilmediği bilinmektedir.

Geçmiş zamanlarda Alevîler cem ve semahlarını²⁵⁸ belli başlı yerlerde icra ederlerdi. Bu yerler dedenin veya başka birinin evi olabilirdi. Özellikle de köyün ya da kırsalın en büyük evinde icra edilirdi. Kentleşmeyle beraber Alevîlerin ibadetlerini beraberce icra edebilecekleri ve kültürlerini diri tutabilecekleri bir kurum ihtiyacı hissedildi. Alevîler ve Bektaşîler cem erkânlarını; eskiden tekke, zaviye, meydan evinde, son yıllarda ise cem ve kültür evlerinde icra etmektedirler.²⁵⁹

2.2.1. Pirî Hanikan ve Seyit Kasım Cemevi

Cemevine ilçe tarafından sembol isim olan Pirî Hanikan ile şehit olduğuna inanılan Seyit Kasım isimleri verilmiştir. Birinci bölümde Pirî Hanikan hakkında detaylı bilgiye yer verilmişti. Seyit Kasım hakkında ise sınırlı bir bilgi bulunmaktadır. Hüseyin Dede tarafından Seyit Kasım şöyle anlatılıyor: “Dağın tepesinde Seyit Kasım bulunmaktadır. Seyit Kasım kendisi Alevî olmayıp askerlik yaparken şehit olmuş ve oraya gömülmüş biridir.” Gültekin Abay ise şöyle anlatıyor: “Bizim için önemli olan Seyit Kasım türbesi var. Kendisi inanç bakımından Alevî değildir. Kiği için önemli bir şahsiyettir. Alevî ve Sünni vatandaşlar orayı ziyaret edip kurban keserler.” Söylenenlerden de anlaşılacağı üzere Seyit Kasım'ın Alevî inancına sahip olmadığı görülmektedir. Sünniler tarafından da ziyaret edilen Seyit Kasım'ın Sünni olması pek muteber görülmektedir.

Kiği ilçesinde cemevi 2019 yılına kadar bulunmamaktaydı. Cemevinin olmayışı cem ve semahların icra edilmesini zorlaştırıyordu. Öyle ki yıllarca cenazeler

Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş ve oradan da yükseklerle çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda daha çok “isrâ ve mi'rac” şeklinde geçerse de Türkçe'de mi'rac kelimesiyle her ikisi de kastedilir. İslâmî kaynaklarda genellikle ele alındığı şekliyle mi'rac hadisesi iki safhada meydana gelmiştir. Resûl-i Ekrem'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğa isrâ, oradan göklere yükselmesine mi'rac denilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Salih Sabrı Yavuz, “Mi'rac”, DİA, 2005, C. 30, s. 132-135.

²⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. Zelyut, a.g.e., s. 306-310.

²⁵⁷ Üzüm, a.g.e., s.180.

²⁵⁸ Semah adı verilen tasavvufi rakslar ise tarikat ve “yol kardeşleri” arasında daha dinî bir hava içinde, “yola girmeyen”lerin katılamayacağı Cem törenlerinde (bezm-i Cem) yapılır. Geniş bilgi için bkz. Nuri Özcan, “Bektaşî Mûsikisi” DİA, 1992, C. 5, s. 371-372.

²⁵⁹ Rençber, a.g.e., s. 129.

camii avlusundan kaldırılmaktaydı. Hüseyin Sözeri bu konuyu şöyle özetliyor: “Alevîler buraya geldikten sonra erkânları sürdürmediler, cahil kaldılar. Cemevinin olmayışı, kanaat önderlerinin olmayışı bunda son derece etkili olmuştur. Yıllarca cemevinin olmayışından dolayı cenazelerimiz camii önünden kalktı. Cemevlerinin yapılmaya başlanmasıyla ibadetlerimizi buralarda icra etmeye başladık. Şu an zaten cemevinde asıl sıkıntımız zakirimizin²⁶⁰ olmamasıdır. Bunun yanında 12 hizmetimiz de tam değil. Şu an bizim icra ettiğimiz cem ayinlerini dışarıdan gelenler icra ediyor. Tunceli’den gelenler var. Zakirin olmadığı cemi bağlayamazsın. Cem’in dayanağı buyruk kitabında Hz. Muhammed’in miraç dönüşü uğradığı kırklar meclisidir. Kiğı Alevîleri içinde cemevi camiden daha önceliklidir. Bunun yanında hem camiiye gidip namaz kılan hem de cemevine gidip ibadet edenler de bulunmaktadır. Doksanlardan sonra cemler mağaralarda, köy evlerinde siyasi görüşten dolayı gizliden yapılmaktayken cemevlerinin yapılmaya başlanmasıyla ibadetlerimizi buralarda icra etmeye başladık.”²⁶¹

Alevî vatandaşı olan Gültekin Abay ise cemevinin geçen seneye kadar olmayışını şöyle ifade ediyor: “Bizim cemevimiz yeni açıldığından dolayı hocalarımız da bilgi eksikliği çok fazla var. Eksikliklerin yanında yanlışlıklarda var. Kiğı Alevîleri olarak yapılması gerekenler yapmamamızın ve asimile olmamızın en büyük sebebi cemevinin daha geçen yıla kadar olmayıştı. Dedenin herkesten daha çok bilgili olması gerekiyor ki bizlere ve çocuklarımıza bir şeyler öğretebilsinler.”²⁶²

İfade edilenlerden de anlaşılacağı üzere cemevinin uzun bir müddet olmaması Kiğı’da yaşayan Alevî vatandaşların inanç ve ibadet anlayışında ciddi sıkıntılar oluşturmuştur. Cemevinin eğitim ve kültür işlevini yerine getirememesi vatandaşların Alevîlik hakkındaki bilgilerden mahrum kalmasına da sebebiyet vermiştir. Yaptığımız gözlemler neticesinde cemevinin uzun bir süreden sonra açılması hissedilen eksiklikleri gidermede yetersiz görülmektedir. Gerek 12 hizmetin yerine getirilememesi gerekse dedenin bilgisinin yetersiz bulunması bunun göstergelerindedir. Bunun yanında genel Alevîlikte olduğu gibi cemevi camiden

²⁶⁰ Deyiş, düvaz, miraclama söyler. Genellikle üç kişidir. Saz çalarlar. Semahı idare ederler. Geniş bilgi için bkz. Ethem Rûhi Fıglalı, *Türkiye’de Alevilik-Bektâşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı, İzmir 2006, s. 274.

²⁶¹ Hüseyin Sözeri, Kiğı Merkez, 1984 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

²⁶² Gültekin Abay, Kiğı Merkez, 1976, Ortaokul Mezunu.

öncelikli bir konumdadır. Camide bazen namaz kılan Alevî vatandaşların bulunması ise genel Alevîlikle bağdaşmamaktadır.

Durum bu boyuttayken yardım severler tarafından 2015 yılında cemevinin temeli atılmıştır.²⁶³ Cemevinin inşa edilmesi sürecinde Kiğı Belediyesi ve Kaymakamlık tarafından gereken destekler verilmiştir. Belediye tarafından cemevi ibadethane olarak kabul edilmiştir.²⁶⁴ Açılışında Kiğı Kaymakamı²⁶⁵ tarafından yapılan konuşma Alevî vatandaşlar tarafından oldukça sıcak karşılanmıştır. Cemevi yönetim kurulu üyelerinden olan Metin Ayan bu konu hakkında şöyle diyor: “Kaymakam beyin cemevinin açılışında çok güzel bir konuşması olmuştur. Kaymakam beyin söylediği güzel sözleri belki de çoğu Alevî vatandaşı şu ana kadar duymamıştır.”²⁶⁶

Cemevi geniş bir alana sahip olup iki kattan oluşmaktadır. Cemevinin birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Cem salonu ise ikinci katta yer almaktadır. Kadın ve erkeğin birlikte cemlerini ve semahlarını icra ettikleri salon iki yüz kişiliktir. Giriş katında lokmaların hazırlanıp ve dağıtıldığı bir yemekhane bulunmaktadır. Cemevinin bahçesinde müstakil olarak cenazelerin yıkanıp ve namazın kılındığı bir alan da mevcuttur.

Cem ve semahın eda edildiği salonun giriş kapısının üstünde, “Ali’den başka Yiğit, Zülfikârdan başka kılıç yoktur.” anlamına gelen “Lâ fetâ illâ Alî, Lâ Seyfe illâ Zülfikâr” yazmaktadır. Salonun tavanında daire şeklinde 12 imamın temsil edildiği figürler yer almaktadır. 11 tane imamın yüzleri belirgin iken 12. İmam olan Muhammed Mehdi’nin²⁶⁷ yüzü bulanıklaştırılmıştır. Dairenin tam ortasında ise beyaz bir at üzerinde olan ve yüzü görünmeyen Hızır (a.s) bulunmaktadır. Dede ve zakirin bulunduğu kısmın duvarında ise Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Hacı Bektâş-ı Veli’nin

²⁶³Geniş bilgi için bkz. Bingöl Sürmanşet, (23.12.2015), *Kiğı’da Cemevi Temeli Atıldı*, Erişim Tarihi. 13 Ekim 2020, <https://www.bingolsurmanset.com/haber/kigida-cemevi-temeli-atildi/8111>

²⁶⁴Bingöl Sürmanşet, (15.02.2015), *Kiğı Belediyesi, Cemevini İbadethane Olarak Kabul Etti*, Erişim Tarihi. 14 Ekim 2020, <https://www.bingolsurmanset.com/haber/kigi-belediyesi-cemevini-ibadethane-olarak-kabul-etti/4998>

²⁶⁵Onur Yeniay, Eski Kiğı Kaymakamı. Şu an ki görevi Diyarbakır Vali Yardımcısı.

²⁶⁶Metin Ayan, Kiğı, 1972 Doğumlu, Ortaokul Mezunu, Belediye Çalışanı.

²⁶⁷11. İmam Hasan’ül Askeri ile Bizans Prensesi Nergis’in oğlu idi. Babası zindanda Abbasi Halifesi tarafından zehirletilince, beş yaşındaki Mehdi de kaybolur. İlk kayboluş 70 yıl sürer ve buna Gaybet-i Suğra deniliyor. Bundan sonra da Gaybet-i Kübra dönemi başlıyor. Alevî inancına göre bu dönem halen sürmektedir... Bu inanişe göre, zulümle bozulmuş dünyayı, Mehdi gelerek düzeltacaktır. Geniş bilgi için bkz. Zelyut, a.g.e., s. 127.

resimleri bulunmaktadır. Resimde Hacı Bektâş-ı Veli'nin kucağında geyik ve aslan bulunmaktadır. Alevî kültüründe önemli şahsiyetlerin geyik donuna girdiğine inanıldığından dolayı geyiğin avlanması hoş karşılanmamıştır.²⁶⁸ Bize göre de bu resim farklı ırk, kültür ve kökenden olan insanları eşit tutan ve aslan ile ceylanı dost eyleyen anlayışın resmidir.

Duvarda bulunan resimlerin hemen üstünde “Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali” üçlemesi yer almaktadır. Bu da göstermektedir ki Hak-Muhammed-Ali anlayışı Kiğı Alevîlerinde bulunmakla beraber cemevlerinde de aksettirilmiştir.

2.2.2. Pirî Hanikan-Seyit Kasım Cemevi Kütüphanesi

Cemevinin yeni açılmasından ötürü kütüphane tam anlamıyla oluşturulamamıştır. Küçük bir hacme sahip olan kütüphane cemevinin giriş koridorunda yer almaktadır. Tamamlanmaya çalışılan kütüphane şimdilik birkaç kitaplıktan oluşmaktadır.

Cemevi kütüphanesinde bulunan başlıca eserleri Ek-1 bölümünde yer almaktadır. Kitap listesine göz attığımız zaman ağırlıklı olarak Alevîlik ve Bektaşîlik ile ilgili eserler yer almaktadır. Bu eserlerin dışında tasavvuf, felsefe, tarih, siyaset, bilim ve müzik alanında da eserler bulunmaktadır. Atatürk, İsmet İnönü ve CHP hakkında belli başlı eser ve araştırmaların yer aldığını söylemek gerekir. Bunun yanında Ermeniler hakkında müstakil eserler de bulunmaktadır.

Caferi ve Alevî vatandaşlarca ilgi gösterilen Haydar Baş'a²⁶⁹ ait 13 eser bulunmaktadır. Bu eserler Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve 12 imam hakkındadır. Kütüphanenin ilk kitaplığında bulunan kitaplar ilk rafta yer almaktadır.

Şia'ya yakınlığıyla bilinen Kevser Yayınlarından çıkan Nehcü'l-Belâga-Seyyid Rıza, Kur'ân-ı Kerim ve Meali- Murtaza Turabi (Hazırlayan) ve Sahîfe-i Seccâdiye- İmam Zeynelâbidin'in eserlerinden cemevi kütüphanesinde üçer adet bulunmaktadır. Bu eserlerde Haydar Baş'ın eserlerinin hemen yanında ilk rafta yer almaktadır.

²⁶⁸ Salih Emre Karayel-Ali Albayrak, “Alevî-Bektâşî İnanç Sisteminde Hayvanlarla İlgili Mitolojik Unsurlar”, *Türkiye Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 3, Antalya 2020, s. 446.

²⁶⁹ İlahiyatçı, yazar, akademisyen ve siyaset adamı. Geniş bilgi için bkz. Vikipedi, (12.10.2020), *Haydar Baş*, Erişim tarihi: 14Ekim 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydar_Baş

Sünni kaynaklara ait herhangi bir esere rastlanılmamıştır. Sadece Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan İbrahim Sarıçam'ın²⁷⁰ kaleme aldığı Peygamberimizin hayatının anlatıldığı “Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı” adlı eser yer almaktadır. Bunun dışında fıkıh, kelam, hadis ve tefsir alanlarına ait herhangi bir eser bulunmamaktadır.

Cemevinin kütüphanesinde Alevîlik ve Bektaşîlikle ilgili yeterince eser bulunmasına rağmen bunlardan istifade edilmediğini gözlemledik. Gerek dede ile gerçekleştirilen mülakat da gerekse Alevî vatandaşlarla gerçekleştirilen mülakatlarda Alevî inancı, ibadeti ve adap-erkânına dair temel sorulara cevap verilememiştir. Bu da göstermektedir ki yörenin Alevî vatandaşları yazılı kaynaklara ilgi göstermeyip sözlü kaynaklardan yararlanmaya devam etmektedir. Kiğı'daki Alevî vatandaşların inanç ve ibadet noktasında temel bilgilerden yoksun olmasının sebeplerinden bir tanesi de okuma alışkanlığının olmamasıdır. Kendilerinden sonraki nesil için de temel bilgilerin öğretilmesine dair herhangi bir faaliyet ve planlama bulunmamaktadır.

²⁷⁰ İslam Tarihi Profesörü, Akademisyen, Yazar. Geniş bilgi için bkz. Vikipedi, (12.10.2020), *İbrahim Sarıçam*, Erişim tarihi: 14 Ekim 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/İbrahim_Sarıçam

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar Alevîlik farklı şekillerde yorumlanmış ve üzerinde ortak bir tanıma karar kılınamamıştır. Anadolu'nun belirli bölgelerinde farklı isimlerle anılmıştır. Bunlar arasında Kızılbaş, Bektaşî, Rafizî, Tahtacı vb. isimler bulunmaktadır. “Alevîlik” bu isimler arasında çatı isim olarak kabul görmektedir. Türklerin Anadolu'ya göçü ile başlayan Anadolu Alevîliği her zaman hakkında konuşulan, tartışılan ve fikirler ileri sürülen bir konu olmuştur. İslamiyet öncesi Türklerde var olan Gök Tanrı, Budizm, Şamanizm ve Manihaizm inançları İslamlaşma ile tamamen ortadan kalkmamıştır. Bilakis eski inançlar ve kültürel motifler, İslami öğelerle harmanlanmıştır.

Ülkemizin muhtelif bölgelerine yayılan Anadolu Alevîlerinin yerleşim yerleri arasında Bingöl ve çevresi de bulunmaktadır. Bingöl ilinin Adaklı, Yedisu, Yayladere ve Kiğı ilçeleri Alevî nüfusunun yaşamını sürdürdüğü yerler arasındadır. Çalışmamıza konu olan Kiğı ilçesi ise diğer ilçelerden farklı olarak geçmişte birçok ilin ve ilçenin kendisine bağlı olduğu merkez vilayetlerden birisidir. Bununla beraber Kiğı ilçesi Bingöl'ün Kuzey ilçelerine nispeten Alevî ve Sünni vatandaşların iç içe yaşadığı ve karşılıklı kabul görmelerin olduğu bir yerdir. İlçede Alevî ve Sünni nüfusun oranı tam olarak bilinmemekle beraber gözlemlerimiz sonucunda birbirine yakın olduğunu söyleyebiliriz. Şunu da belirtmekte fayda var ki Kiğı ilçesi merkeze ve diğer illere olan uzaklığı ve ulaşım yollarının zorluğundan dolayı seyahat edilen yerlerden birisi değildir.

Bingöl'ün Kiğı ilçesinde gerçekleştirdiğimiz alan çalışmamızda Kiğı Alevîliğinin heterojen bir yapı arz ettiğini gözlemledik. Bunun ana sebebini ise Kiğı'da Sünni ve Alevî kesimin yıllarca iç içe yaşamış olması oluşturmaktadır. İki kesim arasındaki evlilikler, dostane ilişkiler ve karşılıklı kabul görmeler bunda son derece etkili olmuştur.

Kiğı'da yaşayan Alevîlerin temel inancı Hak-Muhammed-Ali'ye dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in dinin zahir tarafını, Hz. Ali ise görünmeyen bâtinî tarafını temsil etmektedir. Hz. Muhammed şeriatı, Hz. Ali tasavvufi simgelemektedir. Kiğı Alevîleri için öncelik konumunda olan peygamberlik makamıdır: Hz. Muhammed yaratılanların en şerefli ve en yüce makamda olanıdır.

Bununla beraber Allah'a, meleklerle, kitaplara, ahiret gününe, kaza ve kadere iman noktasında genel İslam inancına paralel doğrultudadır. Eşi ve benzeri olmayan tek bir Allah'a inanan, son peygamber olarak Hz. Muhammed'i kabul gören ve vahiy kapısının kapandığını düşünen, dört büyük melekle beraber yardımcı diğer melekleri de kabul eden, son kitabın Kur'an-ı Kerim olduğuna inanan, hesap gününün hak olduğunu ölümden sonra ebedi cennet ve cehennem hayatına iman eden, Allah'ın her şeyi önceden takdir ettiğini yeri ve zamanı geldiğinde gerçekleştiğine iman eden Kiğı Alevîlerinin, inanç çerçevesinde Sünni inançla bir farklılıklarının olmadığını dile getirdiklerini gözlemledik.

Genel anlamda Alevîlik'te olduğu gibi Kiğı Alevîliğinde de İslami ibadetler, bâtinîliğin etkisiyle kısmen farklı yorumlanmaktadır. Bununla beraber, onu Anadolu Alevîliğinden ayıran yönler de bulunmaktadır. Alevî ve Sünni vatandaşların iç içe yaşaması, ibadetlerde etkisini göstermektedir. Alevî vatandaşların zaman zaman camiye gitmesi, Kur'an Kerim okumayı öğrenmesi ve çocuklarına öğretmesi, Ramazan ayının belli günlerinde Sünnilerle beraber oruç tutması, bununla beraber Sünnilerin cemevinde gerçekleştirilen cemlere iştirak etmesi, Muharrem orucunu tutması, genel Anadolu Alevîlik portresinin dışında kalan bir durum olduğunu söyleyebiliriz. Ülkemizde süregelen Alevî tartışmaları, kimi Sünnilerin Alevîlere karşı önyargılı yaklaşımı ve bazı Alevîlerin erkânlarını yerine getirirken karşılaştıkları güçlülere, Kiğı yöresinde rastlanılmamaktadır.

Kiğı yöresinde yaşayan Alevîlerin Dört Kapı-Kırk Makam, Üç Sünnet ve Yedi Farz gibi önemli kavramları sadece lafzen bildiklerini, içerik olarak bu kavramlar hakkında bilgi sahibi olmadıklarını gözlemledik. Musahiplik, kirvelik ve sünnet uygulamaları yapılmakla beraber günümüzde uygulanabilirlik etkisini kaybetmeye başlamıştır. Hatta musahiplik ilkesine göre musahipler arasında kurulan bağ neticesinde evlilikler caiz olmamakla beraber Kiğı bölgesinde bu tür evliliklerin görüldüğünü söyleyebiliriz. Aile ve sosyal hayatta iç içe yaşayan Alevî ve Sünni vatandaşlar arasında evlilikler de meydana gelmektedir. Genel olarak sık karşılaşılmayan bu durum Kiğı yöresinde normal görülmektedir.

Yörede yaşayan bazı Alevî vatandaşlar, çocuklarının artık Alevîlik hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ve onlara Alevîliği öğretecek bir kurumun olmamasından dolayı kendilerinin ve çocuklarının asimile olduklarını düşünmektedirler.

Kiğı da yaşayan Alevî vatandaşlar için Pirî Hanikan önemli, kutsal bir şahsiyettir. Pirî Hanikan hakkında kaleme alınmış herhangi bir eser mevcut değildir. Sadece kısıtlı olarak yerel gazete ve televizyonlarda hakkında söz edilmiştir. Bu bağlamda tezimizin Pirî Hanikan'ın tanınması için hakkında yapılan ilk akademik çalışma olması önem arz etmektedir. Pirî Hanikan'ın yaşadığı devirde göstermiş olduğuna inanılan kerametler büyük bir etki oluşturmuş ve bu etki günümüzde bile güncelliğini korumaya devam etmiştir. Yılın belirli zamanlarında Pirî Hanikan Türbesi ziyaret edilmekte, kurbanlar kesilmekte, burada dua ve niyazda bulunmaktadır.

Kiğı'da cemevinin uzun bir süre olmayışı Alevî vatandaşları zor durumda bırakmıştır. Bunun etkisiyle bölge halkı ibadet ver erkânlarını yerine getirememiştir. 2019 yılında faaliyete giren cemevi eksikliklerini halen tamamlayabilmiş değildir. Nitekim Cem ve erkânlar dışarıdan gelen misafirler vasıtasıyla icra edilebilmektedir. Bölge halkının Alevîlik bilgisinin yeterli düzeyde olmadığı gözlemlenmiştir. Alevîliği öğretecek dede ve canların yeterli bilgi birikimine sahip olamaması ve cemevinin yıllarca eksikliği bunda büyük bir paya sahiptir. Yörede cemevinin açılmasıyla beraber Alevî vatandaşlarının ihtiyaç duydukları bilgilere ulaşması kolaylaşacaktır.

Kiğı Alevîliği genel olarak Anadolu Alevîliği ile benzeşmekle beraber bazı önemli hususlarda ayrılmaktadır. Kiğı Alevîlerinin Bingöl Alevîlerinden farklılaştığı noktalar da bulunmaktadır. Kiğı'da kardeşçe beraber yaşayan Alevî ve Sünnilerin bu tutumu, ülkemiz genelinde görmek istediğimiz birliktelik tablosunu bizlere sunmaktadır. Kiğı yöresi bizlere farklılık ve çeşitliliğin bir eksiklik olmadığı zenginlik olduğunun kanıtıdır. Bu sebeple ülkemiz genelinde farklılıklar ve ayrılıklara değil ortak değerlere vurgu yapmak gerekmektedir. Her iki grubun birbirini iyi tanınması ve ön yargılardan kurtulması hedeflenmelidir. Bunun için toplumun ve devletin her kesiminden kurumlara ve kişilere sorumluluk düşmektedir.

EKLER

Ekler-1: Pirî Hanikan-Seyit Kasım Cemevi Kütüphanesinin Başlıca Eserleri

1. Rahmeten-lil Alemin Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) – 1/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
2. Rahmeten-lil Alemin Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) – 2/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
3. Hz. Fatıma/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
4. İmam Ali/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
5. İmam Hüseyin/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
6. İmam Zeynelâbidîn es-Seccâd/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
7. İmam Muhammed Bakır/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
8. İmam Cafer/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
9. İmam Musa Kazım/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
10. İmam Rıza/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
11. İmam Muhammed et-Taki/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
12. İmam el-Hadi/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
13. İmam Hasan el-askari ve İmam Muhammed Mehdi/ Prof. Dr. Haydar BAŞ
14. Hidayet Nurları Ehlibeyt/ Ahmet Verde
15. Müminlerin Efendisi İmam-ı Ali-İmamet / Hilafet Gadir Hum/ Ahmet VERDE
16. Müminlerin Efendisi İmam-ı Ali- Beşerî Üstünlükleri/ Ahmet VERDE
17. Müminlerin Efendisi İmam-ı Ali- Nurani Kimliği/ Ahmet VERDE
18. Nehcü'l-Belâga-Seyyid RIZA
19. Kur'ân-ı Kerim ve Meali-Murtaza Turabi (Hazırlayan)
20. Sahîfe-i Seccâdiye- İmam Zeynelâbidin (a.s)
21. Alevi Bektaşî şiirleri Antolojisi (5 cilt)-İsmail ÖZMEN
22. Soru ve Cevaplarla Alevi-Bektaşî İnanç-Hakkı SAYGI
23. 12 Eylül Demokrasi Korkusu-Hasan CEMAL
24. Divan-ı İlâhi Aşk-Muammer OYTAN
25. Şeyh Galib-i – Naci OKÇU
26. Ermeni Araştırmaları Sayı: 66
27. Muhtasar Felsefe Tarihi-Mustafa Rahmi BALABAN
28. Hak-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi-Esat KORKMAZ
29. CHP Grup Toplantısı Tutanakları 1923—1924 – Yücel Demirel/Osman Zeki KONUR

30. Anadolu'da Alevilik-Battal PEHLİVAN
31. Divan-ı Muhibbi-Kanuni Sultan SÜLEYMAN
32. Mevleviliğin Son Yüzyıl-Sezai KÜÇÜK
33. Türk Halk Şairleri Antolojisi-Emir KALKAN
34. Alevi-Bektaşî İnanç Sistemi ve Erkanları- Hakkı SAYGI
35. Balkanlarda Ehli Beyt Aşkî-Mahrem TEZAL
36. BUYRUK-Mehmet YAMAN (Derleyen)
37. Hz. Ali Sempozyum Bildirileri-Rıza SAVAŞ (Editör)
38. Ercişli Emrah-Ali SARAÇOĞLU
39. V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi-Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence Seksiyon Bildirileri-T.C. Kültür Bakanlığı
40. Köy Enstitüleri (2 Cilt Takım)-Yalçın KAYA
41. Batı Dans Tarihi-Nasuh BARIN
42. Atatürk'ün Milli Dış Politikası (2 Cilt)-T.C. Kültür Bakanlığı
43. Türklerde Tek Tanrı İnançî-Hikmet TANYU
44. Tasavvuf Tarihi Literatürü-Mustafa AŞKAR
45. İsmet İNÖNÜ Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği-Şerafettin TURAN
46. Bertrand Russel'da Bilim, Felsefe ve DİN-Fikri GÜL
47. AİHM. Büyük Daire. İzzettin Doğan ve Diğerleri Türkiye Davası Kararı
48. Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal-İrene MELİKOFF/İlhan BAŞGÖZ/Nejat BİRDOĞAN/Fuat BOZKURT/Esat KORKMAZ/Alî YILDIRIM
49. Mevlâna Nefesi-Şaban KARAKÖSE
50. Bir Nefes Balkan-Murat KÜÇÜK
51. Türklerin Balkanlara Geçişi ve Alevi-Bektaşî Zümreler-Hakkı SAYGI
52. Selanik'ten Ne Çıkar? -Ahmet ALMAZ
53. Türkiye Tarihi (5 cilt)-Sinan AKŞİN
54. Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1996-T.c. Kültür Bakanlığı
55. Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı-Carl SAGAN
56. Türklerin Dili-Fuat BOZKURT
57. Kopuz Sarını-Metin Ergün
58. Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik III. Cilt-Bedri Noyan DEDEBABA
59. Bilimin Evrimi-L. Ran HUBBARD
60. Çağdaş Siyasal Düşünceler-Edward McNall BURNS
61. Erzurum'da İkinci Kuşak Hatıralarında Ermeni Vahşeti-Gürsoy SOLMAZ

62. Rifaa'nın Çocukları Müslüman Modernler-Guy SORMAN
63. Hz. Muhammed ve Hayatı-Ali Himmet Berki/Osman KESKİOĞLU
64. Stoa Mantığı ve Fârâbî'ye Etkisi-İbrahim ÇAPAK
65. Boş Zamanlar Sosyolojisi-Dr. Mahmut TEZCAN
66. Alevilik-Bektaşılık Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi-Şakir KEÇELİ/Aziz YALÇIN
67. Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi II-Yılmaz ÖZTUNA
68. Prof. Dr. Alaeddin Yavaşca Bestleri-I – Yılmaz PAMUKÇU
69. Türk Halk Ezgileri I-Ahmet ÇAKIR/Mehmet ÖCAL
70. Popirüs Şiirleri Antolojisi-Zühal TEKKANAT
71. Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar-Yusuf Ziya YÖRÜKAN
72. Dünya Dinlerine Bakış-Aydın SEVİN
73. Türkiye Cumhuriyet Döneminde Felsefe-Arslan YANARDAĞ
74. Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi-İsmail ÖZMEN
75. Thema Lorraine; Tematik Ansiklopedi (9. Cilt)
76. Kerem ile Aslı Hikâyesi-Ali DUYMAZ
77. Fuzuli-Abdulkadir KARAHAN
78. Devlet-PLATON
79. Mesnevi Şerhi-Abdülbaki GÖLPINARLI
80. Nutuk-Mustafa Kemal ATATÜRK
81. Şah İsmail Hatayi-Nejat BİRDOĞAN
82. Ermeni Mandacıları-Uğur MUMCU
83. Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi-Belkıs TEMREN

Ekler-2: Yöreden Çekilmiş Fotoğraflar

Dede Hüseyin SÖZERİ ile gerçekleştirdiğimiz sohbetten bir kare Resim-1

Cemevi Yönetim Kurulu Üyesi Metin AYAN ile Cemevi ziyaretinden Resim-2

Ali TOLUAY ile mülakat sonrası hatıra fotoğrafımız. Resim-3

Alişan AKSÖYEK ile mülakat sonrası fotoğrafımız. Resim-4

Pirî Hanikan ve Seyyid Kasım Cemevi'nin cem salonundan bir kare.

Resim-5

Pirî Hanikan Türbesi.

Resim-6

Pirî Hanikan'ı ziyarete gelenlerin kurban kesimi.

Resim-7

Pirî Hanikan Türbesinde mum dikme. Resim-8

Pirî Hanikan Türbesinde lokma hazırlayan vatandaşlar. Resim-8

KAYNAKÇA

ALGÜL, Hüseyin vd.. *İlmihal*. II Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 10. Basım, 2006.

APAYDIN, H. Yunus, (2006), "Mütevâtir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ARPAGUŞ, Sâfi, (2007), "Pîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ATAR, Fahrettin, (1989), "Akîka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Baba Mansur Pir Kur Hüseyin Dergâhı, (*Dersim Evliyalari*, Erişim tarihi: 04 Ekim 2020, <https://www.babamansurkurhuseyin.com/?orta=detay&id=204&baslik=dersm-evliyalari.html#.X3oa6IgzbiU>

BAKIR, Mahmut Riyat, *Tasavvufî Bir Kavram Olarak Cem ve Bektaşilikteki Yorumu*, Alternatif Yayınları, İstanbul 2003.

BAL, Hüseyin, *Sosyolojik Açıdan Alevi-Sünni Farklılaşması ve Bütünleşmesi*. Ant Yayınları, İstanbul 1997.

BALABAN, Kazım, *Ehlibeyt'ten Dersime*, Aydıuşu Yayınları, İstanbul 2006.

BARAN, İlhan, *İmâmet Nazariyesi Bağlamında Şiâ'nın Sünnî Kaynaklardaki Referansları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011.

BARDAKÇI, Mehmet Necmettin. "Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşilik". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu 1*. 20/51-60. Isparta; SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, 2005.

Bingöl Sürmanşet, (15.02.2015), *Kiğı Belediyesi, Cemevini İbadethane Olarak Kabul Etti*, Erişim Tarihi. 14 Ekim 2020, <https://www.bingolsurmanset.com/haber/kigi-belediyesi-cemevini-ibadethane-olarak-kabul-etti/4998>

Bingöl Sürmanşet, (23.12.2015), *Kiğı'da Cemevi Temeli Atıldı*, Erişim Tarihi. 13 Ekim 2020, <https://www.bingolsurmanset.com/haber/kigida-cemevi-temeli-atildi/8111>

BingölOnline, (08,01,2014), *Pir-i hanikan ziyaret yolu yapılıyor*, Erişim Tarihi. 10 Ekim 2020, <https://www.bingolonline.com/haber/pir-i-hanikan-ziyaret-yolu-yapiliyor-46681.html>

BİRDOĞAN, Nejat, *Şah İsmail Hatai*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001.

BOZKURT, Nebi, (2010), “Sünnet” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

BURAL, Abdulnasır, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl’de Alevilik*, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şırnak 2019.

CABBAR KULU, "*Kitab-ı Cabbar Kulu*", haz. Osman Eğri, TDV Yayınları, Ankara, 2007.

ÇAĞIRCI, Mustafa, (1989), “Ahlâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÇETİNKAYA, Nihat, *Kızılbaş Türkler*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2004.

EKİNCİ, Mustafa, “Aleviliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk’un İman ve İslam Esasları Açısından Değerlendirilmesi”, *Hatta Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl. 10, Sayı. 13, Şanlıurfa 2004, s. 7-40.

EL-BÛTÎ, Said Ramadan, *Kübre’l-Yekîniyyâti’l-Levniyye*, Daru’l-Fikr, Dımaşk 1997.

EL-FERAHİDÎ, El-Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, Dâru’l İhya’it-Turas’il-Arabî, Beyrut 2005.

ERGUN, Pervin, “Alevilik-Bekataşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı. 60, Ankara 2011, s. 281-312.

ERKAL, Mehmet, (2007), “Nisab”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ERKAL, Mehmet, (2013), “Zekât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ERÖZ, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevîlik Bektaşîlik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, (1989), “Ali”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, (1999), “İbn Mülcem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 20, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

FIĞLALI, Ethem Rûhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şato Yayınları, İstanbul 2001.

FIĞLALI, Ethem Rûhi, *Türkiye’de Alevilik Bektâşîlik*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2006.

GÜÇ, Ahmet, (2002), "Kurban", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

GÜL, İbrahim, “İtikat, Amel ve Ahlak Bağlamında Alevi-Bektaşî ve Sünni inançların karşılaştırılması”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 4, Sayı. 8, Samsun 2014, s. 117-130.

GÜZEL, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybi) Menâkıbnâmesi*, TKK Yayınları, Ankara 1999.

HACI BEKTAŞ-I VELÎ, *Fevâid*, (Çev. Baki Yaşa Altınok) Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010.

HARMAN, Ömer Faruk, (1996), “Hac”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

IRMAK, Yılmaz, “Bingöl’de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 6 Sayı. 6, Muş 2018, s. 899-914.

İlyas Çelebi, (2001), “Mu’tezile”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İMAM CAFER SADIK, *İmam Cafer Buyruğu*, Cem Yayınları, Eylül 2001.

KAPLAN, Doğan. “Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruklar ve Buyrukların Kökeni”, ed. Halil İbrahim Bulut. 339-355. Sakarya: Sakarya Üniversite Yayınları, 2010.

KARA, Mustafa, (1997) ‘Havf’, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KARAYEL, Salih Emre-ALBAYRAK, Ali, ‘‘Alevî-Bektâşî İnanç Sisteminde Hayvanlarla İlgili Mitolojik Unsurlar’’, *Türkiye Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 3, Antalya 2020, s. 438-455.

KILAVUZ, A. Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016.

KORKMAZ, Esat, *Hakk-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi*, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

KÖPRÜLÜ, Fuat *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

KUTLU Sönmez, ‘‘Alevîliğin Dini Statüsü’’, Hasan Onat ve Sönmez Kutlu (Ed.), *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s. 577-602.

KUTLU, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2019.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, (2009), ‘‘Seyyid’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

NESİMÎ, SEYYİD, *Nesîmî Divanı*, (Nşr. Hüseyin Ayan), Ankara 1990, s. 117.

NOYAN, Bedri, *Bektaşilik-Alevilik Nedir?*, Can Yayınları, Ankara 1987.

OCAK, Ahmet Yaşar, (1989), ‘‘Alevî’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ONAT, Hasan (Ed.), *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2017.

ÖZ, Mustafa, (1994), ‘‘Ehl-i Beyt’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, (1991), ‘‘Asr-ı Saâdet’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZCAN, Nuri, (1992), ‘‘Bektaşî Mûsikisi’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- ÖZDEK, Zeynel (Yapımcı), (21 Temmuz 2015), *Erzincan-Tunceli-Dersim Günlüğü* [Televizyon programı], Tunceli, Dersim62 TV.
- ÖZERVARLI, M. Sait, (2004), “Melek” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Tuba, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*, Akvaryum Yayınevi, İstanbul, 2007.
- RENÇBER, Fevzi, *Hakk Muhammed Ali Aşkı “Adıyama Alevîleri”*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- SAYGI, Hakkı, *Soru ve Cevaplarla Alevî-Bektaşî İnancı*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- SİNANOĞLU, Mustafa, (1999) “İbadet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- SÖZENGİL, Tarık Mümtaz, *Tarih Boyunca Alevilik*, Çözüm Yayınları, İstanbul 1991.
- SÜMER, Faruk, (2010), “Tahtacılar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- SÜT, Abdülnasır. “Bingöl’deki Sosyal ve Siyasal Yaşamın Dini ve Ahlaki Açından Değerlendirilmesi”. *III. Bingöl Sempozyumu*. ed. İbrahim Çapak. 1/308-316. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
- ŞENER, Abdülkadir, (1988), “Abdest”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞENER, Mehmet, (1996), “Gusül”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, “Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Cilt. 3-6, Sayı. 2, Ankara 1966-1969, s. 197-213.
- UÇAR, Ramazan, *Alevilik-Bektaşîlik*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.
- ULUDAĞ, Süleyman, (1998), “Hızır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ULUDAĞ, Süleyman, (2007), “Recâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ULUDAĞ, Süleyman, (2010), “Sülûk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÜÇER, Cenksu, “Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 2, Samsun 2005, s. 161-189.

ÜÇER, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.

ÜZÜM, İlyas, (2002), “Kızılbaş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÜZÜM, İlyas, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, İsam Yayınları, İstanbul 2013.

Vikipedi, (12.10.2020), *Haydar Baş*, Erişim tarihi: 14 Ekim 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydar_Baş

Vikipedi, (12.10.2020), *İbrahim Sarıçam*, Erişim tarihi: 14Ekim 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/İbrahim_Sarıçam

VİRÂNÎ, Âşık, *Âşık Virânî Divanı*, (Nşr. M. Halit Bayrı), İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1959.

YAMAN, Ali, *Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2004.

YAŞAROĞLU, M. Kâmil, (2006), “Namaz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

YAVUZ, Salih Sabrı, (2005), “Mi’rac”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

YAVUZ, Yusuf Şevki, (2001), “Kader”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

YAZICI, Mehmet. “Aleviliğe Etnik Yaklaşımlar: Zazalar-Alevilik İlişkisi”. *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. ed. Murat Varol. 2/408-425. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2012.

YILDIZ, Harun, “Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı. 42, Ankara 2007, s. 93-112.

YILMAZ, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

ZELYUT, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Anadolu Kültür Yayınları, İstanbul 1990.

ZELYUT, Rıza, *Türk Alevîliği*, Kripto Kitaplar, Ankara 2015.

ZUHAYLÎ, Vehbe. *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd. 3. Cilt. İstanbul: Risale Basın, 2. Basım, 1992.

Kişisel Görüşmeler

Abay, Gültekin, 1976, Kiğı Merkez, Çay Ocağı İşletmecisi.

Aksöyek, Alişan, 1965, Kiğı Merkez, Çay Ocağı İşletmecisi.

Ayan, Metin, 1972, Kiğı Merkez, Belediye Çalışanı.

Bayakır, Sümer, 1972, Eskikavak Köyü, Serbest Meslek.

Sözeri, Ali Ekber, 1970, Kiğı Merkez, Serbest Meslek.

Sözeri, Hüseyin, 1984, Kiğı Merkez, Serbest Meslek.

Toluay, Ali, 1965, Kiğı Merkez, Berber.

Uçar, Alişan, 1972, Eşme Köyü, Serbest Meslek.

Yasan, Ali, 1961, Yazgünü Köyü, Emekli.